

Att utreda vårdnad om barn i vissa fall

Handbok för socialtjänsten

Förkortningar

- Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter från den 20 november 1989
- Barnrättskommittén: FN:s kommitté för barnets rättigheter
- BrB: Brottsbalk (1962:700)
- FB: Föräldrabalk (1949:381)
- FL: Förvaltningslag (1986:223)
- HD: Högsta domstolen
- HSLF-FS: Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa, m.m.
- JO: Justitieombudsmannen
- Lgeb: Lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn
- LSS: Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
- LVM: Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
- LVU: Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
- NJA: Nytt juridiskt arkiv
- OSL: Offentlighets och sekretesslag (2009:400)
- Prop.: Proposition
- RB: Rättegångsbalk (1942:740)
- RH: Rättsfall från hovrätterna
- RÅ: Regeringsrättens årsbok
- SoF: Socialtjänstförordning (2001:937)
- SoL: Socialtjänstlag (2001:453)
- SOSFS: Socialstyrelsens författningssamling
- SOU: Statens offentliga utredningar
- SoU: Socialutskottet
- ÄB: Ärvdabalk (1958:637)

Aktuella lagar och förfordningar

Arkivlag (1990:782)

Brottsbalk (1962:700)

Förvaltningslag (2017:900)

Förordning (1999:1134) om belastningsregister

Förordning (1999:1135) om misstankeregister

Förordning (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna

Föräldrabalk (1949:381)

Kommunallag (2017:725)

Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Lag (1998:620) om belastningsregister

Lag (1998:621) om misstankeregister

Lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn

Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

Regeringsform (1974:152)

Skadeståndslag (1972:207)

Socialtjänstförordning (2001:937)

Socialtjänstlag (2001:453)

Ärvdabalk (1958:637)

Innehåll

Förkortningar	2
Aktuella lagar och förordningar	3
1. Inledande kapitel	11
Bokens innehåll och avgränsningar	11
Socialnämndens ansvar	11
Information till föräldrar och tilltänkta vårdnadshavare	11
Utvecklingen över tid	12
2. Förälder som vårdnadshavare	14
Vårdnadshavare	14
Vårdnad efter äktenskapsskillnad och separation	14
Anmälan/begäran om gemensam vårdnad	15
Ändring av vårdnaden genom avtal	15
Ändring av vårdnaden genom dom	15
Vårdnadens innebörd	16
Personliga förhållanden	16
Ekonomiska förhållanden	16
Vårdnadens utövande	16
Boende	16
Umgänge	17
3. Barnets rättigheter	18
Barnkonventionen	18
Barnets bästa	19
Bedömning av barnets bästa	20
Barnets rätt till delaktighet	21

Barnets rätt till information.....	22
Barnets rätt att komma till tals och bli lyssnad på.....	23
Barnets rätt till inflytande utifrån ålder och mognad.....	24
Att prata med barn utan vårdnadshavarens samtycke och närvaro	25
Höras inför rätten	26

4. Överflyttning av vårdnaden på grund av brister i omsorgen som medför bestående fara (6 kap. 7 § FB).....27

Vilka situationer	27
Förekomst av våld måste uppmärksammas	28
Förmyndare	29
Vid gemensam vårdnad	29
Om endast en förälder är vårdnadshavare.....	29
Utredningen.....	30
Om barnets rättigheter	30
Uppgifter om barnet.....	32
Uppgifter om föräldrarna	32
Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare	33
Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder	34
Om tillfällig vårdnadshavare.....	34
Uppgifter från referensperson.....	34
Om andra uppgifter av betydelse	35
Om registeruppgifter	35
Socialnämndens analys och bedömning	36
Om interimistiskt yrkande.....	38

5. Överflyttning av vårdnaden till andra än föräldrar som stadigvarande vårdar och fostrar barnet (6 kap. 8 § FB).....39

Vilka situationer	39
-------------------------	----

Återföreningsprincipen	39
Bedömning om återförening	40
Stöd till föräldrar	41
Särskilda överväganden	42
Faktorer att ta hänsyn till vid ett övervägande.....	43
Fortsatt stöd	43
Utredningen	44
Om barnets rättigheter	44
Uppgifter om barnet.....	46
Uppgifter om föräldrarna	47
Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare	47
Uppgifter från referensperson.....	48
Om andra uppgifter av betydelse	49
Om registeruppgifter	49
Socialnämndens analys och bedömning	49
Om interimistiskt yrkande.....	51
6. Överflyttning av vårdnaden på grund av varaktigt förhinder att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a §)	52
Vilka situationer	52
Om föräldrarna har gemensam vårdnad	52
Om endast en förälder är vårdnadshavare.....	53
Ensamkommande barn.....	53
Det varaktiga hindret upphör.....	54
Utredningen	54
Om barnets rättigheter	54
Uppgifter om barnet.....	56
Uppgifter om föräldrarna	57

Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare	57
Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder	58
Om tillfällig vårdnadshavare.....	58
Uppgifter från referensperson.....	59
Om andra uppgifter av betydelse	59
Om registeruppgifter	59
Socialnämndens analys och bedömning	60
Om interimistiskt yrkande.....	61

7. Ändring i vårdnaden på grund av att en eller båda föräldrarna dör (6 kap. 9 § FB) 62

Vilka situationer	62
Om föräldrarna har gemensam vårdnad	62
Om endast en förälder är vårdnadshavare.....	62
Ensamkommande barn.....	63
Föräldrars önskemål	64
Utredningen.....	64
Om barnets rättigheter	64
Uppgifter om barnet.....	66
Uppgifter om föräldrarna	67
Om avliden förälder.....	67
Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare	67
Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder	68
Om tillfällig vårdnadshavare.....	68
Uppgifter från referensperson.....	69
Om andra uppgifter av betydelse	69
Om registeruppgifter	69
Socialnämndens analys och bedömning	70
Om interimistiskt yrkande.....	71

8. Tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 d § FB)	72
Vilka situationer	72
Vem kan utses och vilket ansvar har en tillfällig vårdnadshavare	73
Vem kan utses	73
Ansvar	74
Barnets umgänge	74
Vårdnadshavare är oftast också förmyndare	75
Talerätt	75
Socialnämndens ansvar efter en vårdnadsöverflyttning	76
Ersättning	77
Adoption	77
Utredningen.....	77
Om tillfällig vårdnadshavare.....	78
9. Interimistiskt yrkande (6 kap. 20 § FB)	80
Vilka situationer	80
Utredningen.....	80
Om interimistiskt yrkande.....	81
10. Särskilt förordnad förmyndare	82
Vilka situationer	82
Vem kan utses.....	82
Arvode och ersättning.....	82
Socialnämndens ansvar och handläggning.....	83
11. Handläggning och sekretess	84
Skyldighet att utreda.....	84
Ansvarig kommun.....	85
Möjlighet att anlita extern utredare	85

Socialnämndens utredning efter remiss från domstolen	86
Dokumentationen.....	86
Allmänt om utredningens innehåll	87
Initiativrätt i domstol.....	87
Nämndens rätt att delegera	89
Behörig tingsrätt	89
Handlingar som sänds till domstol	89
Jäv	90
Partsinsyn och kommunicering.....	90
Insyn på parts eget initiativ (partsinsyn).....	91
Insyn genom kommunikation	91
Sekretess som huvudregel	92
Sekretessbrytande regler	92
Samtycke till att hämta in uppgifter.....	92
Uppgiftsskyldighet	93
Att uppmärksamma när barn kan fara illa.....	93
Nödvändigt utlämnande.....	94
Generalklausulen	94
Vid misstanke om vissa allvarliga brott	94
Förekomst av våld måste uppmärksammas.....	95
Förvaring och gallring	96
12. Vem kan utses till särskilt förordnad vårdnadshavare?	97
Personen ska vara lämplig och myndig	97
Barnets åsikt om en tänkbar vårdnadshavare	97
Två personer kan utses gemensamt	98
Samma person utses för syskon.....	98
Föräldrarnas uttryckliga vilja	98

Om flera personer är möjliga	99
13. Vilket ansvar har en särskilt förordnad vårdnadshavare?	100
Ansvar för barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran	100
Ansvar för barnets behov av tillsyn, försörjning och utbildning	100
Rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter	101
Vårdnadshavare är oftast också förmyndare	101
Ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses	102
14. Socialnämndens ansvar efter en vårdnadsöverflyttning.....	103
Beslutet om vård	103
Stöd och hjälp	103
Arvode och ersättning.....	104
Adoption	105
Barnets umgänge.....	105
15. Överflyttning av vårdnaden från särskilt förordnad eller tillfällig vårdnadshavare	107
Överflyttning till barnets föräldrar	107
Entledigande på egen begäran	108
Entledigande på grund av olämplighet.....	108
Upphörande av gemensam vårdnad	109
Vid separation	109
Vid dödsfall	109
Bilaga 1	111
Initiativrätt i domstol	111

1. Inledande kapitel

Bokens innehåll och avgränsningar

Den här handboken syftar till att ge en närmare beskrivning av den rättsliga regleringen och ge stöd i tillämpningen av ärenden där behovet av ny vårdnadshavare för barnet aktualiseras. Den utgör ett komplement till MFoF:s allmänna råd vid socialnämndens utredning om ändring av vårdnad om barn i vissa fall (HSLF-FS 2023:3). Boken vänder sig framförallt till handläggare och beslutsfattare inom socialtjänsten. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och beslut från Justitieombudsmannen (JO). De rättsfall och beslut från JO som handboken refererar till har valts ut i syfte att ge vägledning till hur regelverket ska tolkas.

Handboken fokuserar på de uppgifter som socialnämnden ställs inför vid handläggning av ärenden som gäller vårdnad enligt 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB. Det kan i enskilda fall, under utredningens gång, visa sig att det finns förutsättningar för vårdnadsöverflyttning på flera grunder. Nämnden kan i dessa lägen behöva bedriva utredningen utifrån flera spår.

Boken är framförallt tänkt att användas som en uppslagsbok. Hänvisningar till regelverket och övriga publikationer har lagts i form av fotnoter på respektive sida. Vidare finns hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel för att bättre orientera sig i texten. I handboken hänvisas också till andra publikationer från MFoF och Socialstyrelsen, så som handböcker och kunskapsstöd.

Socialnämndens ansvar

Socialnämnden har en skyldighet att inleda en utredning angående sådant som kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL). Bestämmelsen tar inte sikte enbart på sådan verksamhet som regleras i socialtjänstlagstiftningen utan gäller också verksamhet som regleras i annan lagstiftning, t.ex. i föräldrabalken. Eftersom nämnden är skyldig att göra en framställning eller en ansökan till domstolen om den får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmynderskap för ett barn (5 kap. 2 § SoF) inträder också en skyldighet att utreda denna fråga så snart nämnden får veta något som kan föranleda en sådan framställning eller ansökan.

Information till föräldrar och tilltänkta vårdnadshavare

När socialnämnden utreder en överflyttning av vårdnaden till andra än barnets föräldrar är det viktigt att i ett tidigt skede informera såväl föräldrar som tilltänkta vårdnadshavare om hur processen går till samt vad en vårdnadsöverflytt kommer innebära i praktiken. För att den tilltänkta vårdnadshavaren ska kunna fatta ett informerat beslut om sin inställning till att bli vårdnadshavare är det viktigt att denne har en fullständig bild av vad det innebär. Det finns mer att läsa om vilket ansvar som en tillfällig vårdnadshavare samt en särskilt förordnad vårdnadshavare har i [kapitel 8](#) samt [kapitel 13](#) i denna handbok.

Det finns många gånger anledning att återigen informera om eller samtala kring innebörden av vårdnadsansvaret efter att domstolen beslutat om vårdnadsöverflyttning. Det kan även vara lämpligt att diskutera praktiska frågor som uppkommit.

>> Läs mer:

[Långsiktigt placerade barn - Kunskapsguiden](#)

Utvecklingen över tid

År 1994 renodlades vårdnads- och förmynderskapsbegreppen i svensk rätt. Då infördes ändrade regler som innebär att vårdnaden ska anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare, om inte någon av ett barns föräldrar kan vara vårdnadshavare. De särskilt förordnade vårdnadshavarna ska också därigenom bli förmyndare för barnet, om inte särskilda skäl talar mot det.¹ Det skulle visa sig att socialnämnderna kände viss tveksamhet till att ta initiativ till vårdnadsöverflyttningar på grund av osäkerhet kring frågor om ekonomisk ersättning till familjehem och vilket stöd socialnämnden kan komma att ge efter en vårdnadsöverflyttning.² Därför infördes 1998 lagregler som innebär att den kommun som tagit initiativ till överflyttning av vårdnaden om ett barn till familjehemsföräldrar ska kunna fortsätta att betala skälig ersättning till dem efter vårdnadsöverflytten. Samtidigt utökades det ansvar socialnämnden i vistelsekommunen har i sin omsorg om barn och ungdom till att bl.a. omfatta det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas hos föräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare efter en vårdnadsöverflyttning.³ Några år senare infördes en bestämmelse som innebär att socialnämnden, när ett barn varit placerat i samma familjehem i tre år, särskilt ska överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna (6 kap. 8 § andra stycket SoL och 13 § tredje stycket LVU).⁴

År 2005 infördes en bestämmelse i föräldrabalken enligt vilken särskilt förordnad vårdnadshavare kan utses för ett barn vars föräldrar är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden om barnet. Bestämmelsen tillkom för att göra det möjligt att förordna en eller två särskilda vårdnadshavare för ett ensamkommande barn som fått uppehållstillstånd i Sverige, men denna grund kan även komma ifråga vid andra situationer där föräldrar är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden.⁵

Från och med den 1 januari 2020 gäller barnkonventionen som svensk lag. Det innebär ett förtydligande av att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i förhållande till barnkonventionen.⁶

År 2021 ändrades vissa regler i SoL och LVU som rör placerade barn och unga i syfte att stärka tryggheten för barn och unga som är placerade utanför det egna hemmet.⁷ Bestämmelserna om socialnämndens skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden när ett barn varit placerat i samma familjehem i tre år kompletterades med en skyldighet för nämnden att därefter årligen överväga frågan (6 kap. 8 § andra stycket SoL och 13 § tredje stycket LVU). Samtidigt infördes en redogörelse över vilka omständigheter som

¹ Prop. 1993/94:251

² SOU 1994:139 s. 442

³ Prop. 1996/97:124

⁴ Prop. 2002/03:53 s. 84

⁵ Prop. 2004/05:136

⁶ Prop. 2017/18:186 s.1

⁷ Prop. 2020/21:35

socialnämnden särskilt ska beakta vid övervägandet (6 kap. 8 § tredje stycket SoL och 13 § fjärde stycket LVU).

Samma år infördes i föräldrabalken bestämmelser om överflyttning av vårdnaden om ett barn till en tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 d-g §§ FB). Bestämmelserna aktualiseras när det finns behov av att flytta vårdnaden om ett barn till en särskilt förordnad vårdnadshavare, men att en sådan vårdnadsöverflyttning inte är möjlig eftersom det saknas en lämplig person att utse. Möjligheten är främst avsedd att användas när det förekommit dödligt eller mycket allvarligt våld inom familjen.⁸

År 2022 ändrades bestämmelsen gällande att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna från tre år till två år (6 kap. 8 b § SoL, 13 c § LVU).

⁸ Prop. 2020/21:150 s. 135 f

2. Förälder som vårdnadshavare

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd har gett ut allmänna råd (HSLF-FS 2017:51) om socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge och en kompletterande handbok i syfte att ge socialtjänsten vägledning i arbetet med samarbetsamtal, avtal och utredningar inom detta familjerättsliga område. För mer ingående beskrivning av frågor om föräldrar som vårdnadshavare hänvisas till nämnda publikationer.

>> Läs mer:

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51)

Vårdnad, boende och umgänge, Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt (2012)

Vårdnadshavare

Barn har från födelsen båda sina föräldrar som vårdnadshavare om de är gifta med varandra. Gifter sig föräldrarna efter barnets födelse har de gemensam vårdnad från den tidpunkten om inte domstolen dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare. Modern är ensam vårdnadshavare om hon är ogift när barnet föds (6 kap. 3 § första stycket FB).

En förälder som inte har fyllt 18 år kan vara vårdnadshavare för sitt barn. Däremot kan en underårig förälder inte vara förmyndare för barnet (10 kap. 1 § FB).

Vårdnad efter äktenskapsskillnad och separation

Föräldrar fortsätter att ha gemensam vårdnad om sitt barn även efter en äktenskapsskillnad. Om någon av föräldrarna vill få ändring i vårdnaden i samband med skilsmässan och domstolen finner detta bäst för barnet ska rätten besluta om det. Vid bedömningen av om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap 5 § FB).

Även om inte någon av föräldrarna begär att den gemensamma vårdnaden ska upplösas får domstolen i samband med äktenskapsskillnaden anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna, om det är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa (6 kap. 5 § FB). I samband med äktenskapsskillnad kan också domstolen på eget initiativ flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare om föräldrarna brister i omsorgen om barnet eller om de är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden (6 kap. 7 och 8 a §§ FB).

Om föräldrar som inte är gifta med varandra separerar fortsätter vårdnadsförhållandet på samma sätt som före separationen.

Anmälan/begäran om gemensam vårdnad

Föräldrarna kan få gemensam vårdnad genom registrering hos Skatteverket efter anmälan av dem båda. Anmälan kan ske till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en faderskaps- eller föräldraskapsbekräftelse eller till Skatteverket under förutsättning att beslut om vårdnaden inte har meddelats tidigare. Det krävs att barnet är folkbokfört i Sverige (6 kap 4 § FB).

Föräldrarna kan också begära att domstolen ska besluta om gemensam vårdnad. Rätten beslutar då i enlighet med deras begäran, om det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa (6 kap. 4 § första stycket FB). Denna möjlighet gäller oberoende av om vårdnadsfrågan tidigare prövats. Innan frågan avgörs i domstolen ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar (6 kap. 19 § andra stycket FB).

Ändring av vårdnaden genom avtal

Föräldrar som är överens kan träffa avtal om en ändring av vårdnaden. En förutsättning är att barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem. För att avtalet ska vara giltigt krävs att det är skriftligt och att det godkänns av socialnämnden (6 kap. 6 § FB). Denna möjlighet att genom avtal ändra ett vårdnadsförhållande står öppen för föräldrar också i de fall vårdnaden tidigare ändrats genom dom eller avtal.

Ändring av vårdnaden genom dom

Om någon av föräldrarna vill få ändring i vårdnadsförhållandet kan de väcka talan. En förutsättning är att barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem (6 kap. 5 § FB). För att rätten, när föräldrarna inte är överens i sakfrågan, ska få ta upp ett yrkande om vårdnad till prövning ska en förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i ett informationssamtal. Om det finns särskilda skäl får rätten ta upp ett sådant yrkande utan att ett informationssamtal hållits (6 kap. 17 c § FB). Rätten ska då besluta att vårdnaden ska vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Vid bedömningen ska rätten särskilt fästa avseende vid föräldrarnas förmåga. att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap 5 § FB).

Domstolen får uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna i vårdnadsfrågan (6 kap. 18 § FB). Domstolen får också uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning, som är förenlig med barnets bästa (6 kap. 18 a § FB). Om det behövs utredning utöver att socialnämnden lämnar upplysningar får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den (6 kap. 19 § FB).

>> Läs mer:

Obligatoriska informationssamtal – Kunskapsstöd till familjerättsverksamheterna (2022)

MFoFs grundutbildning för samarbetsamtalsledare

Vårdnadens innebörd

Personliga förhållanden

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare har också ett ansvar för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter. Vårdnadshavaren ska också se till att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan ska vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas. Vårdnaden består tills barnet fyllt 18 år (6 kap. 1 och 2 §§ FB).

Ekonomiska förhållanden

Förälder som är vårdnadshavare är också förmyndare för sitt barn. Förmyndare kan dock inte den förälder vara som är omyndig eller har förvaltare. Medförmyndare kan i vissa fall förordnas för förälder. Förmynderskapet avser främst barnets ekonomiska angelägenheter (10 kap. 1, 2, 8 och 10 §§ FB).

Vårdnadens utövande

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor om barnets personliga angelägenheter. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål. Om barnet har två vårdnadshavare gäller detta dem tillsammans. Har barnet två vårdnadshavare ska dessa alltså i princip gemensamt fatta beslut som gäller vårdnaden om barnet. Det finns dock undantag från denna regel. Om en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut som gäller vårdnaden får den andra ensam bestämma. Detta förutsätter emellertid att beslutet inte utan olägenhet kan skjutas upp. Denne förälder får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 11 och 13 §§ FB). Om endast den ena vårdnadshavaren samtycker till en åtgärd till stöd för barnet, får socialnämnden besluta att vissa åtgärder får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Socialnämndens beslut får överklagas till förvaltningsdomstol (6 kap. 13 a § FB).

Boende

Om föräldrarna har gemensam vårdnad kan de själva besluta vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med, utan inblandning av vare sig domstol eller socialnämnd. Om föräldrarna inte kan enas, eller när de vill få sin överenskommelse om barnets boende fastställd av domstolen, kan domstolen besluta i frågan på talan av en av föräldrarna eller båda under förutsättning att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet (6 kap. 14 a § FB). För att rätten, när föräldrarna

inte är överens i sakfrågan, ska få ta upp ett yrkande om boende till prövning ska en förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i ett informationssamtal. Om det finns särskilda skäl får rätten ta upp ett sådant yrkande utan att ett informationssamtal hållits (6 kap. 17 c § FB).

Föräldrar som har gemensam vårdnad och är överens kan träffa avtal om barnets boende (6 kap. 14 a § FB). Avtalet ska vara skriftligt och godkänt av socialnämnden för att vara giltigt och verkställbart.

>> Läs mer:

Obligatoriska informationssamtal – Kunskapsstöd till familjerättsverksamheterna (2022)

MFoFs grundutbildning för samarbetssamtalsledare

Umgänge

Barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Detta innebär inte någon plikt för barnet att umgås med föräldern. Det innebär inte heller någon absolut rätt för föräldern att umgås med barnet. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Detta ansvar gäller dem båda oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad eller om en av dem är vårdnadshavare ensam (6 kap 15 § FB). På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och den föräldern. För att rätten, när föräldrarna inte är överens i sakfrågan, ska få ta upp ett yrkande om umgänge till prövning ska en förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i ett informationssamtal. Om det finns särskilda skäl får rätten ta upp ett sådant yrkande utan att ett informationssamtal hållits (6 kap. 17 c § FB). En talan om umgänge får också föras av socialnämnden (6 kap. 15 a § FB).

Föräldrar kan avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Sådant avtal kan skrivas både om föräldrarna har gemensam vårdnad eller om en av dem har vårdnaden ensam. För att avtalet ska vara giltigt krävs att det är skriftligt och att socialnämnden har godkänt det (6 kap. 15 a § FB).

Barnets vårdnadshavare har också ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB). I detta ansvar ligger att, om det behövs, uppmuntra barnet att träffa andra personer som barnet har en nära anknytning till, t.ex. tidigare social förälder, familjehemsföräldrar eller far- och morföräldrar. Socialnämnden har ensam talerätt om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder (6 kap. 15 a § FB).

>> Läs mer:

Obligatoriska informationssamtal – Kunskapsstöd till familjerättsverksamheterna (2022)

MFoFs grundutbildning för samarbetssamtalsledare

3. Barnets rättigheter

Ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet.⁹

Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Att ha ett barnperspektiv vid beslutsfattandet innebär att försöka förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar – att se med barnets ögon. Det handlar också om att analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. I detta ingår att lyssna på barnet och respektera det som en individ med egna uppfattningar.¹⁰

I detta kapitel beskrivs barnrättsperspektivet främst utifrån principerna barnets bästa och barnets rätt till delaktighet. Det är dock viktigt att komma ihåg att fler perspektiv av barnets rättigheter kan aktualiseras i det enskilda fallet. Artikel 9 som betonar att barn inte ska skiljas från sina föräldrar mot deras vilja utom då det är nödvändigt för barnets bästa, artikel 19 som framhåller att barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp och artikel 23 som framhåller att barn med funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv samt hjälp att aktivt delta i samhället är tre exempel på perspektiv som kan aktualiseras.

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Barnombudsmannens webbstöd - Prövning av barnets bästa

MFoF:s Webbaserade Barnkonventionsportal

Barnkonventionen

Barns rätt tillgodoses genom svensk lagstiftning och FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen. Barnkonventionen innehåller bestämmelser som ger alla barn samma rättigheter. Det är ett rättsligt bindande internationellt avtal som slår fast att barn är individer med egna rättigheter, inte föräldrars eller andra vuxnas ägodelar. Sedan den 1 januari 2020 gäller artiklarna 1–42 i barnkonventionen som lag i Sverige. Det innebär ett förtydligande av att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i förhållande till barnkonventionen.¹¹ Barns rättigheter har på så sätt stärkts ytterligare. Barnkonventionen innehåller 54 artiklar som alla är lika viktiga och utgör en helhet. Fyra av artiklarna i barnkonventionen, alla barn har samma

⁹ SOU 2016:19 s. 286

¹⁰ Prop. 2005/06:99 s. 39

¹¹ Prop. 2017/18:186 s. 1

rättigheter och lika värde (artikel 2), barnets bästa ska beaktas vid alla åtgärder och beslut som rör barn (artikel 3), alla barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6) och alla barn har rätt att få uttrycka sin mening och få den respekterad (artikel 12), utgör så kallade grundprinciper som alltid ska beaktas när det handlar om frågor som rör barn. Grundprinciperna är vägledande för hur övriga rättigheter i konventionen ska tolkas.¹²

Sverige har som konventionsstat redan före lagens inträde varit skyldigt att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Det har bl.a. skett genom att svensk lagstiftning i vissa delar har omarbetats utifrån konventionens artiklar och genom att nya bestämmelser har förts in.¹³

FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) övervakar efterlevnaden av barnkonventionen och ger ut allmänna kommentarer som en vägledning i hur olika artiklar i barnkonventionen ska tolkas. Barnrättskommitténs rekommendationer och allmänna kommentarer har inte folkrättslig status som rättskälla och är inte heller juridiskt bindande för konventionsstaterna. Uttalanden från konventionskommittéerna har dock med tiden fått en relativt stark ställning som tolkningsmedel för bl.a. nationella och internationella domstolar.¹⁴

>> Läs mer:

Barnombudsmannens webbstöd - Prövning av barnets bästa

MFoF:s Webbaserade Barnkonventionsportal

Barnets bästa

En av grundpelarna i barnkonventionen är principen om barnets bästa. I artikel 3 framgår att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga organ eller av privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Barnrättskommittén betonar att barnets bästa är ett flexibelt begrepp vars innebörd måste bedömas och fastställas med utgångspunkt i de specifika omständigheter som gör barnet unikt.¹⁵

Bestämmelserna om barnets bästa i föräldrabalken går längre än barnkonventionen genom att stadga att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § första stycket FB). Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa. Det gäller såväl för domstolens avgörande som socialnämndens beslut. I 6 kap. 2 a § andra stycket FB anges några särskilda omständigheter som domstolen ska beakta vid bedömningen av vad som är barnets bästa, även om det inte är en uttömmande uppräkningslista. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda

¹² SOU 2016:19 s. 97

¹³ Prop. 2017/18:186 s. 63

¹⁴ Prop. 2017/18:186 s. 84, Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter s. 47

¹⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 32, Prop. 2020/21:150 s. 42

föräldrarna. Att omständigheter nämns särskilt är i första hand ett uttryck för att de aldrig får glömmas bort vid bedömningen.¹⁶

Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med barnets åsikter. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas.¹⁷ Den uppräknade av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan vara till hjälp vid bedömningen. Ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma. Hänsyn ska vid bedömningen av barnets bästa även tas till barnets åsikter. Domstolen bör, för att kunna beakta barnets bästa, i alla frågor som har betydelse för barnet vara lyhörd för vad parterna anför och vad som kan framgå av den utredning som finns tillgänglig i målet eller ärendet.¹⁸ Även om andra hänsyn naturligtvis kan finnas med i övervägandena, är det barnets bästa som till slut ska vara bestämmande i frågan om vårdnad.¹⁹ Eftersom det har ansetts nära nog omöjligt att objektivt slå fast vad som är bäst för barnet blir det till sist domstolens respektive socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som får bli avgörande.²⁰ När det gäller beslut om vårdnad är det speciellt viktigt med långsiktiga lösningar. Genom stabilitet i vårdnadsförhållandet underlättas anknytningsprocessen mellan vuxna och barn. Det har också i förarbetena framhållits som viktigt att såväl domstolar som socialnämnder tydligt redovisar hur man har resonerat i det enskilda fallet. Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt.²¹

Bedömning av barnets bästa

Vid en prövning av barnets bästa måste först och främst de tre övriga grundprinciperna beaktas, det vill säga artikel 2, artikel 6 och artikel 12. Utöver dessa artiklar kan det finnas behov av att identifiera andra aktuella rättigheter i barnkonventionen för att barnets rättigheter ska respekteras och tillgodoses fullt ut. Hur omfattande prövningen av barnets bästa bör vara beror på hur ärendet ser ut. Det är viktigt att komma ihåg att inte dra generella slutsatser om vad som är barnets bästa, utan se det unika i det enskilda barnet. Vad som är barnets bästa kan vara olika, även om yttre omständigheter verkar vara lika. Att lyssna till barns egna åsikter om åtgärder som kommer att beröra dem är en förutsättning för att kunna pröva, bedöma och beakta barnets bästa. Att lyssna till barn och beakta barnets åsikt är det enda sättet vuxna kan ta reda på barnets perspektiv i det specifika ärendet. Förutom barns egna åsikter är det viktigt att grunda en prövning av barnets bästa på kunskap från olika källor. Vuxna som känner barnet behöver få bidra med sina åsikter i ärendet och andra professionella kan behöva tillfrågas för att utredaren ska få en så tydlig bild av barnets situation som möjligt. Den som ska göra prövningen av barnets bästa behöver också ha kunskap om och utgå från gällande lagstiftning, inklusive

¹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 104, Prop. 2005/06:99 s. 39 f och 85 f

¹⁷ Prop. 2005/06:99 s. 40

¹⁸ Prop. 2020/21:150 s. 129 f

¹⁹ Prop. 2005/06:99 s. 85

²⁰ Prop. 1997/98:7 s. 104

²¹ Prop. 2005/06:99 s. 40

barnkonventionen. Det är viktigt att barnets bästa provas utifrån befintlig forskning, statistik och beprövad erfarenhet på området.²²

Ibland uppstår intressekonflikter i en prövning av barnets bästa. Barnets bästa kan exempelvis sättas på sin spets i situationer när vårdnadshavare anses vara direkt olämpliga som vårdnadshavare. Bevarandet av familjemiljön (artikel 16) kan till exempel stå i konflikt med behovet att skydda barnet från risken för våld eller övergrepp från föräldrarna (artikel 19). I sådana situationer måste dessa hänsyn vägas mot varandra för att hitta en lösning som tydligt bedömer och beaktar barnets bästa.²³

Enligt barnrättskommittén kräver bedömning och fastställande av barnets bästa ett rättssäkert förfarande och beslutsmotiveringen behöver visa att uttrycklig hänsyn har tagits till barnets bästa. Det betyder att den som fattar beslutet behöver motivera vad barnets bästa bedöms vara, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.²⁴

>> Läs mer:

Barnombudsmannens webbstöd - Prövning av barnets bästa

MFoF:s Webbaserade Barnkonventionsportal

Barnets rätt till delaktighet

Barns rätt till delaktighet och inflytande i frågor som rör dem är en central del av barnkonventionen. Rätten består av flera delar där en del är en förutsättning för nästa. Den princip som har stor betydelse i detta sammanhang är således barnets rätt att komma till tals. I artikel 12 i barnkonventionen framgår att konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska ges betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Detta framgår även av 6 kap. 2 b § FB.

Att barnet får information är avgörande för att skapa delaktighet och en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sin åsikt. Genom information ges barnet en möjlighet att sätta sig in i en fråga, bilda sig en uppfattning och uttala sig. För att barnet ska kunna förstå och kunna ta till sig informationen behöver den anpassas till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar. Om det inte framgår att barnets rätt att komma till tals – direkt eller genom en företrädare – har tillgodosetts i ett mål bör domstolen överväga behovet av att komplettera utredningen. Barnet ska ges förutsättningar att vara delaktigt och barnet ska skyddas i sitt deltagande, inte skyddas genom att hindras från delaktighet.²⁵

²² Barnombudsmannens stödmaterial "Prövning av barnets bästa" s. 5 f

²³ Barnombudsmannens stödmaterial "Prövning av barnets bästa" s. 15

²⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 p. 6

²⁵ Prop. 2020/21:150 s. 130 f

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Barnombudsmannens webbstöd - Prövning av barnets bästa

MFoF:s Webbaserade Barnkonventionsportal

Barnets rätt till information

I förarbetena framgår att barnet behöver ha fått den information som krävs för att kunna sätta sig in i frågan och överblicka konsekvenserna för att därefter uttrycka sina åsikter på ett adekvat sätt. Med detta avses information som är av betydelse för barnet. Informationen ska inte begränsas till faktauppgifter, utan ska även beskriva hur uppgifter som barnet lämnar kommer att användas och vilken betydelse som åsikterna kan få,²⁶ exempelvis en utredares förslag till beslut.

Barnombudsmannen uttrycker också att det är av stor vikt att de barn som bidragit med sina åsikter och som berörs av beslutet får återkoppling om vilket beslut som har fattats och hur processen med att pröva barnets bästa har gått till. Det är viktigt att återkopplingen sker på ett språk som barnet förstår och som är anpassat till barnets ålder och mognad. Barnet ska kunna förstå beslutets innebörd, motiveringen till beslutet och beslutets konsekvenser.²⁷

Barnrättskommittén menar att det är av central betydelse att de som är ansvariga för att höra barnet, samt barnets föräldrar eller vårdnadshavare, informerar barnet om de frågor det gäller, vilka valmöjligheter som finns och vilka beslut som kan komma att fattas, samt vad de kan få för följder. Detta eftersom denna rätt till information är själva förutsättningen för att barnet ska kunna göra ett informerat val.²⁸ Även familjehemsföräldrar torde bli delaktiga i att ge barnet information.

Barnets förmåga att förstå det som barnet ska uttrycka sin åsikt om måste bedömas i varje enskilt ärende och informationen ska anpassas utifrån det.²⁹ Det är utredarens uppgift att i utredningar avseende vårdnadsöverflytt anpassa informationen till barnets ålder och mognad samt lämna tydlig information i en miljö anpassad för att barnet kan ta den till sig.³⁰ Det är viktigt att barnet får möjlighet att framföra sina åsikter i en miljö som känns trygg och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. Informationen får dock inte vara till skada för barnet. Det kan ibland innebära att informationen ska begränsas beroende på vad som är bäst för det enskilda barnet i förhållande till dennes ålder, mognad och tidigare erfarenheter.³¹

²⁶ Prop. 2020/21:150 s. 46 och 131

²⁷ Barnombudsmannens stödmaterial "Prövning av barnets bästa" s. 9

²⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 25

²⁹ Prop. 2020/21:150 s. 131, Prop. 2017/18:121 s. 145

³⁰ Prop. 2020/21:150 s. 46 och 131

³¹ Prop. 2012/13:10 s. 39

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Barnombudsmannens webbstöd - Prövning av barnets bästa

MFoF:s Webbaserade Barnkonventionsportal

Barnets rätt att komma till tals och bli lyssnad på

Av bestämmelsen i 6 kap. 2 a § FB framgår att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Barnets åsikter är en viktig del i bedömningen av barnets bästa.³² Genom att använda uttrycket åsikter tydliggörs att det inte handlar om att barnet måste ta ställning i specifika frågor utan att rätten att komma till tals är bredare än så. Detta förväntas stärka särskilt yngre barns rätt att komma till tals, men även rätten för de barn som inte vill ta ställning mellan sina föräldrar.³³ Barn vill inte alltid och behöver heller inte uttryckligen ta ställning mellan sina föräldrar, men barnet kanske på andra sätt förmedlar hos vem av föräldrarna det helst vill bo, t.ex. genom att berätta om relationen till syskon och vänner, sin skola eller aktiviteter som barnet deltar i.³⁴

Det är viktigt att komma ihåg att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet, inte en skyldighet. Barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras, och socialnämnden ska i en sådan situation inte försöka klargöra barnets inställning på något annat sätt.³⁵ Även om nämnden i ett sådant läge inte fortsätter samtala med barnet är det dock viktigt att lyfta fram att detta inte innebär någon begränsning av nämndens ansvar att utreda och ta ställning till vad som i det enskilda fallet bedöms vara barnets bästa. Det utgör inte heller något hinder mot att nämnden, inom ramen för sin utredning, samtalar med personer i barnets omgivning.³⁶ Om barnet valt att inte framföra några åsikter bör det också framgå av dokumentationen.³⁷ Enligt barnkonventionen ska varje barn tillförsäkras de rättigheter som följer av konventionen utan åtskillnad av något slag, oavsett bl.a. barnets funktionsnedsättning eller ställning i övrigt. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter, men som inte ens med hjälpmedel har förmåga att ge uttryck för dessa, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt.³⁸ Det kan exempelvis innebära att uppgifterna hämtas från närstående eller från dokumentation av vad barnet tidigare framfört.³⁹

Barnrättskommittén pekar på att konventionsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten att uttrycka sina åsikter genomförs för barn som har svårt att föra fram sina åsikter. Kommittén

³² Prop. 2020/21:150 s. 44

³³ Prop. 2020/21:150 s. 46

³⁴ Prop. 2020/21:150 s. 49

³⁵ Prop. 2020/21:150 s. 50

³⁶ Prop. 2020/21:150 s. 50

³⁷ Prop. 2020/21:150 s. 132

³⁸ Prop. 2020/21:150 s. 49

³⁹ Prop. 2020/21:150 s. 130 f

uttalar till exempel att barn som har en funktionsnedsättning ska förses med de kommunikationsverktyg som behövs för att dessa barn lättare ska kunna uttrycka sina åsikter, och göra det möjligt för barnen att använda dessa verktyg. Ansträngningar måste också göras i konventionsstaterna för att erkänna rätten att uttrycka åsikter för barn som tillhör minoritetsgrupper och ursprungsbefolkningar, flyktingbarn och andra barn som inte talar majoritetsspråket.⁴⁰

Med hänsyn till principen om barnets bästa är det angeläget att barnets åsikter kan klargöras, samtidigt som det sker på ett sätt som iakttar respekten för barnets integritet och självbestämmande. Det innebär bl.a. att den som hämtar in barnets åsikter måste uppträda varsamt och inte försöka pressa barnet på synpunkter.⁴¹ Utredaren behöver även uppträda med varsamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet kan befinna sig i.

Att barnets åsikter är viktiga i sammanhanget innebär inte att barnets åsikter alltid behöver följas. Det är i slutändan den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter behöver fatta beslutet och ta ansvar för det.⁴²

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Barnets rätt till inflytande utifrån ålder och mognad

Som tidigare nämnts framgår det av bestämmelsen i 6 kap. 2 a § FB att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Någon bestämd ålder för när ett barn bör ges information och möjlighet att framföra sina åsikter har däremot inte ansetts möjlig att ange, utan det får bedömas från fall till fall. Utgångspunkten måste vara att barn kan bilda åsikter, även om barnet kanske inte kan uttrycka åsikterna verbalt.⁴³ Barnrättskommittén är av samma åsikt och avråder konventionsstaterna från att ange en särskild åldersgräns för när barnet ska höras. Kommittén menar vidare att det krävs att man erkänner och respekterar ickeverbal kommunikation såsom lek, kroppsspråk och ansiktsuttryck för ett fullständigt genomförande av barnets rätt att komma till tals.⁴⁴

Rätten för barnet att få framföra sina åsikter får inte sammanblandas med förmågan att kunna tala eller uttrycka sig. Enbart det faktum att det är fråga om ett yngre barn är således inte tillräckligt för att det ska anses olämpligt att höra barnet. Barn ska inte riskera att utsättas för press att uttala sig, men ska inte heller fräntas möjligheten att komma till tals på grund av sin låga ålder.⁴⁵

⁴⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 p. 21

⁴¹ Prop. 2020/21:150 s. 130 f

⁴² Prop. 2005/06:99 s. 39

⁴³ Prop. 2020/21:150 s. 130 f

⁴⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 21

⁴⁵ Prop. 2020/21:150 s. 49

Att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad innebär att hänsyn i högre grad ska tas till äldre barns åsikter än yngre barns.⁴⁶ Barnrättskommittén uttalar att endast ålder inte kan utgöra vikten av ett barns åsikter eftersom hur mycket ett barn förstår inte enbart är knutet till barnets ålder utan även till mognad. Forskning visar att information, erfarenhet, miljö, sociala och kulturella förväntningar samt omfattningen av stöd bidrar till utvecklingen av ett barns förmåga att bilda åsikter. Barnrättskommittén beskriver vidare att begreppet mognad är svårt att definiera, men att ett barns mognad handlar om kapaciteten att uttrycka sina åsikter på ett rimligt och självständigt sätt. Begreppet mognad handlar också om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför.⁴⁷

>> Läs mer:

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Att prata med barn utan vårdnadshavarens samtycke och närvaro

Av 6 kap. 20 a § FB framgår att socialnämnden, i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge enligt kapitel 6 i föräldrabalken, får höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Regleringen säkrar med andra ord barnets rätt att komma till tals även i de fall vårdnadshavare inte samtycker till ett samtal.⁴⁸ Att höra ett barn mot en vårdnadshavares vilja torde främst aktualiseras inom ramen för utredningar och s.k. snabbupplysningar (19 § och 20 § FB).⁴⁹ Att socialnämnden har en motsvarande rätt att höra ett barn i en utredning som sker på nämndens eget initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § FB framgår av 11. kap 10 § tredje stycket SoL.

Även om barnet får höras utan vårdnadshavarens samtycke och närvaro ska nämnden i första hand söka samförstånd kring hur barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses och att det sker på ett bra sätt för barnet. Utredaren kan t.ex. förklara syftet med samtalet för vårdnadshavarna och hur det är tänkt att genomföras och sedan redovisas, vilket i de flesta fall torde vara tillräckligt för att samtycke ska ges. Utredaren bör vara lyhörd för de skäl som en vårdnadshavare som motsätter sig ett samtal med ett barn anger. Vårdnadshavaren är den som känner sitt barn bäst och de allra flesta vårdnadshavare vill barnet väl. Det kan i undantagsfall vara bäst för ett barn att ett samtal inte hålls. Enbart det faktum att det pågår en process i domstol behöver inte innebära att det föreligger en intressekonflikt mellan barnet och dess föräldrar eller att vårdnadshavarna inte klarar av att företräda barnet. Ett samtal med ett barn mot vårdnadshavarens vilja ska därför alltid föregås av noggranna överväganden både i fråga om huruvida barnets ska höras och hur det praktiskt ska gå till. Utredaren behöver vara lyhörd för vårdnadshavarens skäl till att ett samtal med barnet inte ska hållas. Att barnet får höras utan vårdnadshavarens närvaro innebär inte att samtalet måste genomföras på det sättet, utan det får övervägas från fall till fall. Även här behöver utredaren vara lyhörd för både vårdnadshavarens

⁴⁶ Prop. 2020/21:150 s. 47, Prop. 2015/16:180 s. 134

⁴⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 29 och 30

⁴⁸ Prop. 2020/21:150 s. 50 f

⁴⁹ Prop. 2020/21:150 s. 151

och barnets synpunkter. I vissa fall kanske ett bättre resultat uppnås om vårdnadshavaren tillåts närvara.⁵⁰

När socialnämnden bedömer att ett samtal med ett barn bör äga rum och barnet har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det barnet som råder över frågan om ett samtal ska hållas. Det innebär att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte krävs och att samtalet till och med kan äga rum mot vårdnadshavarens vilja.⁵¹

Det finns inte något som hindrar att ett barn, oberoende av ålder, på eget initiativ tar kontakt med socialtjänsten och framför sina synpunkter. Barnkonventionen ger barn en absolut rätt att, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ, komma till tals i frågor som rör dem själva.⁵²

Hörs inför rätten

Av 6 kap. 19 § femte stycket FB framgår att barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det. Domstolen får ta ställning till detta från fall till fall och i förarbetena sägs att bestämmelsen bör tillämpas med stor återhållsamhet. Domstolen bör i första hand höra efter vilken uppfattning som föräldrarna har när det gäller barnets medverkan som vittne. Barnets ålder och mognad måste vägas in i bedömningen. Det förutsätts också att barnet själv vill framträda. Barn som är yngre än 12 år torde endast sällan vara så mogna att de bör medverka i rättegången. Barnets önskemål och åsikter bör i första hand inhämtas under socialnämndens vårdnadsutredning.⁵³

⁵⁰ Prop. 2020/21:150 s. 151

⁵¹ Prop. 2020/21:150 s. 50 f

⁵² Prop. 2020/21:150 s. 51, Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 35 och 36

⁵³ Prop. 1981/82:168 s. 57, se också RH 1999:76 och JO 1981/82 s. 25

4. Överflyttning av vårdnaden på grund av brister i omsorgen som medför bestående fara (6 kap. 7 § FB)

Vilka situationer

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling ska domstolen besluta om ändring i vårdnaden (6 kap. 7 § första stycket FB).

Socialnämnden har en skyldighet att överväga frågan om överflyttning av vårdnad så snart det finns ett behov (5 kap 2 § SoF). Av förarbetena framgår att det är viktigt att socialnämnden uppmärksammar de fall där insatser till stöd för ett barn kan behövas och att frågan om en eventuell överflyttning av vårdnaden verkligen övervägs i tillräckligt stor utsträckning.⁵⁴ En överflyttning av vårdnad enligt 6 kap. 7 § FB kan bli aktuellt om barnet befinner sig i en sådan risksituation att ett ingripande med stöd av 2 § LVU kan komma i fråga och denna risksituation kan antas bli bestående. Det är inte nödvändigt att ett beslut om vård enligt LVU har meddelats för att överflyttning av vårdnad enligt 6 kap 7 § FB ska kunna tillämpas. Det torde emellertid höra till undantagsfallen att en fråga om att flytta över vårdnaden enligt denna bestämmelse tas upp utan en föregående placering enligt LVU.⁵⁵

När en lång tids vård enligt LVU kan förutses kan det ibland vara påkallat att överväga om inte socialnämnden i stället bör verka för att det utses en annan vårdnadshavare för barnet.⁵⁶ Socialnämnden bör alltså se till att vård enligt LVU inte inleds eller fortsätter i de fall där byte av vårdnadshavare hade varit en bättre åtgärd för barnet.⁵⁷

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det särskilt fästas avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a § FB). Bestämmelsen omfattar alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. "Övergrepp" innefattar både fysiska, psykiska samt sexuella övergrepp. Med "olovligen förs bort" avses både risken för att en umgängesförälder för barnet ut ur landet och risken för att

⁵⁴ Prop. 2005/06:99 s. 44

⁵⁵ Prop. 1981/82:168 s. 68

⁵⁶ RH 1990:127, SoU 1979/80:44 s. 99

⁵⁷ SoU 1979/80:44 s. 99

barnet olovligen förs bort eller hålls kvar inom landet och med "annars far illa" avses att barnet vid umgänge t.ex. måste vistas i en olämplig miljö på grund av umgängesförälders missbruk.⁵⁸

Det är i de allra flesta fall bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, men barnets rätt till båda sina föräldrar får inte innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.⁵⁹ Det framgår av förarbetena att det knappast är möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra föräldern eller någon annan i familjen.⁶⁰ En vårdnadshavare som avsiktligt dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren är så gott som alltid olämplig som vårdnadshavare, och en ändring i vårdnaden ska då göras. Prövningen måste dock göras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet. Genom reglerna om tillfällig vårdnadshavare finns nu i vissa fall förutsättningar för en vårdnadsöverflytt även när det saknas en lämplig person att föreslå såsom särskilt förordnad vårdnadshavare.⁶¹ Läs mer om tillfällig vårdnadshavare i [kapitel 8](#).

Förekomst av våld måste uppmärksammas

Socialtjänstens familjerättshandläggare kan möta familjer där det förekommit och förekommer våld och andra övergrepp. När det framkommer uppgifter om våld i ett mål om vårdnad behöver uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Riskbedömningen ska bl.a. grundas på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter. Tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom är exempel på omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen. Att en eventuell polisanmälan om våld har lagts ned innebär inte att det är klarlagt att barnet inte löper någon risk att fara illa. Påståenden om våld ska med andra ord beaktas i vårdnadsmålet oavsett utgången av en eventuell polisanmälan.⁶²

Risken för att ett barn kan fara illa ser olika ut beroende på omständigheterna i det enskilda barnets situation. Barnet behöver inte leva med den som utövar våld för att det ska utgöra en risk. Våld och andra övergrepp kan också vara en riskfaktor i barnets relation till en förälder eller annan person som utreds som tänkbar vårdnadshavare. När nämnden gör sin bedömning om vad som blir bäst för barnet i vårdnadsfrågan behöver de risker som framkommit gällande våld alltid ingå.

Om det i en vårdnadsutredning framkommer uppgifter om våld behöver dessa föras vidare till den del av socialnämnden som har ansvaret för att utreda barnets behov (14 kap. 1 § SoL). Se även [kapitel 11](#), Handläggning och sekretess.

⁵⁸ Prop. 1992/93:139 s. 38

⁵⁹ Prop. 2005/06:99 s. 42

⁶⁰ Prop. 2020/21:150 s. 75

⁶¹ Prop. 2020/21:150 s. 88, RH 1990:127

⁶² Prop. 2005/06:99 s. 42, Våld i nära relationer - Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2016)

>> Läs mer:

Våld i nära relationer - Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2016)

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning (2018)

Anmäla oro för barn - Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2022)

Förmyndare

Om en förälders brister inte avser ansvaret för barnets personliga förhållanden utan dess ekonomiska, dvs. om det gäller hur den omyndiges tillgångar ska skötas, kan det i stället bli aktuellt att förordna medförmyndare eller att i undantagsfall frånta föräldern förmyndarskapet. Om förhållandena talar för att en förälder inte kommer att förvalta sitt barns egendom på ett betryggande sätt är socialnämnden skyldig att anmäla förhållandena till överförmyndaren (5 kap. 3 § 3 SoF).⁶³

Den som har förvaltare får inte vara förmyndare (10 kap. 1 § FB). Om socialnämnden får kännedom om att ett barn saknar förmyndare är den skyldig att hos domstolen anmäla behov av att ny förmyndare utses för barnet (5 kap. 2 § SoF).

Vid gemensam vårdnad

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och någon av dem brister i omsorgen om barnet, ska rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Om det under utredningen visar sig att även den föräldern brister i omsorgen om barnet ska rätten istället flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 7 § andra stycket FB).

Socialnämndens utredning behöver omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma den andre förälderns samt eventuellt annan tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Om endast en förälder är vårdnadshavare

Står barnet under endast en förälders vårdnad och denne brister i omsorgen om barnet, ska rätten flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 7 § tredje stycket FB). Att anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare istället för den andra föräldern kan vara en lämpligare lösning om föräldern exempelvis inte visat något intresse för sitt barn. Detsamma gäller om barnet och föräldern endast har haft en sporadisk kontakt med varandra och barnet har funnit en trygghet och gemenskap hos någon annan som är beredd att ta på sig ansvaret som vårdnadshavare.⁶⁴ Det är viktigt att nämnden alltid utreder förutsättningarna för var och en som har en relation till barnet och som förklarar sig villiga att överta vårdnadsansvaret.⁶⁵

⁶³ Cirkulär 18:14 Socialnämndens anmälningsskyldighet i frågor som rör god man, förvaltare samt vissa vårdnads- och förmyndarskapsfrågor

⁶⁴ Prop. 1981/82:168 s. 69

⁶⁵ Jfr JO 2001/02 s. 204

Även i dessa fall behöver socialnämndens utredning omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma den andre förälderns samt eventuellt annan tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om barnets rättigheter

Ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet.⁶⁶ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

Av utredningen bör det framgå ***vilken information som har lämnats till barnet, när och på vilket sätt informationen har lämnats, samt hur många samtal som har ägt rum med barnet och vilka som har varit närvarande***. Att barnet får information är avgörande för att skapa delaktighet och en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sin åsikt. Den information som ges behöver anpassas till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar.⁶⁷ Vid samtal med barn är det viktigt att utredaren, innan samtalet äger rum, planerar och förbereder hur informationen kan ges och hur samtalet kan genomföras på ett så bra sätt som möjligt utifrån barnets individuella förutsättningar.⁶⁸ Barnet kan välja att ta med sig någon under samtalet som stöd, exempelvis en förälder, familjehemsförälder, närstående vuxen, nära vän, en annan myndighetsperson eller yrkesperson som barnet har fått förtroende för.⁶⁹ Om det finns en misstanke om att föräldrar utsätter eller har utsatt barnet för försummelse, övergrepp eller misshandel behöver utredaren noggrant bedöma hur föräldrarnas delaktighet ska se ut. I sådana fall behövs oftast samtal med barnet utan föräldrarnas närvaro eftersom barnets lojalitet med sina föräldrar är ett hinder för att kunna vara ärlig.⁷⁰

Utredare får höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a § FB). Socialnämnden ska dock i första hand söka samförstånd kring hur

⁶⁶ SOU 2016:19 s. 286

⁶⁷ Prop. 2020/21:150 s. 131

⁶⁸ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 67 (2018)

⁶⁹ Prop. 2012/13:10 s. 42

⁷⁰ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 84 (2018)

barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses på bästa möjliga sätt. Ett samtal mot en vårdnadshavares vilja ska alltid föregås av noggranna överväganden och vårdnadshavaren ska alltid informeras innan ett samtal äger rum.⁷¹

Av utredningen bör det framgå **om barnet inte har kommit till tals och skälen till detta**. Den som utför en utredning i frågor om vårdnad ska, om det inte är olämpligt, samtala med barnet för att ge barnet möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågorna (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Lämplighetsbedömningen inriktar sig på om det i ett enskilt fall kan vara olämpligt att genomföra samtal med barnet, inte om barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.⁷² Rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet, barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras.⁷³ Det är dock viktigt att lyfta fram att nämnden har ett fortsatt ansvar att utreda och ta ställning till vad som i det enskilda fallet bedöms vara barnets bästa. Att barnet inte vill framföra några åsikter utgör inget hinder mot att socialnämnden inom ramen för sin utredning samtalar med personer i barnets omgivning.⁷⁴ Av förarbetena framgår också att om ett barn inte ens med hjälpmedel har förmåga att ge uttryck för sina åsikter, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt.⁷⁵ Oavsett vilket skäl som ligger bakom att barnet inte har kommit till tals behöver detta framgå av utredningen.

Det bör vidare framgå **hur barnet ser på sin situation och relation till föräldrar, andra närstående och tänkbar vårdnadshavare**. De uppgifter som framgår av utredningen kan exempelvis beröra barnets familj- och boendesituation, hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer. Uppgifterna kan också beröra utsatthet för våld eller andra övergrepp, missbruk, försummelse eller övriga brister i omsorgen från exempelvis föräldrar eller familjehemsföräldrar.

Vilka åsikter som barnet har framfört om ändring av vårdnaden och umgänget med föräldrar och andra närstående bör framgå av utredningen. Barnet kan exempelvis ha framfört åsikter om ett pågående umgänge, avsaknaden av ett umgänge eller önskemål om hur ett framtida umgänge kan se ut. Det bör även framgå om **barnet har framfört någon åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare**. Barnet har som tidigare påpekats ingen skyldighet att lämna åsikter och får inte pressas till att exempelvis ta ställning mellan sina föräldrar eller annan tänkbar vårdnadshavare. Ledande och slutna frågor kan av barnet uppfattas pressande. Genom att istället be barnet att exempelvis berätta om relationen till föräldrar, familjehemsföräldrar, syskon, närstående och vänner, sin skola eller eventuella aktiviteter som barnet deltar i ges barnet möjlighet att förmedla sin åsikt i frågorna utan att behöva ta direkt ställning.⁷⁶

Det bör slutligen framgå **om barnet har erbjudits ett avslutande samtal och informerats om vad socialnämnden har kommit fram till i utredningen**.

⁷¹ Prop. 2020/21:150 s.151

⁷² Prop. 2020/21:150 s.149, Prop. 1994/95:224 s. 54

⁷³ Prop. 2020/21:150 s. 50

⁷⁴ Prop. 2020/21:150 s. 50

⁷⁵ Prop. 2020/21:150 s. 49, artikel 2 barnkonventionen, artikel 7 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

⁷⁶ Prop. 2020/21:150 s. 49

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Uppgifter om barnet

I utredningen bör det framgå uppgifter om barnets **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, barnets hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer beskrivas. Om det finns uppgifter om att barnet utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt varit illa kan dessa situationer, situationernas omfattning samt dess konsekvenser beskrivas i utredningen. Även eventuella stödinsatser och resultaten av dessa kan beskrivas. För att få en bredare bild av barnets levnadssituation bör barnets **relation till föräldrar, eventuella syskon och andra närstående** framgå.

Alla barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I utredningen är det av vikt att fokusera på och lyfta fram de individuella **behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran** som det enskilda barnet har, kopplat till det ansvar som följer med att vara vårdnadshavare. Behoven kan exempelvis gälla barnets egna individuella förutsättningar men också de konsekvenser som föräldrarnas eller föräldrarnas missbruk, våld, försummelse eller övriga brister i omsorgen har medfört för barnet.

Barnets **behov av umgänge med föräldrar och andra närstående efter en ändring av vårdnaden** samt barnets **relation till tänkbar vårdnadshavare** bör framgå av utredningen.

Om barnet är placerat utanför hemmet, bör det även framgå när och med stöd av vilken bestämmelse placeringen inleddes samt **med stöd av vilken bestämmelse placeringen pågår**.

Dessa uppgifter ger domstolen en bild av omständigheterna kring placeringen. Vidare bör det av utredningen framgå **hur placeringen fungerar**. Det kan finnas skäl att lyfta eventuella förändringar som skett över tid. Uppgifter om hur det har utvecklats kan till viss del hämtas från de överväganden eller omprövningar – enligt SoL respektive LVU – som gjorts under placeringen angående behovet av fortsatt vård. Av utredningen bör även framgå **hur umgänget med föräldrar och andra närstående är utformat och fungerar**. Det kan exempelvis framgå hur umgänget ser ut avseende upplägg och omfattning samt om och i så fall hur och varför kontakten förändrats sedan barnet placerades. Det kan i utredningen bl.a. beskrivas vem som tar initiativ till umgänge, om umgänget sker regelbundet eller sporadiskt, under lugna eller upp slitande former samt orsakerna till detta. Om det finns beslut om umgämbegränsning enligt 14 § LVU kan även grunderna till beslutet redovisas. Barnets och föräldrarnas upplevelse av umgänget eller avsaknaden av detta kan också vara en del i beskrivningen av umgänget.

Uppgifter om föräldrarna

I utredningen bör det framgå uppgifter om föräldrarnas eller föräldrarnas **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Föräldrarnas eller föräldrarnas **relation till barnet och dess eventuella syskon** bör också framgå.

Vidare bör det av utredningen framgå hur föräldrarnas eller föräldrarnas **missbruk eller försummelse vid utövandet av vårdnaden om barnet eller andra brister i omsorgen** om barnet har sett ut. Orsaken till att det förekommer brister i omsorgen kan vara många och kan visa sig

på olika sätt. Uppgifter avseende bl.a. utövande eller utsatthet för våld i olika former, missbruksproblematik, funktionsnedsättning och psykisk hälsa kan beskrivas i utredningen.

Förälderns eller föräldrarnas **inställning till en ändring av vårdnaden** och **åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare** bör redovisas i utredningen. Förälderns eller föräldrarnas **inställning till umgänge med barnet efter en ändring av vårdnaden** bör också finnas med i utredningen.

Av utredningen bör det vidare framgå vilka åtgärder som har vidtagits för att verka för en återförening. Om föräldern eller föräldrarna tagit emot stödinsatser kan dessa och dess omfattning och resultat också beskrivas i utredningen. Om sådana insatser inte har förekommit kan anledningen till detta beskrivas.

>> Läs mer:

Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten (2020)

Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare

En tänkbar vårdnadshavare kan avse en förälder som inte är vårdnadshavare eller någon annan person. Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden som särskilt förordnade vårdnadshavare om de är gifta med varandra eller sambor (6 kap. 10 a FB), i ett sådant fall bör utredningen omfatta dem båda.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om tänkbar vårdnadshavares eller tänkbara vårdnadshavares levnadssituation. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **relation till barnet** bör också framgå. Detta kan bl.a. beskrivas genom att ange hur den tänkbare vårdnadshavaren känner barnet samt på vilket sätt och hur ofta de umgåtts med varandra.

Uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och hur det kan tillgodoses** samt **uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående och hur det kan tillgodoses** bör framgå av utredningen. Eftersom den som utsetts till särskilt förordnad vårdnadshavare har samma ansvar som andra vårdnadshavare att se till att barnets behov av umgänge med en förälder eller annan person som står det nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB), kan tänkbar vårdnadshavares inställning till umgänge och på vilka sätt denne möjliggör kontakt beskrivas i utredningen. Även tänkbar vårdnadshavares resonemang kring eventuella svårigheter gällande umgänget som kan fortgå eller uppstå efter en vårdnadsöverflytt kan lyftas fram. Vidare bör uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **inställning till att bli barnets vårdnadshavare** också framgå av utredningen. Om den tänkbare vårdnadshavaren inte är förälder till barnet, kan denne bara utses om den samtycker till att vara särskilt förordnad vårdnadshavare.

Om den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till i utredningen. Med åtagande avses att den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna lämnat sitt skriftliga samtycke till att bli särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder

Om socialnämnden föreslår någon som inte är barnets förälder som tänkbar vårdnadshavare för ett barn som står under endast en förälders vårdnad, bör skälen till varför den föreslagna vårdnadshavaren är lämpligare framgå av utredningen. Även nämndens motivering angående den förälder som inte har del i vårdnaden kan finnas med i utredningen som lämnas till domstolen.⁷⁷

Om tillfällig vårdnadshavare

Om det saknas en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare och socialnämnden bedömer att det finns särskilda skäl för att rätten ska förordna en tillfällig vårdnadshavare, bör det av utredningen framgå uppgifter om de särskilda skälen och ett förslag på någon sådan person. En tillfällig vårdnadshavare ska inte förordnas i varje situation där det behöver utses en särskilt förordnad vårdnadshavare. Regleringen är avsedd att tillämpas endast i undantagsfall, när det finns särskilda skäl. Det kan t.ex. handla om att det finns brådskande beslut som behöver fattas för barnets räkning och som annars inte kan fattas. Så kan också vara fallet när det närmast skulle framstå som stötande eller kränkande för barnet att låta föräldern kvarstå som vårdnadshavare.⁷⁸

Det kan och måste få ta viss tid att hitta en person som är både lämplig och villig att åta sig uppdraget och ta ställning till om barnet kan och rimligen bör acceptera personen som särskilt förordnad vårdnadshavare. Om nämnden bedömer att det kommer att vara möjligt att väcka talan om att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare inom den närmaste tiden – som utgångspunkt inom en eller ett par månader – torde en tillfällig vårdnadshavare sällan komma i fråga.⁷⁹

Möjligheten att utse en tillfällig vårdnadshavare är främst avsedd att användas i situationer där det har förekommit dödligt eller mycket allvarligt våld inom familjen, men en tillämpning i andra situationer är inte utesluten. Utöver de särskilda skälen behöver även ett förslag på en lämplig person att utse som tillfällig vårdnadshavare framgå.⁸⁰ **Utredningen bör vidare innefatta en redogörelse av på vilket sätt denne på grund av sina kunskaper och erfarenheter i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.** Oavsett om den föreslagna personen är advokat, biträdande jurist eller har annan yrkesbakgrund är det av vikt att personen ska kunna utföra uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet. Läs mer om tillfällig vårdnadshavare i [kapitel 8](#).

Om den som föreslås som tillfällig vårdnadshavare har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen.

De åtgärder som har vidtagits för att hitta en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare bör även framgå av utredningen.

Uppgifter från referensperson

Uppgifter från referenspersoner kan ge ett bredare underlag inför nämndens analys och bedömning i frågan om vårdnadsöverflyttning. Uppgifterna kan röra barnet, föräldrarna samt

⁷⁷ Jfr 6 kap. 7 § tredje stycket FB

⁷⁸ Prop. 2020/21:150 s. 136

⁷⁹ Prop. 2020/21:150 s. 136

⁸⁰ Prop. 2020/21:150 s. 136

tänkbar vårdnadshavare. **Innan en referensperson kontaktas för att lämna uppgifter till utredningen bör behovet av uppgifterna noga övervägas. Uppgifter bör i första hand hämtas in från personer som utifrån en yrkesmässig roll känner barnet.** JO menar att nämnden bör vara återhållsam när det är fråga om att ta in uppgifter från släkt och vänner till föräldrarna. I stället kan utredaren kontakta personer som genom sin professionella roll känner barnet väl och har särskilda kunskaper om barn. Utredaren bör i första hand ta in uppgifter från exempelvis personal vid förskola, skola och fritidshem.⁸¹

Vid de fall det bedöms lämpligt att inhämta information från en referensperson bör det framgå uppgifter om referenspersonens **relation till barnet, föräldrar och tänkbar vårdnadshavare.** Referenspersonens **kännedom om barnets sociala situation och dess relation till föräldrar och tänkbar vårdnadshavare** samt **kännedom om barnets åsikt om ändring av vårdnaden** bör också framgå.

Eftersom utredningen i detta fall görs med stöd av 6 kap. 7 § FB **bör referenspersonens kännedom om föräldrarnas eller föräldrarnas brister i omsorgen framgå.**

Det bör vidare framgå referenspersonens **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det, och referenspersonens uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det.**

Om andra uppgifter av betydelse

Om andra uppgifter av betydelse för sakfrågan framkommer, bör även dessa framgå av utredningen.

Om registeruppgifter

Socialnämnden bör undersöka om det i nämndens register finns information som kan vara av betydelse för utredningen. Uppgifter från polisens misstanke- och belastningsregister bör även hämtas in. Registeruppgifter inhämtas inom den utredande socialnämnden. Uppgifter från annan socialnämnds register är däremot i regel inte möjligt att hämta in utan samtycke från den enskilde. Om utredningen är föranledd av en remiss från domstolen är dock den socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av utredande socialnämnd (6 kap. 20 b § FB). Mer om uppgiftsskyldighet finns att läsa i [kapitel 11](#) om handläggning och sekretess.

Uppgifter ur misstanke- och belastningsregistret ska lämnas ut om socialnämnden begär det i ett vårdnadsärende.⁸² En myndighet som har rätt att få uppgifter ur registret ska i varje enskilt fall noga pröva behovet av information. En begäran om att få ta del av uppgifter får göras endast om skälet till det uppväger den olägenhet det innebär för den som berörs.⁸³ Begäran kan avse såväl

⁸¹ Prop. 1981/82:168 s. 51, JO 1982/83 s. 189

⁸² 11 § förordningen (1999:1134) om belastningsregister och 4 § förordningen (1999:1135) om misstankeregister

⁸³ 7 § Lag (1998:620) om belastningsregister och 6 § Lag (1998:621) om misstankeregister

föräldrar som tilltänkt vårdnadshavare. JO har uttalat att det i vårdnadsutredningar även anses möjligt att inhämta uppgifter från polisens register beträffande partens sambo.⁸⁴

Endast sådana uppgifter från de nämnda registren som är relevanta för sakfrågan bör redovisas i utredningen.

Socialnämndens analys och bedömning

Efter att relevanta uppgifter för sakfrågan har inhämtats följer socialnämndens analys och bedömning. Analysen ska klargöra barnets behov och vad som är barnets bästa. Hur omfattande denna del blir beror på ärendets karaktär och omständigheterna i det enskilda fallet.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om socialnämndens analys och bedömning avseende vilka brister som finns i föräldrarnas eller föräldrarnas omsorg om barnet och på vilket sätt de medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Det kan finnas många olika skäl till varför en förälder brister i omsorgen om barnet, exempelvis förekomst av missbruk, våld eller andra övergrepp, funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa. Om barnet är placerat utanför hemmet med stöd av SoL eller LVU kan det finnas skäl att gå igenom de omständigheter som låg till grund för placeringen och ta ställning till om de fortfarande gäller. Om det under placeringen tillkommit skäl för att föräldrarnas eller föräldrarnas brister i omsorgen medför bestående fara för barnets hälsa och utveckling kan även dessa brister samt de konsekvenser de medför för det enskilda barnet vägas in i nämndens riskbedömning. För att bedöma risken för att bristerna medför bestående fara för barnet behöver risk- och skyddsfaktorer vägas samman. Samtliga faktorer av betydelse behöver ingå i bedömningen. Att översätta generell kunskap om barn och risk till det enskilda barnets individuella riskprofil är en förutsättning för att kunna göra en bedömning av risk i förhållande till vårdnadsfrågan.⁸⁵

Principen om återförening behöver också vara en del i bedömningen. När ett barn omhändertags och placeras utanför hemmet ska utgångspunkten vara att åtgärden är tillfällig och att barnet ska återförenas med sina föräldrar när vården inte längre behövs.⁸⁶ Centralt för bedömningen om återförening är hur prognosen för en återförening med ursprungsfamiljen ser ut. I socialnämndens utredning ingår att göra en samlad bedömning av omständigheter som talar för att en återförening kan ske under en överskådlig framtid, och omständigheter som talar emot att en återförening kan ske.⁸⁷ Exempel på omständigheter som påverkar bedömningen kan vara allvarlighetsgraden i den problematik som föranlett placeringen, föräldrarnas inställning och tillgång till adekvat behandling samt det enskilda barnets situation.⁸⁸ Om nämnden bedömer att det finns brister som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling torde en återförening inte vara aktuell.

Barnets relation till tänkbar vårdnadshavare och dennes förmåga att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bör också ingå i socialnämndens analys och bedömning. Om flera personer varit aktuella som tänkbar vårdnadshavare i utredningen behöver

⁸⁴ JO 1989/90 s. 234

⁸⁵ Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning. s 25

⁸⁶ Prop. 2021/22:178 s. 48

⁸⁷ SOU 2022:71 s. 377

⁸⁸ Prop. 2012/13:10 s. 82

endast uppgifter om den eller de personer som föreslås som vårdnadshavare ingå i utredningen som bifogas stämningsansökan. En analys gällande vad som gör att den eller de personerna bedöms lämpliga som vårdnadshavare och på vilket sätt de kan tillgodose barnets individuella behov av trygghet, omvårdnad och god fostran kan framgå av utredningen. Uppgift om att utredning gällande andra tilltänkta vårdnadshavare har avslutats, utan att nämna namn, kan också finnas med. Det finns inte något formellt hinder mot att utse en person som inte själv avser att ta hand om den faktiska vården av barnet, förutsatt att en sådan lösning är till barnets bästa.⁸⁹

Socialnämndens analys och bedömning bör även avse **barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares inställning till och förmåga att tillgodose det**. Utgångspunkten är att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § FB). Ett umgänge är dock inte alltid förenligt med barnets bästa.⁹⁰ Om det inte är för barnets bästa att genomföra ett umgänge i närtid kan tänkbar vårdnadshavares inställning och förmåga till att utveckla och främja en sådan kontakt i framtiden analyseras. Om barnet är placerat utanför hemmet kan det av analysen framgå om och i så fall hur kontakten har förändrats sedan barnet placerades samt barnets upplevelse av umgänget eller avsaknaden av ett sådant. Analys och bedömning kan även, i förekommande fall, innefatta grunderna till beslut om umgängesbegränsning eller hemlig vistelseort och/eller grunderna till ett bristfälligt, uteblivet eller sporadiskt umgänge och hur barnets bästa gällande umgänge kan tillgodoses på kort och lång sikt.

Vidare bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **hur barnets åsikter har tillmätts betydelse i förhållande till dess ålder och mognad**.

>> Läs mer:

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Slutligen bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **vad som är barnets bästa utifrån kunskap, beprövad erfarenhet och barnets åsikter**. Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad (6 kap. 2 a § FB). Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.⁹¹ Samtliga risk- och skyddsfaktorer av betydelse behöver ingå och vägas samman.⁹² Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling och så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt.⁹³ Den som fattar beslutet behöver motivera vad barnets bästa bedöms vara, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.⁹⁴

⁸⁹ RH 2001:50

⁹⁰ Prop. 1997/98:7 s. 114 f, 2020/21:150 s. 141 f

⁹¹ Prop. 2005/06:99 s. 40

⁹² Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning, s 25

⁹³ Prop. 2005/06:99 s. 40

⁹⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 p. 6

De slutsatser som socialnämnden kommer fram till bör redovisas i utredningen.

>> Läs mer:

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning (2018)

Om interimistiskt yrkande

Om socialnämnden bedömer att det finns behov av att framställa ett interimistiskt yrkande om vårdnad, bör skälen till det framgå av utredningen. Det kan uppstå situationer när det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor och det inte är till barnets bästa att vänta till dess domstolen kan meddela ett slutligt avgörande i frågan. Domstolen kan i dessa fall fatta ett interimistiskt beslut i en fråga om vårdnad (6 kap. 20 § första stycket FB). Ett yrkande om interimistiskt beslut handläggs med förtur i domstolarna och behöver därför normalt inte dröja särskilt länge. Det förutsätter samtidigt att det finns någon att flytta över vårdnaden till, någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Läs mer om interimistiskt yrkande i [kapitel 9](#).

5. Överflyttning av vårdnaden till andra än föräldrar som stadigvarande vårdar och fostrat barnet (6 kap. 8 § FB)

Vilka situationer

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet, ett s.k. familjehem, och är det uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som tagit emot barnet eller någon av dem, ska rätten utse denne eller dessa till särskilt förordnade vårdnadshavare för barnet (6 kap. 8 § första stycket FB).

Bestämmelsen om överflyttning av vårdnaden på denna grund gäller oberoende av med stöd av vilken lag barnet har vårdats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.

Bestämmelsen syftar till att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de har funnit sig till rätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i sitt föräldrahem.⁹⁵ Att i en sådan situation tvinga barnet att återförenas med sina föräldrar kan ofta innebära att barnet tar skada.⁹⁶ För överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB krävs inte att föräldrarna är olämpliga som vårdnadshavare utan det är barnets behov och intressen som är det avgörande. Det kan innebära att barnets behov av kontinuitet – att det rådande förhållandet får bestå – kan få företräde framför möjligheten att återförenas med föräldrarna, om det är till barnets bästa.⁹⁷ Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § FB).

Återföreningsprincipen

Utgångspunkten när barn skiljs från sina föräldrar är att barnet ska återförenas med sina föräldrar så fort målet med insatsen är uppnått och att placeringen inte ska pågå längre än nödvändigt. Även om huvudregeln ska vara att vården ska inriktas på en återförening, kan dock förhållandena i ett enskilt fall vara sådana, särskilt med beaktande av barnets behov av en stabil och trygg uppväxt, att en återförening inte bedöms vara till barnets bästa.⁹⁸

Vid en bedömning av om det är förenligt med barnets bästa att återförenas med sina föräldrar eller inte finns ett flertal intressen som ska vägas mot varandra. Av Europakonventionen⁹⁹

⁹⁵ Prop. 1981/82:168 s. 70, NJA 1993 s. 666, NJA 2014 s. 307

⁹⁶ Prop. 1989/90:28 s. 92

⁹⁷ Prop. 1981/82:168 s. 70

⁹⁸ Prop. 2012/13:10 s. 131

⁹⁹ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

framgår bland annat att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv (artikel 8). Att tvångsvis skilja ett barn från sina föräldrar och placera barnet i ett familjehem är enligt Europakonventionen ett ingrepp i denna rättighet. För att ingreppet ska anses nödvändigt och förenligt med Europakonventionen behöver en avvägning göras gällande hur stort ingreppet är i den enskildes rätt samt hur starkt behovet som ska tillgodoses av ingreppet är. I barnkonventionen¹⁰⁰ finns också en del bestämmelser att ta hänsyn till, bland annat bestämmelserna om barns rätt till sitt ursprung (artikel 7) och rätt att bibehålla sin identitet (artikel 8). Varje barn har även rätt att inte skiljas från sina föräldrar mot sin vilja om det inte är nödvändigt för barnets bästa. Om ett barn skilts från sina föräldrar är staten också skyldig att respektera barnets rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med sina föräldrar, om detta inte strider mot barnets bästa (artikel 9). Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv (artikel 16), samtidigt som stater också har en skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet från att ta skada (artikel 19).

Barns behov ser olika ut och för en del grupper av barn kan det vara nödvändigt att principen om återförening med föräldrarna frångås. Det kan i vissa fall vara uppenbart att det är bäst för barnet att bo kvar i familjehemmet, exempelvis om barnet har bott i familjehemmet en längre tid, har rotat sig där och funnit en sådan trygghet och gemenskap att barnet uppfattar detta hem som sitt eget. Detta gäller oavsett om placeringen sker enligt SoL eller LVU.¹⁰¹ Det finns ingen absolut tidsgräns för hur länge ett barn ska ha bott i ett familjehem för att kravet på stadigvarande vård och fostran ska vara uppfyllt, utan det är en bedömning som får göras i varje enskilt fall.¹⁰² Socialnämnden ska dock särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden när barnet varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes (6 kap. 8 § SoL samt 13 c § LVU).

>> Läs mer:

Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten (2020)

Bedömning om återförening

Centralt för bedömningen om återförening är hur prognosen för en återförening med ursprungsfamiljen ser ut. I socialnämndens utredning ingår att göra en samlad bedömning av omständigheter som talar för att en återförening kan ske under en överskådlig framtid, och omständigheter som talar emot att en återförening kan ske.¹⁰³ Omständigheter som påverkar bedömningen kan exempelvis vara allvarlighetsgraden i den problematik som föranlett placeringen, föräldrarnas inställning och tillgång till adekvat behandling, osv. Barnets situation och bedömning av hur det enskilda barnet påverkas av den ovisshet som finns när det gäller frågan om att stanna kvar i familjehemmet under lång tid eller återvända hem är också aspekter som behöver tas i beaktande.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter

¹⁰¹ Prop. 2021/22:178 s. 44, Prop. 2020/21:35 s 14.

¹⁰² Prop. 2021/22:178 s. 47

¹⁰³ SOU 2022:71 s. 377

¹⁰⁴ Prop. 2012/13:10 s. 82

Om socialnämnden inte har gjort tillräckliga insatser för att främja en återförening kan det leda till att domstolen gör bedömningen att det ännu inte går att dra slutsatsen att en återförening är utesluten och därför inte heller att det är uppenbart till barnets bästa att en vårdnadsöverflyttning sker. Det kan exempelvis handla om att en förälder förbättrat sin föräldraförmåga och att det umgänge som skett mellan barnet och föräldern inte är tillräckligt omfattande för att en slutsats gällande återförening ska kunna dras.¹⁰⁵

Enligt Europadomstolens avgörande i fallet Strand Lobben med flera mot Norge¹⁰⁶ kan det vara förenligt med barnets bästa att sluta arbeta för en återförening om det gått en betydande tid sedan barnet placerades i familjehemmet. En förälders intresse av att få sin familj återförenad (artikel 8 Europakonventionen) får ge vika för ett barns intresse av att behålla sin aktuella familjesituation oförändrad (dvs. den i familjehemmet). Av Europadomstolens praxis framgår alltså att tidsaspekten är viktig i förhållande till om en vårdnadsöverflyttning är förenlig med de rättigheter som både barn och föräldrar tillerkänns enligt Europakonventionen.¹⁰⁷

Enligt förarbetena bör socialnämnden även beakta sådana omständigheter som genom praktiska hinder, exempelvis en fängelsevistelse, innebär långa familjehemsvistelser utan att grundanknytningen till den biologiska föräldern bryts. Det är dock alltid det enskilda barnets bästa som ska vara avgörande vid ställningstaganden om en eventuell ansökan om vårdnadsöverflytt.¹⁰⁸

>> Läs mer:

Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten (2020)

Stöd till föräldrar

Det är med anledning av utgångspunkten av återförening socialnämndens skyldighet att arbeta med att motivera vårdnadshavarna till att utvecklas i sitt föräldraskap och ge vårdnadshavarna det stöd och den hjälp som de behöver (6 kap. 7 § fjärde punkten SoL). Socialtjänstens arbete ska vara inriktat på att långsiktigt och över tid stödja vårdnadshavarna att komma till rätta med de svårigheter som lett till att barnet placerats utanför hemmet. Det är inte ovanligt att vårdnadshavarnas situation försämras efter omhändertagandet och att de drar sig undan kontakten med socialtjänsten. Det är därför viktigt med ett motivationsarbete för att försöka få dem att ta emot hjälp. Socialnämnden kan exempelvis ge vårdnadshavarna stöd i form av krisbearbetning efter ett omhändertagande eller stöd i att på ett lämpligt sätt upprätthålla kontakten med barnet.¹⁰⁹ Det är en viktig uppgift för socialnämnden att verka för att en återgång till hemmet kan ske och att den blir så smidig som möjligt för barnet. En av förutsättningarna för att barnet ska kunna återförenas med sina föräldrar är att kontakten dem emellan varit god under placeringstiden. Socialnämnden bör därför på olika sätt medverka till att kontakten mellan barn och föräldrar upprätthålls under vårdtiden.¹¹⁰ Utgångspunkten för kontakten måste dock alltid

¹⁰⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr T 2139–21

¹⁰⁶ Europadomstolens avgörande den 10 september 2019 i målet STRAND LOBBEN AND OTHERS v. NORWAY JUDGEMENT, (Application no. 37283/13).

¹⁰⁷ SOU 2022:71 s. 140

¹⁰⁸ Prop. 2002/03:53 s. 86

¹⁰⁹ Prop. 2012/13:10 s. 85, Prop. 2021/22:178 s. 48

¹¹⁰ Prop. 2021/22:178 s. 16 och 31

utgå från barnets behov och intressen.¹¹¹ Att barn och föräldrar har en god kontakt utgör emellertid i sig inget hinder mot en vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna.¹¹²

>> Läs mer:

Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten (2020)

Särskilda överväganden

I 6 kap 8 § SoL samt 13 c § LVU framgår att socialnämnden, när barnet varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, särskilt ska överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB. Frågan ska sedan övervägas årligen.

Privatplaceringar omfattas inte av dessa bestämmelser.¹¹³

Lagstiftarens intentioner med den nya bestämmelsen är att den ska leda till en mer kontinuerlig och strukturerad bedömning av vad som är till det enskilda barnets bästa vad gäller vårdnaden, samt öka barnets möjlighet till kontinuitet, stabilitet samt möjlighet till utveckling under uppväxten.¹¹⁴ Barn som placeras i familjehem i tidig ålder eller som blir kvar under lång tid i samhällets vård behöver få en så förutsägbar och trygg situation som möjligt.¹¹⁵ Enligt förarbetena kan det finnas situationer där förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB finns redan när barnet har varit placerat i familjehemmet i två år. Det gäller särskilt i de fall då barnet har placerats i tidig ålder. Majoriteten av de barn som blir kvar i vården under lång tid har ofta placerats i tidig eller mycket tidig ålder. För yngre barn är två år en lång tid och barnet kan under den tiden ha fått en stark bindning till familjehemmet.¹¹⁶ Det kan dock behövas längre tid i familjehemmet för att barnet ska ha rotat sig så att det kan anses vara uppenbart att det är barnets bästa att vårdnaden flyttas över till familjehemmet.¹¹⁷ Även när det gäller äldre barn kan det i vissa fall finnas skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning när barnet har varit placerat i två år, exempelvis om ett barn har rotat sig i familjehemmet och betraktar det hemmet som sitt eget.¹¹⁸ En ansökan om överflyttning av vårdnaden kan övervägas innan placeringen varat i två år och de efterföljande övervägandena kan också göras oftare än en gång per år när det finns behov av det. Det är ansvarig utredare vid förvaltningen som tar upp frågan i socialnämnden. Övervägandet behöver inte leda fram till ett formellt beslut men ska alltid dokumenteras (11 kap. 5 § SoL). Socialnämnden bör noga väga skäl för och emot samt noga motivera och dokumentera det ställningstagande som nämnden kommit fram till.¹¹⁹ Om

¹¹¹ Prop. 2012/13:10 s. 85, Prop. 2021/22:178 s. 48

¹¹² SOU 1994:139 s. 446

¹¹³ Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten s. 88 (2020)

¹¹⁴ Prop. 2020/21:35 s. 30

¹¹⁵ Prop. 2020/21:35 s. 14

¹¹⁶ Prop. 2021/22:178 s. 47

¹¹⁷ Prop. 2021/22:178 s. 45

¹¹⁸ Prop. 2021/22:178 s. 47

¹¹⁹ Prop. 2021/22:178 s. 46 och 119

nämnden bedömer att förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning inte är uppfyllda ska någon ansökan inte göras.

De årliga övervägandena kan i vissa fall ske i samband med att nämnden överväger om vården fortfarande behövs och hur den bör inriktas och utformas enligt 6 kap. 8 § första stycket SoL och 13 § första stycket LVU eller i samband med att nämnden prövar om vården ska upphöra enligt 13 § andra stycket LVU. Utgångspunkten är dock att övervägandena sker så snart det finns ett behov.¹²⁰

Det är viktigt att socialnämnden hanterar frågor om vårdnadsöverflyttning med varsamhet. Socialnämnden behöver vara lyhörd inför det stöd som barnet kan behöva i samband med att frågor om vårdnadsöverflyttning aktualiseras, för att bland annat undvika att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt.¹²¹ Det går inte heller att bortse från att socialnämndens övervägande av vårdnadsöverflyttning riskerar att påverka både samarbetet med föräldrarna och deras vilja och motivation till att ta emot stöd.¹²²

Faktorer att ta hänsyn till vid ett övervägande

I 6 kap 8 § SoL samt 13 c § LVU framgår att socialnämnden vid övervägandet särskilt ska beakta

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- barnets relation till sina föräldrar.

Med ordet särskilt markeras att uppräknningen inte är uttömmande. Socialnämnden kan även ta hänsyn till andra omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen av om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna. Det är viktigt att socialnämnden överväger hur en vårdnadsöverflyttning påverkar barnets kontakt med sin ursprungsfamilj på längre sikt. Detta beror ofta på familjehemsföräldrarnas inställning och hur de på olika sätt tar ansvar för och möjliggör denna kontakt. Att barnet och föräldrarna har ett fungerande umgänge bör inte vara ett hinder för att socialnämnden ska kunna överväga att ansöka om en vårdnadsöverflyttning.¹²³

Fortsatt stöd

Det är viktigt att nämnden, i samband med en utredning om vårdnadsöverflytt, noga diskuterar familjehemsföräldrarnas önskemål om fortsatt stöd efter att vårdnaden har flyttats över. Av 6 kap. 11 § SoL framgår att socialnämnden, vid en överflyttning av vårdnaden till

¹²⁰ Prop. 2020/21:35 s. 16

¹²¹ Prop. 2021/22:178 s. 47

¹²² Prop. 2021/22:178 s. 48

¹²³ Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 33 f

familjehemsföräldrar, ska ge fortsatt råd och stöd. Om de särskilt förordnade vårdnadshavarna begär det ska stödet ges av socialnämnden i den kommun som beslutat om familjehemsplaceringen. Placeringskommunen kan alltså vara den som ska utföra stödet men kan också behöva vara behjälplig med att förmedla kontakt med socialtjänsten i hemkommunen om familjehemsföräldrar önskar att stödet ska ges därifrån.¹²⁴ Läs mer om socialnämndens ansvar efter en vårdnadsöverflyttning i [kapitel 14](#).

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om barnets rättigheter

Ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet.¹²⁵ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

Av utredningen bör det framgå **vilken information som har lämnats till barnet, när och på vilket sätt informationen har lämnats, samt hur många samtal som har ägt rum med barnet och vilka som har varit närvarande**. Att barnet får information är avgörande för att skapa delaktighet och en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sin åsikt. Den information som ges behöver också anpassas till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar.¹²⁶ Vid samtal med barn är det viktigt att utredaren, innan samtalet äger rum, planerar och förbereder hur informationen kan ges och hur samtalet kan genomföras på ett så bra sätt som möjligt utifrån barnets individuella förutsättningar.¹²⁷ Barnet kan välja att ta med sig någon under samtalet som stöd, exempelvis en förälder, familjehemsförälder, närstående vuxen, nära vän, en annan myndighetsperson eller yrkesperson som barnet har fått förtroende för.¹²⁸ Om det finns en misstanke om att föräldrar utsätter eller har utsatt barnet för försummelse, övergrepp eller misshandel behöver utredaren noggrant bedöma hur föräldrarnas delaktighet ska se ut. I sådana fall behövs oftast samtal med

¹²⁴ Prop. 2012/13:10 s. 90

¹²⁵ SOU 2016:19 s. 286

¹²⁶ Prop. 2020/21:150 s. 131

¹²⁷ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 67 (2018)

¹²⁸ Prop. 2012/13:10 s. 42

barnet utan föräldrarnas närvaro eftersom barnets lojalitet med sina föräldrar är ett hinder för att kunna vara ärlig.¹²⁹

Utredare får höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a § FB). Socialnämnden ska dock i första hand söka samförstånd kring hur barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses på bästa möjliga sätt. Ett samtal mot en vårdnadshavarens vilja ska alltid föregås av noggranna överväganden och vårdnadshavaren ska alltid informeras innan ett samtal äger rum.¹³⁰

Av utredningen bör det framgå **om barnet inte har kommit till tals och skälen till detta**. Den som utför en utredning i frågor om vårdnad ska, om det inte är olämpligt, samtala med barnet för att ge barnet möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågorna (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Lämplighetsbedömningen inriktar sig på om det i ett enskilt fall kan vara olämpligt att genomföra samtal med barnet, inte om barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.¹³¹ Rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet, barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras.¹³² Det är dock viktigt att lyfta fram att nämnden har ett fortsatt ansvar att utreda och ta ställning till vad som i det enskilda fallet bedöms vara barnets bästa. Att barnet inte vill framföra några åsikter utgör inget hinder mot att socialnämnden inom ramen för sin utredning samtalar med personer i barnets omgivning.¹³³ Av förarbetena framgår också att om ett barn inte ens med hjälpmedel har förmåga att ge uttryck för sina åsikter, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt.¹³⁴ Oavsett vilket skäl som ligger bakom att barnet inte har kommit till tals behöver detta framgå av utredningen.

Det bör vidare framgå **hur barnet ser på sin situation och relation till föräldrar, andra närstående och tänkbar vårdnadshavare**. De uppgifter som framgår av utredningen kan exempelvis beröra barnets familj- och boendesituation, hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer. Uppgifterna kan också beröra utsatthet för våld eller andra övergrepp, missbruk, försummelse eller övriga brister i omsorgen från exempelvis föräldrar eller familjehemsföräldrar.

Vilka åsikter som barnet har framfört om ändring av vårdnaden och umgänget med föräldrar och andra närstående bör framgå av utredningen. Barnet kan exempelvis ha framfört åsikter om ett pågående umgänge, avsaknaden av ett umgänge eller önskemål om hur ett framtida umgänge kan se ut. Det bör även framgå om **barnet har framfört någon åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare**. Barnet har som tidigare påpekats ingen skyldighet att lämna åsikter och får inte pressas till att exempelvis ta ställning mellan sina föräldrar eller annan tänkbar vårdnadshavare. Ledande och slutna frågor kan av barnet uppfattas pressande. Genom att istället be barnet att exempelvis berätta om relationen till föräldrar, familjehemsföräldrar, syskon, närstående och vänner, sin skola eller eventuella aktiviteter som barnet deltar i ges barnet

¹²⁹ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 84 (2018)

¹³⁰ Prop. 2020/21:150 s.151

¹³¹ Prop. 2020/21:150 s.149, Prop. 1994/95:224 s. 54

¹³² Prop. 2020/21:150 s. 50

¹³³ Prop. 2020/21:150 s. 50

¹³⁴ Prop. 2020/21:150 s. 49, artikel 2 barnkonventionen, artikel 7 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

möjlighet att förmedla sin åsikt i frågorna utan att behöva ta direkt ställning.¹³⁵

Det bör slutligen framgå **om barnet har erbjudits ett avslutande samtal och informerats om vad socialnämnden har kommit fram till i utredningen.**

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Uppgifter om barnet

I utredningen bör det framgå uppgifter om barnets **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, barnets hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer beskrivas. Om det finns uppgifter om att barnet utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt varit illa kan dessa situationer, situationernas omfattning samt dess konsekvenser beskrivas i utredningen. Även eventuella stödinsatser och resultaten av dessa kan beskrivas. För att få en bredare bild av barnets levnadssituation bör barnets **relation till föräldrar, eventuella syskon och andra närstående** framgå.

Alla barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I utredningen är det av vikt att fokusera på och lyfta fram de individuella **behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran** som det enskilda barnet har, kopplat till det ansvar som följer med att vara vårdnadshavare. Behoven kan exempelvis gälla barnets egna individuella förutsättningar men också de konsekvenser som föräldrarnas eller föräldrarnas missbruk, våld, försummelse eller övriga brister i omsorgen har medfört för barnet.

Barnets **behov av umgänge med föräldrar och andra närstående efter en ändring av vårdnaden** samt barnets **relation till tänkbar vårdnadshavare** bör framgå av utredningen. Eftersom utredningen i detta fall berör överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap 8 § FB kan exempelvis barnets anknytning och känslomässiga band till familjehemsföräldern eller -föräldrarna beskrivas. Vid behov kan exempelvis relationen till eventuella barn i familjehemmet, såväl placerade som biologiska, också beskrivas.

Eftersom **barnet är placerat utanför hemmet, bör det även framgå när och med stöd av vilken bestämmelse placeringen inleddes** samt **med stöd av vilken bestämmelse placeringen pågår**. Dessa uppgifter ger domstolen en bild av omständigheterna kring placeringen. Vidare bör det av utredningen framgå **hur placeringen fungerar**. Det kan finnas skäl att lyfta eventuella förändringar som skett över tid. Uppgifter om hur det har utvecklats kan till viss del hämtas från de överväganden eller omprövningar – enligt SoL respektive LVU – som gjorts under placeringen angående behovet av fortsatt vård. Av utredningen bör även framgå **hur umgänget med föräldrar och andra närstående är utformat och fungerar**. Det kan exempelvis framgå hur umgänget ser ut avseende upplägg och omfattning samt om och i så fall hur och varför kontakten förändrats sedan barnet placerades. Det kan i utredningen bl.a. beskrivas vem som tar initiativ till umgänge, om umgänget sker regelbundet eller sporadiskt, under lugna eller uppslitande former samt orsakerna till detta. Om det finns beslut om umgängesbegränsning enligt 14 § LVU kan även

¹³⁵ Prop. 2020/21:150 s. 49

grunderna till beslutet redovisas. Barnets och föräldrarnas upplevelse av umgänget eller avsaknaden av detta kan också vara en del i beskrivningen av umgänget.

Uppgifter om föräldrarna

I utredningen bör det framgå uppgifter om föräldrarnas eller föräldrarnas **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Föräldrarnas eller föräldrarnas **relation till barnet och dess eventuella syskon** bör också framgå. Det kan finnas skäl att lyfta eventuella förändringar som skett över tid. Uppgifter om föräldrarnas förhållanden kan till viss del hämtas från de överväganden eller omprövningar – enligt SoL respektive LVU – som gjorts under placeringen angående behovet av fortsatt vård.

Föräldrarnas eller föräldrarnas **inställning till en ändring av vårdnaden och åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare** bör redovisas i utredningen. Föräldrarnas eller föräldrarnas **inställning till umgänge med barnet efter en ändring av vårdnaden** bör också finnas med i utredningen.

Av utredningen bör det vidare framgå vilka åtgärder som har vidtagits för att verka för en återförening. Om föräldern eller föräldrarna tagit emot stödinsatser kan dessa och dess omfattning och resultat beskrivas i utredningen. Om sådana insatser inte har förekommit kan anledningen till detta beskrivas.

>> Läs mer:

Placerade barn och unga - Handbok för socialtjänsten (2020)

Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare

När det gäller vårdnadsöverflytt enligt 6 kap. 8 § FB är det fråga om överflyttning till familjehemsförälder eller -föräldrar. Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden som särskilt förordnade vårdnadshavare om de är gifta med varandra eller sambor (6 kap. 10 a FB), i ett sådant fall bör utredningen omfatta dem båda.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om tänkbar vårdnadshavares eller tänkbara vårdnadshavares levnadssituation. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Uppgifter om familjehemsföräldern eller -föräldrarnas levnadssituation kan till viss del inhämtas från den familjehemsutredning som tidigare färdigställts. Levnadssituationen kan dock ha förändrats under placeringstiden vilket innebär att det kan finnas behov av kompletteringar. Den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **relation till barnet** bör också framgå. Detta kan exempelvis beskrivas genom att ange hur familjehemsföräldern eller -föräldrarna har spenderat tid med barnet samt om och i så fall på vilket sätt relationen till barnet har utvecklats under placeringstiden.

Uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och hur det kan tillgodoses** bör framgå av utredningen. Exempelvis kan familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas uppfattning om hur barnets behov har sett ut under placeringstiden samt de svårigheter och utmaningar som kan fortgå eller uppstå efter en vårdnadsöverflytt beskrivas.

Uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående och hur det kan tillgodoses** bör framgå av utredningen. Eftersom den som utsetts till särskilt förordnad vårdnadshavare har samma ansvar som andra vårdnadshavare att se till att barnets behov av umgänge med en förälder eller annan person som står det nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB), kan familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas inställning till umgänge och på vilka sätt de möjliggör kontakt beskrivas i utredningen. Även familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas resonemang kring eventuella svårigheter gällande umgänget som kan fortgå eller uppstå efter en vårdnadsöverflytt kan lyftas fram. Vidare bör uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **inställning till att bli barnets vårdnadshavare** också framgå av utredningen eftersom en familjehemsförälder bara kan utses om den samtycker till att vara särskilt förordnad vårdnadshavare.

Om den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen. Med åtagande avses att den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna lämnat sitt skriftliga samtycke till att bli särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

Uppgifter från referensperson

Uppgifter från referenspersoner kan ge ett bredare underlag inför nämndens analys och bedömning i frågan om vårdnadsöverflyttning. Uppgifterna kan röra barnet, föräldrarna samt tänkbar vårdnadshavare. **Innan en referensperson kontaktas för att lämna uppgifter till utredningen bör behovet av uppgifterna noga övervägas. Uppgifter bör i första hand hämtas in från personer som utifrån en yrkesmässig roll känner barnet.** JO menar att nämnden bör vara återhållsam när det är fråga om att ta in uppgifter från släkt och vänner till föräldrarna. I stället kan utredaren kontakta personer som genom sin professionella roll känner barnet väl och har särskilda kunskaper om barn. Utredaren bör i första hand ta in uppgifter från exempelvis personal vid förskola, skola och fritidshem.¹³⁶

Vid de fall det bedöms lämpligt att inhämta information från en referensperson bör det framgå uppgifter om referenspersonens **relation till barnet, föräldrar och tänkbar vårdnadshavare.** Referenspersonens **kännedom om barnets sociala situation och dess relation till föräldrar och tänkbar vårdnadshavare** samt **kännedom om barnets åsikt om ändring av vårdnaden** bör också framgå.

Eftersom utredningen i detta fall görs med stöd av 6 kap. 8 § FB innebär det att den tänkbara vårdnadshavaren även har hand om den faktiska vården av barnet och referenspersonens **kännedom om familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt bör** därmed framgå av utredningen.¹³⁷

Det bör vidare framgå referenspersonens **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran¹³⁸ och tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det, och referenspersonens uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det.**

¹³⁶ Prop. 1981/82:168 s. 51 och JO 1982/83 s. 189

¹³⁷ Jfr med 6 kap. 8 b § SoL

¹³⁸ Jfr med 6 kap. 8 § FB

Om andra uppgifter av betydelse

Om andra uppgifter av betydelse för sakfrågan framkommer, bör även dessa framgå av utredningen.

Om registeruppgifter

Socialnämnden bör undersöka om det i nämndens register finns information som kan vara av betydelse för utredningen. Uppgifter från polisens misstanke- och belastningsregister bör även hämtas in. Registeruppgifter inhämtas inom den utredande socialnämnden. Uppgifter från annan socialnämnds register är däremot i regel inte möjligt att hämta in utan samtycke från den enskilde. Om utredningen är föranledd av en remiss från domstolen är dock den socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av utredande socialnämnd (6 kap. 20 b § FB). Mer om uppgiftsskyldighet finns att läsa i [kapitel 11](#) om handläggning och sekretess.

Uppgifter ur misstanke- och belastningsregistret ska lämnas ut om socialnämnden begär det i ett vårdnadsärende.¹³⁹ En myndighet som har rätt att få uppgifter ur registret ska i varje enskilt fall noga pröva behovet av information. En begäran om att få ta del av uppgifter får göras endast om skälet till det uppväger den olägenhet det innebär för den som berörs.¹⁴⁰ Begäran kan avse såväl föräldrar som tilltänkt vårdnadshavare. JO har uttalat att det i vårdnadsutredningar även anses möjligt att inhämta uppgifter från polisens register beträffande partens sambo.¹⁴¹

Endast sådana uppgifter från de nämnda registren som är relevanta för sakfrågan bör redovisas i utredningen.

Socialnämndens analys och bedömning

Efter att relevanta uppgifter för sakfrågan har inhämtats följer socialnämndens analys och bedömning. Analysen ska klargöra barnets behov och vad som är barnets bästa. Hur omfattande denna del blir beror på ärendets karaktär och omständigheterna i det enskilda fallet.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om skälen för att det är uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldern eller -föräldrarna som stadigvarande har vårdat och fostrat barnet.

Principen om återförening behöver vara en del i bedömningen av om det är uppenbart bäst att vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldern eller -föräldrarna. När ett barn omhändertas och placeras utanför hemmet ska utgångspunkten vara att åtgärden är tillfällig och att barnet ska återförenas med sina föräldrar när vården inte längre behövs.¹⁴² Centralt för bedömningen om återförening är hur prognosen för en återförening med ursprungsfamiljen ser ut. I socialnämndens utredning ingår att göra en samlad bedömning av omständigheter som talar för att en återförening kan ske under en överskådlig framtid, och omständigheter som talar emot att en återförening kan ske.¹⁴³ Exempel på omständigheter som påverkar bedömningen kan vara

¹³⁹ 11 § förordningen (1999:1134) om belastningsregister och 4 § förordningen (1999:1135) om misstankeregister

¹⁴⁰ 7 § Lag (1998:620) om belastningsregister och 6 § Lag (1998:621) om misstankeregister

¹⁴¹ JO 1989/90 s. 234

¹⁴² Prop. 2021/22:178 s. 48

¹⁴³ SOU 2022:71 s. 377

allvarlighetsgraden i den problematik som föranlett placeringen, föräldrarnas inställning och tillgång till adekvat behandling samt det enskilda barnets situation och påverkan av den ovisshet som finns gällande frågan om att stanna kvar i familjehemmet eller återvända hem.¹⁴⁴ Vid en överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB finns inga krav på att föräldrarna behöver vara olämpliga eller försumma sitt vårdnadsansvar utan det är barnets behov och intressen som är det avgörande.

Barnets relation till tänkbar vårdnadshavare och dennes förmåga att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bör också ingå i socialnämndens analys och bedömning. Exempelvis kan familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas insikt i vad det innebär att vara särskilt förordnad vårdnadshavare samt deras förmåga att hantera de utmaningar som kan uppstå analyseras. Vad som gör att familjehemsföräldern eller -föräldrarna bedöms som lämpliga vårdnadshavare på både kort och lång sikt är också ett exempel på vad som kan framgå.

Socialnämndens analys och bedömning bör även avse **barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares inställning till och förmåga att tillgodose det**. Utgångspunkten är att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § FB). Ett umgänge är dock inte alltid förenligt med barnets bästa.¹⁴⁵ Om det inte är för barnets bästa att genomföra ett umgänge i närtid kan familjehemsföräldrarnas eller -föräldrarnas inställning och förmåga till att utveckla och främja en sådan kontakt i framtiden analyseras. Eftersom barnet är placerat utanför hemmet kan barnets upplevelse av nuvarande umgänge eller avsaknaden av ett sådant ingå i analysen. Analys och bedömning kan även, i förekommande fall, innefatta grunderna till beslut om umgängesbegränsning eller hemlig vistelseort och/eller grunderna till ett bristfälligt, uteblivet eller sporadiskt umgänge och hur barnets bästa gällande umgänge kan tillgodoses på kort och lång sikt.

Vidare bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **hur barnets åsikter har tillmätts betydelse i förhållande till dess ålder och mognad**.

>> Läs mer:

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Slutligen bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **vad som är barnets bästa utifrån kunskap, beprövad erfarenhet och barnets åsikter**. Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad (6 kap. 2 a § FB). Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.¹⁴⁶ Samtliga risk- och skyddsfaktorer av betydelse behöver ingå och vägas samman.¹⁴⁷ Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling och så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Uttrycket barnets bästa får inte användas

¹⁴⁴ Prop. 2012/13:10 s. 82

¹⁴⁵ Prop. 1997/98:7 s. 114 f, 2020/21:150 s. 141 f

¹⁴⁶ Prop. 2005/06:99 s. 40

¹⁴⁷ Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning. s 25

slentrianmässigt.¹⁴⁸ Den som fattar beslut om barns bästa behöver, enligt barnrättskommittén, motivera vad barnets bästa bedöms vara, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.¹⁴⁹

De slutsatser som socialnämnden kommer fram till bör redovisas i utredningen.

>> Läs mer:

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning (2018)

Om interimistiskt yrkande

Om socialnämnden bedömer att det finns behov av att framställa ett interimistiskt yrkande om vårdnad, bör skälen till det framgå av utredningen. Det kan uppstå situationer när det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor och det inte är till barnets bästa att vänta till dess domstolen kan meddela ett slutligt avgörande i frågan. Domstolen kan i dessa fall fatta ett interimistiskt beslut i en fråga om vårdnad (6 kap. 20 § första stycket FB). Ett yrkande om interimistiskt beslut handläggs med förtur i domstolarna och behöver därför normalt inte dröja särskilt länge. Det förutsätter samtidigt att det finns någon att flytta över vårdnaden till, någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Läs mer om interimistiskt yrkande i [kapitel 9](#).

¹⁴⁸ Prop. 2005/06:99 s. 40

¹⁴⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 p. 6

6. Överflyttning av vårdnaden på grund av varaktigt förhinder att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a §).

Vilka situationer

Att en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden innebär att denne under överskådlig tid inte kommer att kunna fatta beslut i frågor som rör barnet. Hindret kan bestå i att föräldern på grund av att denne är skild från barnet inte kan utöva den faktiska vårdnaden om barnet eller ta ställning till vilka åtgärder som kan vara behövliga för att tillgodose barnets behov. Hindret kan även vara kopplat till att föräldern försvunnit, t.ex. i samband med en naturkatastrof eller olyckshändelse eller vara av medicinsk art och bestå i att föräldern på grund av t.ex. långvarig medvetlöshet eller allvarlig psykisk sjukdom är förhindrad att utöva vårdnaden om sitt barn. Att ett barn har placerats i familjehem på grund av något skäl som har att göra med föräldern är inte tillräckligt för att denne ska anses förhindrad att utöva vårdnaden utan det krävs att hindret är allvarligt och att någon förändring inte kan förutses inom överskådlig tid. Det är alltså bara mer kvalificerade fall av praktisk oförmögenhet att utöva vårdnaden som avses med begreppet varaktigt hinder.¹⁵⁰

Om föräldrarna har gemensam vårdnad

Om barnet står under båda föräldrarnas vårdnad och en av dem är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden, ska rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Om hindret gäller båda föräldrarna, ska rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 8 a § första stycket FB).

Vid gemensam vårdnad har den förälder som inte är förhindrad att delta i vårdnadens utövande en viss möjlighet att ensam fatta beslut i frågor som rör vårdnaden. Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp, bestämmer nämligen den andra ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, exempelvis bosättning och skolgång, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 13 § FB). Enligt förarbetena är dock detta en långt ifrån heltäckande behörighet och därför en i längden opraktisk ordning i händelse av mera varaktigt hinder för en av föräldrarna att utöva vårdnaden.¹⁵¹

I de fall då en förälder inte är förhindrad att ta sitt vårdnadsansvar torde denne ansvara för att ta upp frågan om den andra förälderns förhinder, antingen hos socialnämnden eller genom att direkt väcka talan i domstol. I regel får socialnämnden kännedom om ärendet först om båda vårdnadshavarna är förhindrade att ta sitt ansvar eller om en förälder som är ensam

¹⁵⁰ Prop. 2004/05:136 s. 54

¹⁵¹ Prop. 2004/05:136 s. 42

vårdnadshavare inte kan utöva vårdnaden. Socialnämndens utredning behöver omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma föräldrarnas eller föräldrarnas förhinder samt eventuellt annan tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Om endast en förälder är vårdnadshavare

Om barnet står under endast en förälders vårdnad och denne är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden, ska rätten flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 8 a § andra stycket FB).

Om den förälder som är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden är ensam vårdnadshavare är det alltså inte självklart att vårdnaden ska överflyttas till den andra föräldern. Den andra föräldern får vårdnaden överflyttad till sig bara om det inte är lämpligare att den överflyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Samma konstruktion i lagtexten finns för den situationen när en förälder brister i omsorgen om barnet och ensam har vårdnaden. Förarbetena till 6 kap. 7 § FB torde i den delen därför kunna vara vägledande också när en ensam vårdnadshavare är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden om sitt barn. Har den andra föräldern inte visat något intresse för sitt barn kan det därför vara en lämpligare lösning att vårdnaden anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Detsamma gäller om barnet och den andra föräldern endast har haft sporadisk kontakt med varandra och barnet har funnit en trygghet och gemenskap hos någon annan som är beredd att ta på sig ansvaret som vårdnadshavare.¹⁵² Det är viktigt att nämnden alltid utreder förutsättningarna för var och en som har en relation till barnet och som förklarar sig villiga att överta vårdnadsansvaret.¹⁵³

Socialnämndens utredning behöver omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma den andre föräldrarnas samt eventuellt annan tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Ensamkommande barn

När ett ensamkommande barn beviljats uppehållstillstånd i Sverige, ska socialnämnden i den kommun där barnet vistas väcka talan om eller anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet, om inte särskilda skäl talar emot det (10 § Lgeb). Ett sådant skäl kan vara att barnet inom en kortare tid fyller 18 år. Det kan då vara lämpligast att den gode mannen, som tidigare förordnats för barnet, kvarstår i sitt uppdrag tills barnet blir myndigt. Med uppehållstillstånd avses här alla i utlänningslagen förekommande former av uppehållstillstånd, vilket innebär att även olika former av tidsbegränsade uppehållstillstånd kan komma i fråga.¹⁵⁴

De grunder som främst lär komma i fråga för ett förordnande om särskilt förordnad vårdnadshavare är att barnets föräldrar är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden om barnet (6 kap. 8 a § FB) eller är döda (6 kap. 8 a § FB).¹⁵⁵

Det är socialnämnden i den kommun där barnet vistas som agerar för att få till stånd ett förordnande av särskild vårdnadshavare (10 § Lgeb). Med att barnet vistas i en viss kommun

¹⁵² Jfr prop. 1981/82:168 s. 69

¹⁵³ Jfr JO 2001/02 s. 204

¹⁵⁴ Prop. 2004/05:136 s. 52 f

¹⁵⁵ Prop. 2004/05:136 s. 42

menas att barnet uppehåller sig där. Det krävs inte att barnet är varaktigt bosatt i kommunen. Att barnet bor i ett familjehem eller ett anläggningsboende på orten bör, enligt förarbetena, för detta ändamål alltid anses tillräckligt. Överförmyndaren är skyldig att göra socialnämnden uppmärksam på att det finns förutsättningar för att utse särskilt förordnad vårdnadshavare. Socialnämnden kan agera även utan att överförmyndaren underrättat om behovet, om nämnden har fått informationen på andra vägar.¹⁵⁶

Det varaktiga hindret upphör

Det nya vårdnadsförhållandet består även om det varaktiga hindret, som föranlett att en särskilt förordnad vårdnadshavare utsetts, upphör. Om t.ex. föräldern och barnet återförenas i Sverige eller föräldern vaknar upp ur en lång medvetlöshet behöver föräldern väcka talan enligt 6 kap. 10 § FB för att återfå vårdnaden.¹⁵⁷ Barnets bästa är även här avgörande för beslutet om föräldern ska återfå vårdnaden (6 kap. 2 a § FB).

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om barnets rättigheter

Ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet.¹⁵⁸ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

Av utredningen bör det framgå ***vilken information som har lämnats till barnet, när och på vilket sätt informationen har lämnats, samt hur många samtal som har ägt rum med barnet och vilka som har varit närvarande***. Att barnet får information är avgörande för att skapa delaktighet och en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sin åsikt. Den information som ges behöver anpassas till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar.¹⁵⁹ Vid samtal med barn är det viktigt att utredaren, innan samtalet äger rum, planerar och förbereder hur informationen kan ges och hur samtalet kan genomföras på ett så bra sätt som möjligt utifrån barnets individuella förutsättningar.¹⁶⁰ Barnet kan välja att ta med sig någon under samtalet som stöd, exempelvis en

¹⁵⁶ Prop. 2004/05:136 s. 52

¹⁵⁷ Prop. 2004/05:136 s. 42

¹⁵⁸ SOU 2016:19 s. 286

¹⁵⁹ Prop. 2020/21:150 s. 131

¹⁶⁰ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 67 (2018)

förälder, familjehemsförälder, närstående vuxen, nära vän, en annan myndighetsperson eller yrkesperson som barnet har fått förtroende för.¹⁶¹ Om det finns en misstanke om att föräldrar utsätter eller har utsatt barnet för försummelse, övergrepp eller misshandel behöver utredaren noggrant bedöma hur föräldrarnas delaktighet ska se ut. I sådana fall behövs oftast samtal med barnet utan föräldrarnas närvaro eftersom barnets lojalitet med sina föräldrar är ett hinder för att kunna vara ärlig.¹⁶²

Utredare får höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a § FB). Socialnämnden ska dock i första hand söka samförstånd kring hur barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses på bästa möjliga sätt. Ett samtal mot en vårdnadshavarens vilja ska alltid föregås av noggranna överväganden och vårdnadshavaren ska alltid informeras innan ett samtal äger rum.¹⁶³

Av utredningen bör det framgå **om barnet inte har kommit till tals och skälen till detta**. Den som utför en utredning i frågor om vårdnad ska, om det inte är olämpligt, samtala med barnet för att ge barnet möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågorna (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Lämplighetsbedömningen inriktar sig på om det i ett enskilt fall kan vara olämpligt att genomföra samtal med barnet, inte om barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.¹⁶⁴ Rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet, barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras.¹⁶⁵ Det är dock viktigt att lyfta fram att nämnden har ett fortsatt ansvar att utreda och ta ställning till vad som i det enskilda fallet bedöms vara barnets bästa. Att barnet inte vill framföra några åsikter utgör inget hinder mot att socialnämnden inom ramen för sin utredning samtalar med personer i barnets omgivning.¹⁶⁶ Av förarbetena framgår också att om ett barn inte ens med hjälpmedel har förmåga att ge uttryck för sina åsikter, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt.¹⁶⁷ Oavsett vilket skäl som ligger bakom att barnet inte har kommit till tals behöver detta framgå av utredningen.

Det bör vidare framgå **hur barnet ser på sin situation och relation till föräldrar, andra närstående och tänkbar vårdnadshavare**. De uppgifter som framgår av utredningen kan exempelvis beröra barnets familj- och boendesituation, hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer. Uppgifterna kan också beröra utsatthet för våld eller andra övergrepp, missbruk, försummelse eller övriga brister i omsorgen från exempelvis föräldrar eller familjehemsföräldrar.

Vilka åsikter som barnet har framfört om ändring av vårdnaden och umgänget med föräldrar och andra närstående bör framgå av utredningen. Barnet kan exempelvis ha framfört åsikter om ett pågående umgänge, avsaknaden av ett umgänge eller önskemål om hur ett framtida umgänge kan se ut. Det bör även framgå om **barnet har framfört någon åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare**. Barnet har som tidigare påpekats ingen skyldighet att lämna åsikter och får inte pressas till att exempelvis ta ställning mellan sina föräldrar eller annan

¹⁶¹ Prop. 2012/13:10 s. 42

¹⁶² Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 84 (2018)

¹⁶³ Prop. 2020/21:150 s.151

¹⁶⁴ Prop. 2020/21:150 s.149, Prop. 1994/95:224 s. 54

¹⁶⁵ Prop. 2020/21:150 s. 50

¹⁶⁶ Prop. 2020/21:150 s. 50

¹⁶⁷ Prop. 2020/21:150 s. 49, artikel 2 barnkonventionen, artikel 7 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

tänkbar vårdnadshavare. Ledande och slutna frågor kan av barnet uppfattas pressande. Genom att istället be barnet att exempelvis berätta om relationen till föräldrar, familjehemsföräldrar, syskon, närstående och vänner, sin skola eller eventuella aktiviteter som barnet deltar i ges barnet möjlighet att förmedla sin åsikt i frågorna utan att behöva ta direkt ställning.¹⁶⁸

Det bör slutligen framgå **om barnet har erbjudits ett avslutande samtal och informerats om vad socialnämnden har kommit fram till i utredningen.**

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Uppgifter om barnet

I utredningen bör det framgå uppgifter om barnets **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, barnets hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer beskrivas. Om det finns uppgifter om att barnet utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt varit illa kan dessa situationer, situationernas omfattning samt dess konsekvenser beskrivas i utredningen. Även eventuella stödinsatser och resultaten av dessa kan beskrivas. För att få en bredare bild av barnets levnadssituation bör barnets **relation till föräldrar, eventuella syskon och andra närstående** framgå.

Alla barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I utredningen är det av vikt att fokusera på och lyfta fram de individuella **behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran** som det enskilda barnet har, kopplat till det ansvar som följer med att vara vårdnadshavare. Behoven kan exempelvis gälla barnets egna individuella förutsättningar men också de konsekvenser som föräldrarnas eller föräldrarnas missbruk, våld, försummelse eller övriga brister i omsorgen har medfört för barnet.

Barnets **behov av umgänge med föräldrar och andra närstående efter en ändring av vårdnaden** samt barnets **relation till tänkbar vårdnadshavare** bör framgå av utredningen.

Om barnet är placerat utanför hemmet, bör det även framgå när och med stöd av vilken bestämmelse placeringen inleds samt **med stöd av vilken bestämmelse placeringen pågår**. Dessa uppgifter ger domstolen en bild av omständigheterna kring placeringen. Vidare bör det av utredningen framgå **hur placeringen fungerar**. Det kan finnas skäl att lyfta eventuella förändringar som skett över tid. Uppgifter om hur det har utvecklats kan till viss del hämtas från de överväganden eller omprövningar – enligt SoL respektive LVU – som gjorts under placeringen angående behovet av fortsatt vård. Av utredningen bör även framgå **hur umgänget med föräldrar och andra närstående är utformat och fungerar**. Det kan exempelvis framgå hur umgänget ser ut avseende upplägg och omfattning samt om och i så fall hur och varför kontakten förändrats sedan barnet placerades. Det kan i utredningen bl.a. beskrivas vem som tar initiativ till umgänge, om umgänget sker regelbundet eller sporadiskt, under lugna eller uppslitande former samt orsakerna till detta. Om det finns beslut om umgängesbegränsning enligt 14 § LVU kan även

¹⁶⁸ Prop. 2020/21:150 s. 49

grunderna till beslutet redovisas. Barnets och föräldrarnas upplevelse av umgänget eller avsaknaden av detta kan också vara en del i beskrivningen av umgänget.

Uppgifter om föräldrarna

I utredningen bör det framgå uppgifter om föräldrarnas eller föräldrarnas **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Föräldrarnas eller föräldrarnas **relation till barnet och dess eventuella syskon** bör också framgå.

Vidare bör det av utredningen framgå uppgifter om föräldrarnas eller föräldrarnas **förhinder att utöva vårdnaden om barnet och för hur lång tid de förväntas bestå**. Information om förhindret kan exempelvis framgå av ett läkarutlåtande. Om utredningen avser ett ensamkommande barn kan vissa uppgifter eventuellt inhämtas från Migrationsverket.

Föräldrarnas eller föräldrarnas **inställning till en ändring av vårdnaden** och **åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare** bör redovisas i utredningen. Föräldrarnas eller föräldrarnas **inställning till umgänge med barnet efter en ändring av vårdnaden** bör också finnas med i utredningen. I de fall det på grund av föräldrarnas eller föräldrarnas förhinder inte är möjligt att ta del av deras inställning kan detta beskrivas i utredningen.

Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare

En tänkbar vårdnadshavare kan avse en förälder som inte är vårdnadshavare eller någon annan person. Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden som särskilt förordnade vårdnadshavare om de är gifta med varandra eller sambor (6 kap. 10 a FB), i ett sådant fall bör utredningen omfatta dem båda.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om tänkbar vårdnadshavares eller tänkbara vårdnadshavares levnadssituation. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **relation till barnet** bör också framgå. Detta kan bl.a. beskrivas genom att ange hur den tänkbare vårdnadshavaren känner barnet samt på vilket sätt och hur ofta de umgåtts med varandra.

Uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och hur det kan tillgodoses** samt **uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående och hur det kan tillgodoses** bör framgå av utredningen. Eftersom den som utsetts till särskilt förordnad vårdnadshavare har samma ansvar som andra vårdnadshavare att se till att barnets behov av umgänge med en förälder eller annan person som står det nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB), kan tänkbar vårdnadshavares inställning till umgänge och på vilka sätt denne möjliggör kontakt beskrivas i utredningen. Även tänkbar vårdnadshavares resonemang kring eventuella svårigheter gällande umgänget som kan fortgå eller uppstå efter en vårdnadsöverflytt kan lyftas fram. Vidare bör uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **inställning till att bli barnets vårdnadshavare** också framgå av utredningen. Om den tänkbare vårdnadshavaren inte är förälder till barnet, kan denne bara utses om den samtycker till att vara särskilt förordnad vårdnadshavare.

Om den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen. Med åtagande avses att den tänkbara

vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna lämnat sitt skriftliga samtycke till att bli särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder

Om socialnämnden föreslår någon som inte är barnets förälder som tänkbar vårdnadshavare för ett barn som står under endast en förälders vårdnad, bör skälen till varför den föreslagna vårdnadshavaren är lämpligare framgå av utredningen. Även nämndens motivering angående den förälder som inte har del i vårdnaden kan finnas med i utredningen som lämnas till domstolen.¹⁶⁹

Om tillfällig vårdnadshavare

Om det saknas en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare och socialnämnden bedömer att det finns särskilda skäl för att rätten ska förordna en tillfällig vårdnadshavare, bör det av utredningen framgå uppgifter om de särskilda skälen och ett förslag på någon sådan person. En tillfällig vårdnadshavare ska inte förordnas i varje situation där det behöver utses en särskilt förordnad vårdnadshavare. Regleringen är avsedd att tillämpas endast i undantagsfall, när det finns särskilda skäl. Det kan t.ex. handla om att det finns brådskande beslut som behöver fattas för barnets räkning och som annars inte kan fattas. Så kan också vara fallet när det närmast skulle framstå som stötande eller kränkande för barnet att låta föräldern kvarstå som vårdnadshavare.¹⁷⁰

Det kan och måste få ta viss tid att hitta en person som är både lämplig och villig att åta sig uppdraget och ta ställning till om barnet kan och rimligen bör acceptera personen som särskilt förordnad vårdnadshavare. Om nämnden bedömer att det kommer att vara möjligt att väcka talan om att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare inom den närmaste tiden – som utgångspunkt inom en eller ett par månader – torde en tillfällig vårdnadshavare sällan komma i fråga.¹⁷¹

Möjligheten att utse en tillfällig vårdnadshavare är främst avsedd att användas i situationer där det har förekommit dödligt eller mycket allvarligt våld inom familjen, men en tillämpning i andra situationer är inte utesluten.¹⁷² Det blir upp till domstolarna att göra bedömningen i det enskilda fallet. Utöver de särskilda skälen behöver även ett förslag på en lämplig person att utse som tillfällig vårdnadshavare framgå. **Utredningen bör vidare innefatta en redogörelse av på vilket sätt denne på grund av sina kunskaper och erfarenheter i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.** Oavsett om den föreslagna personen är advokat, biträdande jurist eller har annan yrkesbakgrund är det av vikt att personen ska kunna utföra uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet. Läs mer om tillfällig vårdnadshavare i [kapitel 8](#).

Om den som föreslås som tillfällig vårdnadshavare har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen.

¹⁶⁹ Jfr 6 kap. 7 § tredje stycket FB

¹⁷⁰ Prop. 2020/21:150 s. 136

¹⁷¹ Prop. 2020/21:150 s. 136

¹⁷² Prop. 2020/21:150 s. 136

De åtgärder som har vidtagits för att hitta en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare bör även framgå av utredningen.

Uppgifter från referensperson

Uppgifter från referenspersoner kan ge ett bredare underlag inför nämndens analys och bedömning i frågan om vårdnadsöverflyttning. Uppgifterna kan röra barnet, föräldrarna samt tänkbar vårdnadshavare. **Innan en referensperson kontaktas för att lämna uppgifter till utredningen bör behovet av uppgifterna noga övervägas. Uppgifter bör i första hand hämtas in från personer som utifrån en yrkesmässig roll känner barnet.** JO menar att nämnden bör vara återhållsam när det är fråga om att ta in uppgifter från släkt och vänner till föräldrarna. I stället kan utredaren kontakta personer som genom sin professionella roll känner barnet väl och har särskilda kunskaper om barn. Utredaren bör i första hand ta in uppgifter från exempelvis personal vid förskola, skola och fritidshem.¹⁷³

Vid de fall det bedöms lämpligt att inhämta information från en referensperson bör det framgå uppgifter om referenspersonens **relation till barnet, föräldrar och tänkbar vårdnadshavare.** Referenspersonens **kännedom om barnets sociala situation och dess relation till föräldrar och tänkbar vårdnadshavare** samt **kännedom om barnets åsikt om ändring av vårdnaden** bör också framgå.

Eftersom utredningen i detta fall görs med stöd av 6 kap. 8 a § FB **bör referenspersonens kännedom om föräldrarnas eller föräldrarnas varaktiga förhinder att utöva vårdnaden framgå.**

Det bör vidare framgå referenspersonens **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det, och referenspersonens uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det.**

Om andra uppgifter av betydelse

Om andra uppgifter av betydelse för sakfrågan framkommer, bör även dessa framgå av utredningen.

Om registeruppgifter

Socialnämnden bör undersöka om det i nämndens register finns information som kan vara av betydelse för utredningen. Uppgifter från polisens misstanke- och belastningsregister bör även hämtas in. Registeruppgifter inhämtas inom den utredande socialnämnden. Uppgifter från annan socialnämnds register är däremot i regel inte möjligt att hämta in utan samtycke från den enskilde. Om utredningen är föranledd av en remiss från domstolen är dock den socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av utredande socialnämnd (6 kap. 20 b § FB). Mer om uppgiftsskyldighet finns att läsa i [kapitel 11](#) om handläggning och sekretess.

¹⁷³ Prop. 1981/82:168 s. 51, JO 1982/83 s. 189

Uppgifter ur misstanke- och belastningsregistret ska lämnas ut om socialnämnden begär det i ett vårdnadsärende.¹⁷⁴ En myndighet som har rätt att få uppgifter ur registret ska i varje enskilt fall noga pröva behovet av information. En begäran om att få ta del av uppgifter får göras endast om skälet till det uppväger den olägenhet det innebär för den som berörs.¹⁷⁵ Begäran kan avse såväl föräldrar som tilltänkt vårdnadshavare. JO har uttalat att det i vårdnadsutredningar även anses möjligt att inhämta uppgifter från polisens register beträffande partens sambo.¹⁷⁶

Endast sådana uppgifter från de nämnda registren som är relevanta för sakfrågan bör redovisas i utredningen.

Socialnämndens analys och bedömning

Efter att relevanta uppgifter för sakfrågan har inhämtats följer socialnämndens analys och bedömning. Analysen ska klargöra barnets behov och vad som är barnets bästa. Hur omfattande denna del blir beror på ärendets karaktär och omständigheterna i det enskilda fallet.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om socialnämndens analys och bedömning avseende föräldrarnas eller föräldrarnas förhinder att utöva vårdnaden och grunderna till att det förväntas bli varaktigt. Det kan finnas flera olika skäl till att en förälder är förhindrad att utöva vårdnaden. Det krävs dock att hindret är allvarligt och att någon förändring inte kan förutses inom överskådlig tid för att bestämmelsen ska vara tillämplig.¹⁷⁷

Barnets relation till tänkbar vårdnadshavare och dennes förmåga att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bör också ingå i socialnämndens analys och bedömning. Om flera personer varit aktuella som tänkbar vårdnadshavare i utredningen behöver endast uppgifter om den eller de personer som föreslås som vårdnadshavare ingå i utredningen som bifogas stämningens ansökan. Det är viktigt att en analys gällande vad som gör att den eller de personerna bedöms lämpliga som vårdnadshavare och på vilket sätt de kan tillgodose barnets individuella behov av trygghet, omvårdnad och god fostran finns med i utredningen. Uppgift om att utredning gällande andra tilltänkta vårdnadshavare har avslutats, utan att nämna namn, kan också finnas med. Det finns inte något formellt hinder mot att utse en person som inte själv avser att ta hand om den faktiska vården av barnet, förutsatt att en sådan lösning är till barnets bästa.¹⁷⁸

Socialnämndens analys och bedömning bör även avse **barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares inställning till och förmåga att tillgodose det.** Utgångspunkten är att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § FB). Ett umgänge är dock inte alltid förenligt med barnets bästa.¹⁷⁹ Om det inte är för barnets bästa att genomföra ett umgänge i närtid kan tänkbar vårdnadshavares inställning och förmåga till att utveckla och främja en sådan kontakt i framtiden analyseras. Om barnet är placerat utanför hemmet kan det av analysen framgå om och i så fall hur kontakten har förändrats sedan barnet placerades samt barnets upplevelse av umgänget

¹⁷⁴ 11 § förordningen (1999:1134) om belastningsregister och 4 § förordningen (1999:1135) om misstankeregister

¹⁷⁵ 7 § Lag (1998:620) om belastningsregister och 6 § Lag (1998:621) om misstankeregister

¹⁷⁶ JO 1989/90 s. 234

¹⁷⁷ Prop. 2004/05:136 s. 54

¹⁷⁸ RH 2001:50

¹⁷⁹ Prop. 1997/98:7 s. 114 f, 2020/21:150 s. 141 f

eller avsaknaden av ett sådant. Analys och bedömning kan även, i förekommande fall, innefatta grunderna till beslut om umgängesbegränsning eller hemlig vistelseort och/eller grunderna till ett bristfälligt, uteblivet eller sporadiskt umgänge och hur barnets bästa gällande umgänge kan tillgodoses på kort och lång sikt.

Vidare bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **hur barnets åsikter har tillmätts betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.**

>> Läs mer:

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Slutligen bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **vad som är barnets bästa utifrån kunskap, beprövad erfarenhet och barnets åsikter.** Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad (6 kap. 2 a § FB). Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.¹⁸⁰ Samtliga risk- och skyddsfaktorer av betydelse behöver ingå och vägas samman.¹⁸¹ Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling och så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt.¹⁸² Den som fattar beslutet behöver motivera vad barnets bästa bedöms vara, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.¹⁸³

De slutsatser som socialnämnden kommer fram till bör redovisas i utredningen.

>> Läs mer:

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning (2018)

Om interimistiskt yrkande

Om socialnämnden bedömer att det finns behov av att framställa ett interimistiskt yrkande om vårdnad, bör skälen till det framgå av utredningen. Det kan uppstå situationer när det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor och det inte är till barnets bästa att vänta till dess domstolen kan meddela ett slutligt avgörande i frågan. Domstolen kan i dessa fall fatta ett interimistiskt beslut i en fråga om vårdnad (6 kap. 20 § första stycket FB). Ett yrkande om interimistiskt beslut handläggs med förtur i domstolarna och behöver därför normalt inte dröja särskilt länge. Det förutsätter samtidigt att det finns någon att flytta över vårdnaden till, någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Läs mer om interimistiskt yrkande i [kapitel 9](#).

¹⁸⁰ Prop. 2005/06:99 s. 40

¹⁸¹ Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning, s 25

¹⁸² Prop. 2005/06:99 s. 40

¹⁸³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 p. 6

7. Ändring i vårdnaden på grund av att en eller båda föräldrarna dör (6 kap. 9 § FB)

Vilka situationer

Om föräldrarna har gemensam vårdnad

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, ska den andra föräldern ensam ha vårdnaden. Om båda föräldrarna dör, ska rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 § första stycket FB). Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem dör, blir den andra föräldern alltså automatiskt ensam vårdnadshavare. Den efterlevande föräldern kvarstår som vårdnadshavare utan att domstolen behöver fatta något beslut om detta, vilket i de flesta fall är en bra ordning. En vårdnadshavare som avsiktligt dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren är emellertid så gott som alltid olämplig som vårdnadshavare, och en ändring i vårdnaden ska då göras. Prövningen måste dock göras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet. Genom systemet med tillfälliga vårdnadshavare skapas förutsättningar för en snabb vårdnadsöverflyttning i de fall det bedöms nödvändigt.¹⁸⁴ Läs mer om överflyttning av vårdnaden på grund av brister i omsorgen som medför bestående fara i [kapitel 4](#) och mer om tillfällig vårdnadshavare i [kapitel 8](#).

Om båda föräldrarna dör, ska rätten på anmälan av socialnämnden, eller när förhållandet annars blir känt, anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 § första stycket FB). Socialnämndens utredning behöver då omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Om endast en förälder är vårdnadshavare

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, ska rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Frågan kan väckas i domstolen genom ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden (6 kap. 9 § andra stycket FB).

Om den förälder som har avlidit är ensam vårdnadshavare är det alltså inte självklart att vårdnaden ska överflyttas till den andra föräldern. När föräldern inte är vårdnadshavare, men vill bli det, kan domstolen anförtro vårdnaden åt någon annan om det framstår som en lämpligare lösning trots att föräldern inte själv är olämplig som vårdnadshavare.¹⁸⁵ När domstolen prövar vem som ska utses till vårdnadshavare för ett barn efter en förälders död bör särskilt beaktas under vilka förhållanden barnet har levt medan föräldern var i livet och vilka relationer som barnet

¹⁸⁴ Prop. 2020/21:150 s. 88, RH 1990:127

¹⁸⁵ Prop. 1981/82:168 s. 36, RH 1989:95, RH 1983:54

haft och har till den efterlevande föräldern eller någon annan vuxen person, t.ex. en släkting eller social förälder. Det är av stor betydelse för barnets trygghet att det efter föräldrarnas död så snart som möjligt får en anknytning till någon som det kan känna förtroende för och som kan erbjuda barnet ett stabilt förhållande.¹⁸⁶ Om den efterlevande föräldern inte visat något intresse för sitt barn kan det vara en lämpligare lösning att vårdnaden anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Detsamma gäller om barnet och den andra föräldern endast har haft sporadisk kontakt med varandra och barnet har funnit en trygghet och gemenskap hos någon annan som är beredd att ta på sig ansvaret som vårdnadshavare.¹⁸⁷ Det är viktigt att nämnden alltid utreder förutsättningarna för var och en som har en relation till barnet och som förklarat sig villiga att överta vårdnadsansvaret.¹⁸⁸

Socialnämndens utredning behöver omfatta förhållanden som är väsentliga för att kunna bedöma den andre föräldrarnas samt eventuellt annan tänkbar vårdnadshavares lämplighet. Barnets bästa ska vara avgörande i bedömningen (6 kap. 2 a § FB).

Ensamkommande barn

När ett ensamkommande barn beviljats uppehållstillstånd i Sverige, ska socialnämnden i den kommun där barnet vistas väcka talan om eller anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet, om inte särskilda skäl talar emot det (10 § Lgeb). Ett sådant skäl kan vara att barnet inom en kortare tid fyller 18 år. Det kan då vara lämpligast att den gode mannen, som tidigare förordnats för barnet, kvarstår i sitt uppdrag tills barnet blir myndigt. Med uppehållstillstånd avses här alla i utlänningslagen förekommande former av uppehållstillstånd, vilket innebär att även olika former av tidsbegränsade uppehållstillstånd kan komma i fråga.¹⁸⁹

De grunder som främst lär komma i fråga för ett förordnande om särskilt förordnad vårdnadshavare är att barnets föräldrar är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden om barnet (6 kap. 8 a § FB) eller är döda (6 kap. 9 § FB).¹⁹⁰ För att en särskilt förordnad vårdnadshavare ska kunna utses för barnet enligt 6 kap. 9 § FB måste båda föräldrarna vara döda. Om endast en av föräldrarna är avliden och den andra vistas på okänd ort, kan det i stället bli aktuellt att utse en vårdnadshavare enligt grunden varaktigt förhinder att utöva vårdnaden.¹⁹¹

Det är socialnämnden i den kommun där barnet vistas som agerar för att få till stånd ett förordnande av särskild vårdnadshavare (10 § Lgeb). Med att barnet vistas i en viss kommun menas att barnet uppehåller sig där. Det krävs inte att barnet är varaktigt bosatt i kommunen. Att barnet bor i ett familjehem eller ett anläggningsboende på orten bör för detta ändamål alltid anses tillräckligt. Överförmyndaren är skyldig att göra socialnämnden uppmärksam på att det finns förutsättningar för att utse särskilt förordnad vårdnadshavare. Socialnämnden kan agera även utan att överförmyndaren underrättat om behovet, om nämnden har fått informationen på andra vägar.¹⁹²

¹⁸⁶ Prop. 1981/82:168 s. 71

¹⁸⁷ Jfr Prop. 1981/82:168 s. 69 och 71

¹⁸⁸ Jfr JO 2001/02 s. 204

¹⁸⁹ Prop. 2004/05:136 s. 52 f

¹⁹⁰ Prop. 2004/05:136 s. 42

¹⁹¹ Prop. 2004/05:136 s. 42

¹⁹² Prop. 2004/05:136 s. 52

Föräldrars önskemål

Om föräldrarna eller en av dem har gett till känna vem de önskar till vårdnadshavare efter föräldrarnas död ska den personen förordnas om det inte är olämpligt (6 kap. 10 a § fjärde stycket FB). Deras val av vårdnadshavare ska alltså följas om det inte är olämpligt att utse den utpekade personen.

Enligt förarbetena torde det i allmänhet krävas att föräldern var vårdnadshavare vid frånfallet för att den förälderns önskemål ska tillmätas betydelse. Det anses emellertid inte uteslutet att ta hänsyn även till ett önskemål från en avlidne förälder som inte hade del i vårdnaden. Detta framstår som särskilt lämpligt när något önskemål i övrigt inte har förts fram, men även i andra fall kan föräldern ha haft en så nära kontakt med sitt barn att den avlidnes önskan bör ges särskild vikt. Hur vårdnaden har ordnats formellt är således inte helt utslagsgivande utan omständigheterna i det enskilda fallet ska avgöra. Om barnet har nått tillräcklig mognad och motsätter sig att den utpekade personen förordnas som vårdnadshavare, kan det inte anses lämpligt att förordna denne. I en del fall kan också, efter det att den avlidne föräldern uttryckte sitt önskemål, förhållandena ha ändrats på ett sätt som gör det olämpligt att följa önskemålet.¹⁹³

I de fall föräldrar begär det kan socialnämnden, enligt 3 kap. 1 § SoL, hjälpa till med att upprätta en handling om hur de vill ha vårdnadsfrågan ordnad om de skulle avlida. Eftersom en sådan handling inte kan anses upprättad hos socialnämnden finns det ingen skyldighet att bevara originalet hos nämnden. Det är lämpligt att handlingen förvaras hos den eller de personer som föräldrarna har önskat som vårdnadshavare.

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om barnets rättigheter

Ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet.¹⁹⁴ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

Av utredningen bör det framgå ***vilken information som har lämnats till barnet, när och på vilket sätt informationen har lämnats, samt hur många samtal som har ägt rum med barnet och vilka***

¹⁹³ Prop. 1993/94:251 s. 186

¹⁹⁴ SOU 2016:19 s. 286

som har varit närvarande. Att barnet får information är avgörande för att skapa delaktighet och en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sin åsikt. Den information som ges behöver anpassas till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar.¹⁹⁵ Vid samtal med barn är det viktigt att utredaren, innan samtalet äger rum, planerar och förbereder hur informationen kan ges och hur samtalet kan genomföras på ett så bra sätt som möjligt utifrån barnets individuella förutsättningar.¹⁹⁶ Barnet kan välja att ta med sig någon under samtalet som stöd, exempelvis en förälder, familjehemsförälder, närstående vuxen, nära vän, en annan myndighetsperson eller yrkesperson som barnet har fått förtroende för.¹⁹⁷ Om det finns en misstanke om att föräldrar utsätter eller har utsatt barnet för försummelse, övergrepp eller misshandel behöver utredaren noggrant bedöma hur föräldrarnas delaktighet ska se ut. I sådana fall behövs oftast samtal med barnet utan föräldrarnas närvaro eftersom barnets lojalitet med sina föräldrar är ett hinder för att kunna vara ärlig.¹⁹⁸

Utredare får höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a § FB). Socialnämnden ska dock i första hand söka samförstånd kring hur barnets rätt till delaktighet ska tillgodoses på bästa möjliga sätt. Ett samtal mot en vårdnadshavarens vilja ska alltid föregås av noggranna överväganden och vårdnadshavaren ska alltid informeras innan ett samtal äger rum.¹⁹⁹

Av utredningen bör det framgå **om barnet inte har kommit till tals och skälen till detta.** Den som utför en utredning i frågor om vårdnad ska, om det inte är olämpligt, samtala med barnet för att ge barnet möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågorna (6 kap. 19 § fjärde stycket FB). Lämplighetsbedömningen inriktar sig på om det i ett enskilt fall kan vara olämpligt att genomföra samtal med barnet, inte om barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.²⁰⁰ Rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet och inte en skyldighet, barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras.²⁰¹ Det är dock viktigt att lyfta fram att nämnden har ett fortsatt ansvar att utreda och ta ställning till vad som i det enskilda fallet bedöms vara barnets bästa. Att barnet inte vill framföra några åsikter utgör inget hinder mot att socialnämnden inom ramen för sin utredning samtalat med personer i barnets omgivning.²⁰² Av förarbetena framgår också att om ett barn inte ens med hjälpmedel har förmåga att ge uttryck för sina åsikter, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt.²⁰³ Oavsett vilket skäl som ligger bakom att barnet inte har kommit till tals behöver detta framgå av utredningen.

Det bör vidare framgå **hur barnet ser på sin situation och relation till föräldrar, andra närstående och tänkbar vårdnadshavare.** De uppgifter som framgår av utredningen kan exempelvis beröra barnets familj- och boendesituation, hälsa, skolgång, fritidsintressen och

¹⁹⁵ Prop. 2020/21:150 s. 131

¹⁹⁶ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 67 (2018)

¹⁹⁷ Prop. 2012/13:10 s. 42

¹⁹⁸ Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården s. 84 (2018)

¹⁹⁹ Prop. 2020/21:150 s.151

²⁰⁰ Prop. 2020/21:150 s.149, Prop. 1994/95:224 s. 54

²⁰¹ Prop. 2020/21:150 s. 50

²⁰² Prop. 2020/21:150 s. 50

²⁰³ Prop. 2020/21:150 s. 49, artikel 2 barnkonventionen, artikel 7 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

kamratrelationer. Uppgifterna kan också beröra utsatthet för våld eller andra övergrepp, missbruk, försummelse eller övriga brister i omsorgen från exempelvis föräldrar.

Vilka åsikter som barnet har framfört om ändring av vårdnaden och umgänget med föräldrar och andra närstående bör framgå av utredningen. Barnet kan exempelvis ha framfört åsikter om ett pågående umgänge, avsaknaden av ett umgänge eller önskemål om hur ett framtida umgänge kan se ut. Det bör även framgå om **barnet har framfört någon åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare**. Barnet har som tidigare påpekats ingen skyldighet att lämna åsikter och får inte pressas till att exempelvis ta ställning mellan sina föräldrar eller annan tänkbar vårdnadshavare. Ledande och slutna frågor kan av barnet uppfattas pressande. Genom att istället be barnet att exempelvis berätta om relationen till föräldrar, familjehemsföräldrar, syskon, närstående och vänner, sin skola eller eventuella aktiviteter som barnet deltar i ges barnet möjlighet att förmedla sin åsikt i frågorna utan att behöva ta direkt ställning.²⁰⁴

Det bör slutligen framgå **om barnet har erbjudits ett avslutande samtal och informerats om vad socialnämnden har kommit fram till i utredningen**.

>> Läs mer:

Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2018)

Uppgifter om barnet

I utredningen bör det framgå uppgifter om barnets **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, barnets hälsa, skolgång, fritidsintressen och kamratrelationer beskrivas. Om det finns uppgifter om att barnet utsatts för våld eller andra övergrepp eller på annat sätt varit illa kan dessa situationer, situationernas omfattning samt dess konsekvenser beskrivas i utredningen. Även eventuella stödinsatser och resultaten av dessa kan beskrivas. För att få en bredare bild av barnets levnadssituation bör barnets **relation till föräldrar, eventuella syskon och andra närstående** framgå.

Alla barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I utredningen är det av vikt att fokusera på och lyfta fram de individuella **behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran** som det enskilda barnet har, kopplat till det ansvar som följer med att vara vårdnadshavare. Behoven kan exempelvis gälla barnets egna individuella förutsättningar men också de konsekvenser som föräldrarnas eller föräldrarnas missbruk, våld, försummelse eller övriga brister i omsorgen har medfört för barnet.

Barnets **behov av umgänge med föräldrar och andra närstående efter en ändring av vårdnaden** samt barnets **relation till tänkbar vårdnadshavare** bör framgå av utredningen.

Om barnet är placerat utanför hemmet, bör det även framgå när och med stöd av vilken bestämmelse placeringen inleddes samt **med stöd av vilken bestämmelse placeringen pågår**. Dessa uppgifter ger domstolen en bild av omständigheterna kring placeringen. Vidare bör det av utredningen framgå **hur placeringen fungerar**. Det kan finnas skäl att lyfta eventuella

²⁰⁴ Prop. 2020/21:150 s. 49

förändringar som skett över tid. Uppgifter om hur det har utvecklats kan till viss del hämtas från de överväganden eller omprövningar – enligt SoL respektive LVU – som gjorts under placeringen angående behovet av fortsatt vård. Av utredningen bör även framgå **hur umgänget med föräldrar och andra närstående är utformat och fungerar**. Det kan exempelvis framgå hur umgänget ser ut avseende upplägg och omfattning samt om och i så fall hur och varför kontakten förändrats sedan barnet placerades. Det kan i utredningen bl.a. beskrivas vem som tar initiativ till umgänge, om umgänget sker regelbundet eller sporadiskt, under lugna eller upp slitande former samt orsakerna till detta. Om det finns beslut om umgängesbegränsning enligt 14 § LVU kan även grunderna till beslutet redovisas. Barnets och föräldrarnas upplevelse av umgänget eller avsaknaden av detta kan också vara en del i beskrivningen av umgänget.

Uppgifter om föräldrarna

I de fall en av föräldrarna lever bör det av utredningen framgå uppgifter om denne förälders **levnadssituation**. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Förälderns eller föräldrarnas **relation till barnet och dess eventuella syskon** bör också framgå.

Förälderns eller föräldrarnas **inställning till en ändring av vårdnaden** och **åsikt om vem eller vilka som ska vara vårdnadshavare** bör redovisas i utredningen. Förälderns eller föräldrarnas **inställning till umgänge med barnet efter en ändring av vårdnaden** bör också finnas med i utredningen.

Om avliden förälder

Av utredningen bör det framgå vem eller vilka den eller de avlidna föräldrarna önskade som vårdnadshavare, om någon sådan uppgift finns. Om det finns en skriftlig handling, bör den läggas till utredningen. Om föräldrarna eller en av dem gett tillkänna vem de önskar som vårdnadshavare ska detta följas om det inte är olämpligt (6 kap. 10 a § fjärde stycket FB). Socialnämnden har därför ett ansvar att försöka ta reda på om någon av föräldrarna muntligt eller skriftligt har framfört sådana önskemål. Detta gäller både förälder som är vårdnadshavare och förälder som inte är det.

Uppgifter om tänkbar vårdnadshavare

En tänkbar vårdnadshavare kan avse en förälder som inte är vårdnadshavare eller någon annan person. Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden som särskilt förordnade vårdnadshavare om de är gifta med varandra eller sambor (6 kap. 10 a FB), i ett sådant fall bör utredningen omfatta dem båda.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om tänkbar vårdnadshavares eller tänkbara vårdnadshavares levnadssituation. Exempelvis kan familj- och boendesituation, hälsa, ekonomi, sysselsättning, fritidsintressen, sociala relationer och nätverk beskrivas. Den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **relation till barnet** bör också framgå. Detta kan bl.a. beskrivas genom att ange hur den tänkbare vårdnadshavaren känner barnet samt på vilket sätt och hur ofta de umgåtts med varandra.

Uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och hur det kan tillgodoses** samt **uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående och hur det kan tillgodoses** bör framgå av utredningen. Eftersom den som utsetts till särskilt förordnad vårdnadshavare har samma ansvar som andra vårdnadshavare att se till att barnets behov av umgänge med en

förälder eller annan person som står det nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § FB), kan tänkbar vårdnadshavares inställning till umgänge och på vilka sätt de möjliggör kontakt beskrivas i utredningen. Även tänkbar vårdnadshavares resonemang kring eventuella svårigheter gällande umgänget som kan fortgå eller uppstå efter en vårdnadsöverflytt kan lyftas fram. Vidare bör uppgifter om den eller de tänkbara vårdnadshavarnas **inställning till att bli barnets vårdnadshavare** också framgå av utredningen. Om den tänkbare vårdnadshavaren inte är förälder till barnet, kan denne bara utses om den samtycker till att vara särskilt förordnad vårdnadshavare.

Om den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen. Med åtagande avses att den tänkbara vårdnadshavaren eller de tänkbara vårdnadshavarna lämnat sitt skriftliga samtycke till att bli särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

Om föreslagen vårdnadshavare är annan än barnets förälder

Om socialnämnden föreslår någon som inte är barnets förälder som tänkbar vårdnadshavare för ett barn som står under endast en förälders vårdnad, bör skälen till varför den föreslagna vårdnadshavaren är lämpligare framgå av utredningen. Även nämndens motivering angående den förälder som inte har del i vårdnaden kan finnas med i utredningen som lämnas till domstolen.²⁰⁵

Om tillfällig vårdnadshavare

Om det saknas en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare och socialnämnden bedömer att det finns särskilda skäl för att rätten ska förordna en tillfällig vårdnadshavare, bör det av utredningen framgå uppgifter om de särskilda skälen och ett förslag på någon sådan person. En tillfällig vårdnadshavare ska inte förordnas i varje situation där det behöver utses en särskilt förordnad vårdnadshavare. Regleringen är avsedd att tillämpas endast i undantagsfall, när det finns särskilda skäl. Det kan t.ex. handla om att det finns brådskande beslut som behöver fattas för barnets räkning och som annars inte kan fattas. Så kan också vara fallet när det närmast skulle framstå som stötande eller kränkande för barnet att låta föräldern kvarstå som vårdnadshavare.²⁰⁶

Det kan och måste få ta viss tid att hitta en person som är både lämplig och villig att åta sig uppdraget och ta ställning till om barnet kan och rimligen bör acceptera personen som särskilt förordnad vårdnadshavare. Om nämnden bedömer att det kommer att vara möjligt att väcka talan om att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare inom den närmaste tiden – som utgångspunkt inom en eller ett par månader – torde en tillfällig vårdnadshavare sällan komma i fråga.²⁰⁷

Möjligheten att utse en tillfällig vårdnadshavare är främst avsedd att användas i situationer där det har förekommit dödligt eller mycket allvarligt våld inom familjen, men en tillämpning i andra situationer är inte utesluten. Det blir upp till domstolarna att göra bedömningen i det enskilda fallet. Utöver de särskilda skälen behöver även ett förslag på en lämplig person att utse som

²⁰⁵ Jfr 6 kap. 7 § tredje stycket FB

²⁰⁶ Prop. 2020/21:150 s. 136

²⁰⁷ Prop. 2020/21:150 s. 136

tillfällig vårdnadshavare framgå.²⁰⁸ **Utredningen bör vidare innefatta en redogörelse av på vilket sätt denne på grund av sina kunskaper och erfarenheter i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.** Oavsett om den föreslagna personen är advokat, biträdande jurist eller har annan yrkesbakgrund är det av vikt att personen ska kunna utföra uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet. Läs mer om tillfällig vårdnadshavare i [kapitel 8](#).

Om den som föreslås som tillfällig vårdnadshavare har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen.

De åtgärder som har vidtagits för att hitta en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare bör även framgå av utredningen.

Uppgifter från referensperson

Uppgifter från referenspersoner kan ge ett bredare underlag inför nämndens analys och bedömning i frågan om vårdnadsöverflyttning. Uppgifterna kan röra barnet, föräldrarna samt tänkbar vårdnadshavare. **Innan en referensperson kontaktas för att lämna uppgifter till utredningen bör behovet av uppgifterna nogga övervägas. Uppgifter bör i första hand hämtas in från personer som utifrån en yrkesmässig roll känner barnet.** JO menar att nämnden bör vara återhållsam när det är fråga om att ta in uppgifter från släkt och vänner till föräldrarna. I stället kan utredaren kontakta personer som genom sin professionella roll känner barnet väl och har särskilda kunskaper om barn. Utredaren bör i första hand ta in uppgifter från exempelvis personal vid förskola, skola och fritidshem.²⁰⁹

Vid de fall det bedöms lämpligt att inhämta information från en referensperson bör det framgå uppgifter om referenspersonens **relation till barnet, föräldrar och tänkbar vårdnadshavare.** Referenspersonens **kännedom om barnets sociala situation och dess relation till föräldrar och tänkbar vårdnadshavare** samt **kännedom om barnets åsikt om ändring av vårdnaden** bör också framgå.

Det bör vidare framgå referenspersonens **uppfattning om barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran och tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det, och referenspersonens uppfattning om barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares förmåga att tillgodose det.**

Om andra uppgifter av betydelse

Om andra uppgifter av betydelse för sakfrågan framkommer, bör även dessa framgå av utredningen.

Om registeruppgifter

Socialnämnden bör undersöka om det i nämndens register finns information som kan vara av betydelse för utredningen. Uppgifter från polisens misstanke- och belastningsregister bör även hämtas in. Registeruppgifter inhämtas inom den utredande socialnämnden. Uppgifter från annan socialnämnds register är däremot i regel inte möjligt att hämta in utan samtycke från den enskilde. Om utredningen är föranledd av en remiss från domstolen är dock den socialnämnd

²⁰⁸ Prop. 2020/21:150 s. 136

²⁰⁹ Prop. 1981/82:168 s. 51, JO 1982/83 s. 189

som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av utredande socialnämnd (6 kap. 20 b § FB). Mer om uppgiftsskyldighet finns att läsa i [kapitel 11](#) om handläggning och sekretess.

Uppgifter ur misstanke- och belastningsregistret ska lämnas ut om socialnämnden begär det i ett vårdnadsärende.²¹⁰ En myndighet som har rätt att få uppgifter ur registret ska i varje enskilt fall noga pröva behovet av information. En begäran om att få ta del av uppgifter får göras endast om skälet till det uppväger den olägenhet det innebär för den som berörs.²¹¹ Begäran kan avse såväl föräldrar som tilltänkt vårdnadshavare. JO har uttalat att det i vårdnadsutredningar även anses möjligt att inhämta uppgifter från polisens register beträffande partens sambo.²¹²

Endast sådana uppgifter från de nämnda registren som är relevanta för sakfrågan bör redovisas i utredningen.

Socialnämndens analys och bedömning

Efter att relevanta uppgifter för sakfrågan har inhämtats följer socialnämndens analys och bedömning. Analysen ska klargöra barnets behov och vad som är barnets bästa. Hur omfattande denna del blir beror på ärendets karaktär och omständigheterna i det enskilda fallet.

Av utredningen bör det framgå uppgifter om socialnämndens analys och bedömning avseende barnets relation till tänkbar vårdnadshavare och dennes förmåga att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran. Om flera personer varit aktuella som tänkbar vårdnadshavare i utredningen behöver endast uppgifter om den eller de personer som föreslås som vårdnadshavare ingå i utredningen som bifogas stämningsansökan. Det är viktigt att en analys gällande vad som gör att den eller de personerna bedöms lämpliga som vårdnadshavare och på vilket sätt de kan tillgodose barnets individuella behov av trygghet, omvårdnad och god fostran finns med i utredningen. Uppgift om att utredning gällande andra tilltänkta vårdnadshavare har avslutats, utan att nämna namn, kan också finnas med. Det finns inte något formellt hinder mot att utse en person som inte själv avser att ta hand om den faktiska vården av barnet, förutsatt att en sådan lösning är till barnets bästa.²¹³

Socialnämndens analys och bedömning bör även avse **barnets behov av umgänge med föräldrar och andra närstående samt tänkbar vårdnadshavares inställning till och förmåga att tillgodose det.** Utgångspunkten är att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § FB). Ett umgänge är dock inte alltid förenligt med barnets bästa.²¹⁴ Om det inte är för barnets bästa att genomföra ett umgänge i närtid kan tänkbar vårdnadshavares inställning och förmåga till att utveckla och främja en sådan kontakt i framtiden analyseras. Om barnet är placerat utanför hemmet kan det av analysen framgå om och i så fall hur kontakten har förändrats sedan barnet placerades samt barnets upplevelse av umgänget eller avsaknaden av ett sådant. Analys och bedömning kan även, i förekommande fall, innefatta

²¹⁰ 11 § förordningen (1999:1134) om belastningsregister och 4 § förordningen (1999:1135) om misstankeregister

²¹¹ 7 § Lag (1998:620) om belastningsregister och 6 § Lag (1998:621) om misstankeregister

²¹² JO 1989/90 s. 234

²¹³ RH 2001:50

²¹⁴ Prop. 1997/98:7 s. 114 f, 2020/21:150 s. 141 f

grunderna till beslut om umgängesbegränsning eller hemlig vistelseort och/eller grunderna till ett bristfälligt, uteblivet eller sporadiskt umgänge och hur barnets bästa gällande umgänge kan tillgodoses på kort och lång sikt.

Vidare bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **hur barnets åsikter har tillmätts betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.**

>> Läs mer:

Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015)

Slutligen bör utredningen innehålla en analys och bedömning avseende **vad som är barnets bästa utifrån kunskap, beprövad erfarenhet och barnets åsikter.** Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad (6 kap. 2 a § FB). Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.²¹⁵ Samtliga risk- och skyddsfaktorer av betydelse behöver ingå och vägas samman.²¹⁶ Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling och så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Det har också i förarbetena framhållits som viktigt att såväl domstolar som socialnämnder tydligt redovisar hur man har resonerat i det enskilda fallet. Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt.²¹⁷ Den som fattar beslutet behöver motivera vad barnets bästa bedöms vara, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.²¹⁸

De slutsatser som socialnämnden kommer fram till bör redovisas i utredningen.

>> Läs mer:

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning (2018)

Om interimistiskt yrkande

Om socialnämnden bedömer att det finns behov av att framställa ett interimistiskt yrkande om vårdnad, bör skälen till det framgå av utredningen. Det kan uppstå situationer när det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor och det inte är till barnets bästa att vänta till dess domstolen kan meddela ett slutligt avgörande i frågan. Domstolen kan i dessa fall fatta ett interimistiskt beslut i en fråga om vårdnad (6 kap. 20 § första stycket FB). Ett yrkande om interimistiskt beslut handläggs med förtur i domstolarna och behöver därför normalt inte dröja särskilt länge. Det förutsätter samtidigt att det finns någon att flytta över vårdnaden till, någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Läs mer om interimistiskt yrkande i [kapitel 9](#).

²¹⁵ Prop. 2005/06:99 s. 40

²¹⁶ Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge - Ett stöd för familjerättens handläggning, s 25

²¹⁷ Prop. 2005/06:99 s. 40

²¹⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 p. 6

8. Tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 d § FB)

Vilka situationer

Om det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn, men det saknas en lämplig person att förordna för det ändamålet, får rätten, om det finns särskilda skäl, flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 d § första stycket FB).

En överflyttning av vårdnaden förutsätter att det finns en lämplig person inom eller utanför barnets nätverk som vill ta över vårdnaden. Ibland saknas en sådan person trots att förutsättningarna för en vårdnadsöverflytt i övrigt är uppfyllda. Det har i praktiken också visat sig att det, i samband med allvarligt våld inom familjen, ofta tagit lång tid innan en vårdnadsöverflyttning har kunnat ske.²¹⁹ Det kan i dessa fall vara svårt att hitta någon i barnets nätverk att flytta över vårdnaden till samtidigt som den traumatiska situationen medför att det uppstår svåra frågor att hantera som i sin tur ställer höga krav på lämpligheten hos den person som ska förordnas.²²⁰ Bestämmelsen om tillfällig vårdnadshavare kan i dessa fall vara användbar.

Avsikten med en tillfällig vårdnadshavare är att möjliggöra en tillfällig lösning i avvaktan på att någon annan, t.ex. en familjehemsförälder, kan utses till särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Det kan också finnas skäl för att vårdnaden senare kan återgå till föräldern.²²¹

En första förutsättning för att en tillfällig vårdnadshavare ska komma i fråga är att socialnämnden bedömer att det finns ett behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn. Ytterligare en förutsättning är att det ännu inte finns någon lämplig person som kan förordnas som särskild vårdnadshavare för barnet. Det kan och måste dock få ta viss tid att dels hitta en person som är både lämplig och villig att åta sig uppdraget och dels ta ställning till om barnet kan och rimligen bör acceptera personen som särskilt förordnad vårdnadshavare. Om nämnden bedömer att det kommer att vara möjligt att väcka talan om att utse en särskild förordnad vårdnadshavare inom den närmaste tiden – som utgångspunkt inom en eller ett par månader – torde en tillfällig vårdnadshavare sällan komma i fråga. Det är då ofta bäst för barnet att allt fokus läggs på att få en mer permanent lösning på plats och att möjligheten att begära ett interimistiskt beslut istället används.²²²

Utöver de två första förutsättningarna behöver det också finnas särskilda skäl för att en tillfällig vårdnadshavare ska komma i fråga. Regleringen är med andra ord avsedd att tillämpas endast i undantagsfall. Det kan t.ex. handla om situationer där det finns brådskande beslut som behöver fattas för barnets räkning som annars inte kan fattas, men även situationer när det kan framstå som stötande eller kränkande för barnet att låta föräldern vara kvar som

²¹⁹ Vårdnadsöverflyttning i samband med allvarligt våld i familjen - Socialstyrelsen s.16 (2013)

²²⁰ Prop. 2020/21:150 s. 88 f

²²¹ Prop. 2020/21:150 s. 90

²²² Prop. 2020/21:150 s. 136 f

vårdnadshavare. Om en förälder dödats eller om en förälder skadats så allvarligt att föräldern inte inom överskådlig tid kan förväntas fungera i sin roll som vårdnadshavare, t.ex. på grund av medvetlöshet eller mycket allvarliga skador i övrigt, och den andra föräldern är frihetsberövad för brottet, finns det så gott som alltid ett behov av att skyndsamt förordna en vårdnadshavare särskilt för barnet.²²³

Av förarbeten framgår att möjligheten att utse en tillfällig vårdnadshavare främst är avsedd att användas i situationer där det har förekommit dödligt eller mycket allvarligt våld inom familjen, men att en tillämpning i andra situationer inte är utesluten. Avgörande för om vårdnaden ska flyttas över till en tillfällig vårdnadshavare ska, liksom i alla andra frågor om vårdnad om ett barn, vara vad som är bäst för barnet (6 kap. 2 a § FB). Vid bedömningen ska barnets åsikter beaktas och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB). Om en vårdnadshavare uppsåtligt dödar eller allvarligt skadar den andra föräldern, får denne så gott som alltid anses ha brustit i omsorgen om barnet på ett sådant sätt att det är till barnets bästa att vårdnaden flyttas från vårdnadshavaren.²²⁴

Vem kan utses och vilket ansvar har en tillfällig vårdnadshavare

Vem kan utses

Till tillfällig vårdnadshavare får den utses som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget (6 kap. 10 d § andra stycket FB).

Uppdraget som tillfällig vårdnadshavare förutsätter alltså att den som utses, mot bakgrund av sina kunskaper och erfarenheter bedöms som särskilt lämplig för uppdraget. Det kan vara fråga om en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå med erfarenhet av uppdrag som målsägandebiträde eller särskild företrädare för barn. Om det finns en särskild företrädare förordnad för barnet kan det många gånger finnas anledning att i första hand undersöka om denne är villig att åta sig uppdraget som tillfällig vårdnadshavare. Även personer med annan yrkesbakgrund, exempelvis familjehemsföräldrar kan komma ifråga. Den tillfälliga vårdnadshavaren ska dock kunna utföra sitt uppdrag med endast barnets bästa för ögonen, även om det innebär att ifrågasätta de åtgärder som socialnämnden beslutar om.²²⁵

Kravet att den som förordnas även i övrigt ska vara särskilt lämplig innebär att även andra omständigheter utöver relevanta kunskaper och erfarenheter ska vägas in i lämplighetsbedömningen. En tillfällig vårdnadshavare bör ha förmåga att sätta sig in i barnets situation, kunna kommunicera med barnet på ett lättförståeligt och anpassat sätt, hantera svåra och känsliga situationer som kan innefatta komplexa intressekonflikter och hantera kontakter med t.ex. anhöriga till barnet, barnets familjehem, skola, socialnämnden och vård- och omsorgspersonal. En tillfällig vårdnadshavare behöver utöva uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet och – i den mån det finns förutsättningar för det – ta hänsyn till

²²³ Prop. 2020/21:150 s. 136

²²⁴ Prop. 2020/21:150 s. 136

²²⁵ Prop. 2020/21:150 s. 137

barnets åsikter. En person som uppfyller kraven på kunskap och erfarenhet men har uppvisat dåligt omdöme eller agerat olämpligt bör inte förordnas.²²⁶

Den som är underårig får inte utses till tillfällig vårdnadshavare. För syskon ska samma person utses, om inte särskilda skäl talar mot det (6 kap. 10 d § andra stycket FB). Att syskon bor på olika orter eller att de i stor utsträckning har motsatta intressen skulle kunna utgöra särskilda skäl mot att utse samma person till vårdnadshavare.²²⁷

Även om den tillfälliga vårdnadshavarens uppdrag är temporärt (6 kap. 10 e § FB) kan uppdraget komma att bestå under en längre tid. Det kan inte uteslutas att det i vissa fall kan dröja år till dess att det finns en lämplig person att föreslå som barnet kan och rimligen bör acceptera som särskilt förordnad vårdnadshavare.²²⁸

Ansvar

En tillfällig vårdnadshavare har i fråga om den rättsliga vårdnaden om barnet samma uppgifter och ansvar som andra vårdnadshavare. I uppdraget som tillfällig vårdnadshavare ingår dock inte att tillgodose den faktiska vården om barnet (6 kap. 10 d § första stycket FB), även om det skulle vara fullt möjligt att komma överens om en sådan lösning. Socialnämnden ansvarar för att säkerställa att ett barn, t.ex. vars ena förälder dödats eller allvarligt skadats av den andra föräldern, får sitt behov av fysisk trygghet och omvårdnad tillgodosett, antingen genom insatser som bygger på frivillighet eller genom att barnet omhändertas enligt LVU.²²⁹

I uppdraget som tillfällig vårdnadshavare ingår inte, oavsett vem som utses, att företräda ett barn som har utsatts för brott under en förundersökning och efterföljande brottmålsrättegång. Det kommer normalt att saknas skäl att låta en särskild företrädare stå kvar när en tillfällig vårdnadshavare har utsetts eftersom det då inte längre finns några sådana motstridiga intressen mellan vårdnadshavare och barn som motiverar ett förordnande. Om barnet behöver fortsatt stöd och hjälp i brottmålsprocessen, får det i stället övervägas om ett målsägandebiträde behöver förordnas.²³⁰

Barnets umgänge

En tillfällig vårdnadshavare har motsvarande ansvar som föräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare gällande att tillgodose barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § andra stycket FB). Barnets bästa ska vara avgörande i alla frågor om umgänge (6 kap. 2 a § FB) och barnets åsikter i frågan ska beaktas (6 kap. 2 b § FB). Om en förälder har gjort sig skyldig till allvarliga övergrepp mot den andra föräldern är ett umgänge med den våldsutövande föräldern många gånger skadligt för barnet. Ett umgänge, särskilt i annan form än genom att barnet och föräldern träffas, behöver dock inte i alla situationer vara uteslutet. Det kan t.ex. handla om att ett barn med tiden har önskemål om kontakt med en förälder. Det kan även handla om att barnet har fått en tillfällig vårdnadshavare

²²⁶ Prop. 2020/21:150 s. 137 f

²²⁷ Prop. 2020/21:150 s. 137

²²⁸ Prop. 2020/21:150 s. 138

²²⁹ Prop. 2020/21:150 s. 137

²³⁰ Prop. 2020/21:150 s. 138

sedan en förälder allvarligt skadat den andra föräldern och att barnet har behov av umgänge med den skadade föräldern.²³¹

För det fall en överenskommelse om umgänget inte kan komma till stånd kan talan väckas i domstol av den förälder som vill få tillfälle till umgänge (6 kap. 15 a § FB). Svarande i domstolen är den tillfälliga vårdnadshavaren. En tillfällig vårdnadshavare har också ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § tredje stycket FB). Det kan t.ex. gälla mor- eller farföräldrar eller andra närstående till barnet.

Vårdnadshavare är oftast också förmyndare

I likhet med vad som gäller för en särskilt förordnad vårdnadshavare kommer den som utsetts till tillfällig vårdnadshavare också automatiskt vara barnets förmyndare. Om särskilda skäl talar för det ska dock någon annan person förordnas till förmyndare för den underåriga (10 kap. 3 § FB). Det kan finnas tillfällen när det är mindre lämpligt att låta förmynderskapet följa vårdnaden, t.ex. när den underårigas förmögenhetsförhållanden är komplicerade.²³² Vårdnad och förmynderskap följs alltså ofta, men inte alltid, åt. Det får dock, med hänsyn till de krav som kommer att ställas på dem som kan tänkas komma i fråga för ett uppdrag som tillfällig vårdnadshavare, förutsättas att behovet av att utse någon annan till förmyndare kommer att vara begränsat.²³³

Förmyndaren ska förvalta den omyndiges tillgångar och företräda denne i angelägenheter som rör tillgångarna. Detta gäller dock inte i fråga om tillgångar som omyndiga enligt lag själva råder över eller som de genom t.ex. gåva eller arv har förvärvat och som står under särskild förvaltning (12 kap. 1 § FB).

Talerätt

Domstolen kan besluta om att vårdnaden om ett barn ska flyttas till en tillfällig vårdnadshavare på talan av socialnämnden (6 kap. 10 d § FB). Det är inte möjligt att utse fler än en person till tillfällig vårdnadshavare för ett barn.²³⁴ Socialnämnden har ensam talerätt i fråga om förordnande av tillfällig vårdnadshavare och talan handläggs som ett tvistemål i rättegångsbalken (6 kap. 17 § tredje stycket FB).

En tillfällig vårdnadshavare har rätt att på egen begäran bli entledigad från sitt uppdrag. En tillfällig vårdnadshavare ska, efter ansökan av socialnämnden, entledigas om denne inte längre är lämplig som vårdnadshavare. Om en tillfällig vårdnadshavare dör ska socialnämnden till domstolen ansöka om att annan person ska utses som tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § FB). Bestämmelserna motsvarar de som gäller för särskilt förordnad vårdnadshavare (6 kap. 10 b och 10 c §§ FB). Frågor om entledigande av en tillfällig vårdnadshavare och förordnande av en ny handläggs som domstolsärenden (6 kap. 17 § fjärde och femte styckena FB).

²³¹ Prop. 2020/21:150 s. 141 f

²³² Prop. 1993/94:251 s. 103

²³³ Prop. 2020/21:150 s. 96

²³⁴ Prop. 2020/21:150 s. 138

Socialnämndens ansvar efter en vårdnadsöverflyttning

Beslutet om att utse en tillfällig vårdnadshavare för barnet medför att socialnämnden behöver ompröva beslutet om vård utanför hemmet (jfr 6 kap. 8 § socialtjänstlagen och 13 § LVU). Om barnet är placerat med stöd av LVU behöver nämnden överväga om behövlig vård i stället kan ges på frivillig väg med samtycke från den tillfälliga vårdnadshavaren. Grund för vård enligt LVU föreligger inte om det står klart att den behövliga vården kan ges med samtycke. Nämnden behöver i dessa lägen besluta om att vård enligt LVU ska upphöra (21 § LVU) samt fatta nytt beslut om placering med samtycke (4 kap. 1 § SoL). JO har i ett beslut²³⁵ framhållit att en förändring av den rättsliga vårdnaden självfallet kan vara en omständighet som bör föranleda omprövning av beslutet om vård enligt LVU. Uttalandet som gäller särskilt förordnad vårdnadshavare torde också gälla en tillfällig vårdnadshavare.

Om det gäller ett barn som ska bo kvar i sitt familjehem och vårdnaden har flyttats till en annan person än familjehemsförälder behöver nämnden på ansökan av den tillfälliga vårdnadshavaren fatta ett nytt beslut om placering.

När en tillfällig vårdnadshavare har utsetts för ett barn ska socialnämnden fortsätta att verka för en varaktig lösning av vårdnadsfrågan (6 kap. 10 e § första stycket FB). Ambitionen ska vara att en varaktig lösning ska vara på plats så snart som det i det enskilda fallet är möjligt, eftersom det i de allra flesta fall är vad som är bäst för barnet. De hinder som fanns för en omedelbar lösning i vårdnadsfrågan behöver tas om hand. I de flesta fall innebär det att hitta en eller två personer som barnet kan och rimligen bör acceptera som vårdnadshavare och som är lämpliga för uppdraget.²³⁶

När förutsättningar finns för det ska socialnämnden väcka talan om att flytta över vårdnaden från den tillfälliga vårdnadshavaren till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 e § andra stycket FB). Med att förutsättningar finns avses i typfallet att situationen fortfarande är sådan att en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare ska utses för barnet och att det nu också finns en lämplig person eller lämpliga personer som kan förordnas. Det kan också komma ifråga att socialnämnden istället bedömer det lämpligt att vidta åtgärder för att en förälder eller båda ska kunna återfå vårdnaden, exempelvis när en förälder återhämtat sig från sina skador eller har visat sig vara oskyldig till den andra förälderns död. I sådana fall förs talan med stöd av (6 kap. 10 § FB). Även föräldern eller föräldrarna kan föra en sådan talan. Överflyttning av vårdnaden från en tillfällig vårdnadshavare till någon annan förutsätter alltså en ny process i domstol.²³⁷

När socialnämnden väcker talan om att flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare ska frågan om huruvida en vårdnadshavare ska utses särskilt för barnet prövas i sin helhet och mot en fullständig utredning från socialnämnden. Domstolen behöver då ta ställning till om det finns behov att förordna en vårdnadshavare särskilt för barnet samt om den person som föreslås är lämplig för uppdraget. Vid prövningen ska, liksom vid andra frågor om vårdnad, barnets bästa vara avgörande och barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 a och 2 b §§ FB). En förälder som fram till dess att den

²³⁵ 2004-10-14, JO:s ärende dnr. 45-2003

²³⁶ Prop. 2020/21:150 s. 139

²³⁷ Prop. 2020/21:150 s. 139

tillfälliga vårdnadshavaren förordnades var vårdnadshavare för barnet har vid denna prövning ofta fortfarande ett betydande intresse i frågan i målet och intar då ställning som motpart, jämte den tillfälliga vårdnadshavaren.²³⁸

I undantagsfall skulle det kunna vara så att barnet fram till dess att en tillfällig vårdnadshavare utsågs stod under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och att vårdnaden bör återgå till någon av dem eller båda. En tidigare särskilt förordnad vårdnadshavare kan inte på egen hand väcka talan om att återfå vårdnaden (jfr 6 kap. 10 § FB). Om socialnämnden i en sådan situation bedömer att det är bäst för barnet att den tidigare vårdnadshavaren återfår vårdnaden om barnet, kan socialnämnden dock föra talan om det (6 kap. 10 e § FB).²³⁹

Ett uppdrag som tillfällig vårdnadshavare ska i övrigt upphöra under samma förutsättningar som ett uppdrag som särskilt förordnad vårdnadshavare. Om en tillfällig vårdnadshavare entledigas eller dör ska domstolen, på ansökan av socialnämnden utse en annan person att vara tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § FB).

Ersättning

En tillfällig vårdnadshavare har rätt till skäligt arvode för uppdraget och ersättning för de utgifter som har varit skäligen påkallade för uppdragets fullgörande. Beslut om arvode och ersättning för utgifter fattas av överförmyndaren och betalas av kommunen (6 kap 10 f § FB).

Vad som utgör ett skäligt arvode får bestämmas från fall till fall med beaktande bl.a. av uppdragets komplexitet och den tillfälliga vårdnadshavarens kunskaper och erfarenhet. I förarbetena nämns att den timkostnadsnorm som tillämpas vid ersättning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) skulle kunna tjäna som riktmärke. Skäligt arvode skulle dock även kunna bestämmas på annat sätt, t.ex. genom användning av olika schablonbelopp. Om den tillfälliga vårdnadshavaren även företräder barnet inom ramen för en förundersökning eller rättegång, lämnas ersättning i den delen enligt regelverket för det uppdraget.²⁴⁰

Adoption

Det förekommer att adoption sker efter att en vårdnadsöverflyttning först ägt rum. För information om vad som gäller vid adoption hänvisas till Socialstyrelsens handbok på området nationell adoption.

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för

²³⁸ Prop. 2020/21:150 s. 140

²³⁹ Prop. 2020/21:150 s. 139

²⁴⁰ Prop. 2020/21:150 s. 100

barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om tillfällig vårdnadshavare

Innan en utredning övergår till att avse förutsättningarna för att utse en tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap 10 d § FB torde en utredning om vårdnadsöverflyttning enligt någon av grunderna i 6 kap. 7, 8 a, 9 §§ FB ha inletts. Det är först när socialnämnden gjort bedömningen att det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare, undersökt möjligheterna att hitta en lämplig person som kan utses och bedömt att detta inom rimlig tid²⁴¹ inte är möjligt som det torde vara tal om att fördjupa sig i förutsättningarna för att utse en tillfällig vårdnadshavare.

Vilken omfattning på utredningen som krävs gällande en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 10 d § FB får avgöras med beaktande av omständigheterna i varje enskilt fall och vägas mot vikten av en skyndsam prövning.²⁴² Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad (6 kap. 2 a § FB). Då det i dessa fall pågår en utredning av vårdnadsfrågan har nämnden till viss del haft möjlighet att inhämta information som kan bifogas nämndens yrkande. Eftersom beslutet är brådskande ligger det dock i sakens natur att den utredning som skickas till rätten inte är fullständig. Det framgår också av förarbetena att den prövning som görs i dessa fall har likheter med den prövning som görs vid interimistiska yrkanden om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kap. 20 § FB och att domstolens underlag därmed ofta kommer vara begränsat.²⁴³

Om det saknas en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare och socialnämnden bedömer att det finns särskilda skäl för att rätten ska förordna en tillfällig vårdnadshavare, bör det av utredningen framgå uppgifter om de särskilda skälen och ett förslag på någon sådan person. Utredningen bör vidare innefatta en redogörelse av på vilket sätt denne på grund av sina kunskaper och erfarenheter i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget. Oavsett om den föreslagna personen är advokat, biträdande jurist eller har annan yrkesbakgrund är det av vikt att personen ska kunna utföra uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet.

Socialnämnden behöver med andra ord ta ställning till vilken typ av utredning som behöver göras för att kunna bedöma om den tilltänkte personen uppfyller kraven för att förordnas som tillfällig vårdnadshavare. Det framgår av förarbetena att socialnämnden för ett effektivt förfarande bör bifoga relevanta delar av den utredning som finns tillgänglig, inklusive uppgifter om vem som nämnden föreslår ska utses och varför den personen bedöms vara lämplig för uppdraget.²⁴⁴

Om den som föreslås som tillfällig vårdnadshavare har undertecknat ett åtagande, bör det läggas till utredningen.

Eftersom möjligheten att utse en tillfällig vårdnadshavare är avsedd att användas om det saknas en lämplig person att föreslå som särskilt förordnad vårdnadshavare ***bör de åtgärder som har vidtagits för att hitta en lämplig person att föreslå som tänkbar vårdnadshavare framgå av utredningen.***

²⁴¹ Prop. 2020/21:150 s. 136 f

²⁴² Prop. 2020/21:150 s. 138

²⁴³ Prop. 2020/21:150 s. 138

²⁴⁴ Prop. 2020/21:150 s. 138

När en tillfällig vårdnadshavare har utsetts för ett barn ska socialnämnden fortsätta att verka för en varaktig lösning av vårdnadsfrågan (6 kap. 10 e § första stycket FB). Nämnden behöver med andra ord fortsätta att utreda vårdnadsfrågan för barnets bästa. Se mer i respektive kapitel för stöd i vad som bör framgå av utredningen enligt 6 kap. 7, 8 a, 9 §§ FB.

9. Interimistiskt yrkande (6 kap. 20 § FB).

Vilka situationer

Om det behövs kan domstolen besluta interimistiskt i en fråga om vårdnad. Ett interimistiskt beslut gäller till dess att frågan om överflyttning av vårdnad har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft (6 kap. 20 § första stycket FB).

Det kan uppstå situationer när det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor. Det kan handla om att en förälder eller föräldrarna dött och frågor som rör exempelvis barnpension, bouppteckning, förvaltning av arv, var barnet ska bo, skolgång och vård behöver hanteras. Det kan också handla om att det framkommit misstankar om våld eller andra övergrepp eller att det finns en risk för att barnet olovligt kommer föras bort. Ett interimistiskt beslut kan då behövas för att barnet inte ska fara illa.²⁴⁵

Ett interimistiskt beslut kan alltså vara nödvändigt då en ändring i vårdnaden är angelägen och det inte är till barnets bästa att vänta till dess domstolen kan meddela ett slutligt avgörande i frågan. Ett yrkande om interimistiskt beslut ska handläggas skyndsamt av domstolen och beslutet behöver därför normalt inte dröja särskilt länge. Det förutsätter samtidigt att det finns någon att flytta över vårdnaden till, någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran.

Det är i de flesta fall socialnämnden som yrkar om ett interimistiskt beslut i frågor gällande barn som är i behov av ny vårdnadshavare. Innan ett interimistiskt beslut meddelas ska den part som inte framställt yrkandet ges tillfälle att yttra sig i frågan (6 kap. 20 § FB).

Interimistiska beslut ska inte fattas slentrianmässigt²⁴⁶ utan avgörande är vad som i det enskilda fallet behövs för barnets bästa (jfr 6 kap. 2 a § FB).

Utredningen

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) ges rekommendationer till stöd för tillämpningen av 6 kap. 7–9 §§ och 10 d § FB om socialnämndens utredning enligt 11 kap. 1 § SoL gällande vårdnad om barn i vissa fall. Med utredning avses nedan den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

Uppgifter inhämtas från barnet, föräldrarna, tänkbar vårdnadshavare, eventuella referenspersoner och registerutdrag. Det ska här understrykas att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för

²⁴⁵ Prop. 2005/06:99 s. 65 f

²⁴⁶ Prop. 2020/21:150 s. 76

barnet och inte en skyldighet. Barnet ska under inga omständigheter pressas till att svara på frågor.

De allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) är nedan markerade med fet och kursiverad stil.

Om interimistiskt yrkande

Det är först när socialnämnden har inlett utredning om vårdnadsöverflyttning enligt någon av grunderna i 6 kap. 7–9 §§ FB och gjort bedömningen att det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare, att det finns en lämplig person att interimistiskt flytta över vårdnaden till samt att det finns ett stort behov av att någon så snart som möjligt kan företräda barnet i personliga och ekonomiska frågor som det torde vara tal om att nämnden yrkar om ett interimistiskt beslut i frågan.

Vilken omfattning på utredningen som krävs vid ett interimistiskt yrkande (6 kap. 20 § FB) behöver avgöras med beaktande av omständigheterna i varje enskilt fall och med barnets bästa för ögonen. Då det i dessa fall pågår en utredning av vårdnadsfrågan har nämnden till viss del haft möjlighet att inhämta information som kan bifogas nämndens yrkande. Eftersom beslutet är brådskande ligger det dock i sakens natur att den utredning som skickas till rätten inte är fullständig. Ett interimistiskt yrkande kan med andra ord göras när behovet av ett sådant beslut uppstår oavsett var i utredningsprocessen nämnden befinner sig. Det är dock viktigt att det finns ett så bra underlag för rättens beslut som möjligt redan i detta skede.²⁴⁷

För ett effektivt förfarande kan nämnden till domstolen inge relevanta delar av den utredning som finns tillgänglig, inklusive uppgifter om vem som nämnden föreslår ska utses. ***Om socialnämnden bedömer att det finns behov av att framställa ett interimistiskt yrkande om vårdnad, bör skälen till det framgå av utredningen.***²⁴⁸

Nämndens pågående vårdnadsutredning fortgår, oavsett utgången av det interimistiska yrkandet, till dess att en fullständig ansökan eller anmälan kan lämnas till rätten. Se mer i respektive kapitel för stöd i vad som bör framgå av utredningen enligt 6 kap. 7–9 §§ FB.

²⁴⁷ SOU 2005:43 s. 243

²⁴⁸ HSLF-FS 2023:3

10. Särskilt förordnad förmyndare

Vilka situationer

Enligt huvudregeln är den eller de som har förordnats särskilt till vårdnadshavare, eller tillfällig vårdnadshavare, också förmyndare för barnet (10 kap. 3 § första stycket FB). Det kan emellertid finnas tillfällen när det är mindre lämpligt att låta förmynderskapet följa vårdnaden, t.ex. när barnets förmögenhetsförhållanden är komplicerade och vårdnadshavarna saknar erfarenhet av eller förutsättningar för att förvalta en förmögenhet av sådan beskaffenhet. I sådana fall har rätten möjlighet att förordna olika personer som vårdnadshavare och som förmyndare.²⁴⁹ Det finns också möjlighet att en medförmyndare förordnas om den eller de som på grund av lag ska vara förmyndare inte lämpligen kan ha hand om förmynderskapet ensamma (10 kap. 8 § andra stycket FB). Detta kan bli aktuellt t.ex. om barnets förmögenhetssituation inte är så komplicerad att någon annan än den särskilt förordnade vårdnadshavaren självständigt behöver sköta förmynderskapet, men tillräckligt svår för att den särskilt förordnade vårdnadshavaren behöver stöd och hjälp i förmyndaruppdraget.

Vem kan utses

Om annan än den särskilt förordnade vårdnadshavaren ska förordnas till förmyndare ska den person som utses vara rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig. För syskon ska samma person utses till förmyndare, om inte särskilda skäl talar mot det (10 kap. 6 § FB). Om förmynderskapet och vårdnadsansvaret separeras har motivet till detta naturligtvis också betydelse för vilka kunskaper en lämplig förmyndare bör ha. Vilka kvalifikationer som krävs ser delvis olika ut om anledningen att utse särskild förmyndare beror på att barnet har komplicerade förmögenhetsförhållanden eller en intressekonflikt.

I de fall en förmyndare ska förordnas efter föräldrarnas död och föräldrarna eller någon av dem har gett tillkänna vem de önskar till förmyndare, ska deras önskan följas, om det inte är olämpligt (10 kap. 7 § FB).

Arvode och ersättning

Förmyndaren har rätt till ett skäligt arvode och ersättning för de utgifter som har varit skäligen påkallade för uppdraget. Det är överförmyndaren som fattar beslut om arvodet och ersättningen och i vilken mån arvode och ersättning ska betalas med medel som tillhör den unge (12 kap. 16 § FB).

²⁴⁹ 10 kap. 3 § andra stycket FB, prop. 1993/94:251 s. 103 och 192

>> Läs mer:

Cirkulär 22:31 Arvoden och ersättningar till förmyndare, gode män och förvaltare med flera 22:31

Socialnämndens ansvar och handläggning

Socialnämnden är skyldig att göra en framställning till behörig domstol om den får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om förmynderskapet för ett barn (5 kap. 2 § SoF). Någon talerätt har socialnämnden däremot inte i dessa fall (10 kap. 18 § FB). Förordnande av förmyndare handläggs enligt huvudregeln av tingsrätten i den ort där den underåriga är folkbokförd (10 kap. 13 § FB). Av 5 kap. 2 § SoF följer alltså att socialnämnden, när den ansöker om överflyttning av vårdnaden till en särskilt förordnad vårdnadshavare, samtidigt anmäler till domstolen om det finns behov av medförmyndare eller behov av att förmynderskapet anförtros åt någon annan person än den föreslagna vårdnadshavaren.

Det torde vara sällsynt att socialnämnden har förslag på lämplig person när förmyndare ska förordnas särskilt. I sådana ärenden är emellertid domstolen skyldig att bereda överförmyndaren tillfälle att lämna förslag på person som är lämplig för uppdraget (10 kap. 14 § FB). Från socialnämndens sida räcker det därför med att till domstolen anmäla behovet av att särskilt förordnad förmyndare utses utan förslag på namn, om nämnden inte genom viljeförklaring från föräldrar eller på annat sätt fått kännedom om lämplig person för uppdraget.

Socialnämnden är skyldig att göra en framställning till tingsrätten om den får veta att särskilt förordnad förmyndare vid utövandet av förmynderskapet inte längre är lämplig och därför bör entledigas (5 kap. 2 § SoF och 10 kap. 10 § FB).

11. Handläggning och sekretess

I förvaltningslagen (2017:900) FL, finns grundläggande regler om hur förvaltningsmyndigheter i stat och kommun ska handlägga sina ärenden. Förvaltningslagen innehåller förutom allmänna krav på handläggningen bland annat frågor om partsinsyn, tolk och översättning, kommunikation och dokumentation. När det gäller socialtjänstens dokumentation finns även regler i 11 kap. 5 och 6 §§ SoL. Bestämmelserna har kompletterats med Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5). För att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området har Socialstyrelsen tagit fram en handbok om handläggning och dokumentation för socialtjänsten.

>> Läs mer:

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5)

Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021)

Skyldighet att utreda

Om socialnämnden får kännedom om att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnaden om ett barn ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning. (11 kap. 1 § första stycket SoL, 5 kap 2 § SoF). Detta gäller även när rätten uppdrar åt socialnämnden att utse någon att utföra utredning enligt 6 kap. 19 § FB. Med utredning avses all den verksamhet som syftar till att göra det möjligt för nämnden att fatta beslut i ett ärende.²⁵⁰ Ordet utredning används också ofta som ett sammanfattande begrepp på den skriftliga sammanställningen av materialet som finns i ett ärende och som ligger till grund för beslutsfattandet. I denna handbok används ordet utredning i båda betydelserna.²⁵¹

Det finns ingen lagstadgad tidsram för utredningar avseende vårdnad. I 9 § FL framgår emellertid att utredningarna ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts. Vid de fall där rätten uppdrar åt socialnämnden att utföra utredning får rätten ge riktlinjer för utredningen och ska bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd. Rätten ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt och tiden får inte sättas längre än fyra månader (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Rätten måste i varje enskilt fall överväga vilken utredning som behövs och vad som är en rimlig tidsgräns. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten förlänga tiden.²⁵²

²⁵⁰ Prop. 1979/80: 1 Del A s. 562

²⁵¹ Observera att begreppet utredning i de allmänna råden (HSLF-FS 2023:3) avser den skriftliga sammanställning av uppgifter som ligger till grund för beslutsfattandet.

²⁵² Prop. 2020/21:150 s. 148

Ansvarig kommun

Av socialtjänstförordningen framgår att framställan eller ansökan om ändring i vårdnaden om ett barn ska göras av socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen ansvarar för att tillgodose barnets behov av stöd och hjälp (5 kap 2 § 2 stycket SoF).

Av 2 a kap. 1 § SoL framgår att det är den kommun där den enskilde vistas som ansvarar för stöd och hjälp. Om den enskilde är bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen ligger ansvaret hos bosättningskommunen (2 a kap. 3 § SoL). En kommun behåller dock ansvaret för stöd och hjälp åt en enskild som till följd av ett beslut av kommunen vistas i en annan kommun i bl.a. familjehem (2 a kap. 4 § SoL). Ansvaret att genomföra utredning och väcka talan eller göra en framställning till domstolen om en vårdnadsöverflyttning för ett barn i familjehem ligger således hos den kommun som beslutat om placeringen.

Socialnämndens ansvar för råd och stöd till särskilt förordnad vårdnadshavare som tidigare varit familjehem regleras i 6 kap. 11 § SoL. Där framgår att det är placeringskommunen som ska fortsätta att ge råd och stöd om den särskilt förordnade vårdnadshavaren begär det. I de fall vårdnadshavare är i behov av insatser som inte kan ges utan beslut om bistånd enligt SoL är det som regel hemkommunen som ska ansvara för detta. Insatser som är riktade till det enskilda barnet ska vanligtvis, enligt reglerna om ansvarig kommun, ges i den kommun där barnet är bosatt.²⁵³

För ensamkommande barn som har beviljats uppehållstillstånd gäller bestämmelserna i lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn. För dessa barn är det socialnämnden i den kommun där barnets vistas som ska väcka talan om eller anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare (10 § Lgeb). Med att barnet vistas i en viss kommun menas att barnet uppehåller sig där. Det krävs inte att barnet är varaktigt bosatt i kommunen. Att barnet bor i ett familjehem eller ett anläggningsboende på orten bör för detta ändamål alltid anses tillräckligt.²⁵⁴ Överförmyndaren ska underrätta socialnämnden om att förutsättningar för att väcka talan eller anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare finns (10 § Lgeb).

Möjlighet att anlita extern utredare

Justitieombudsmannen har utförligt behandlat kommunernas möjligheter att lägga ut utredningar enligt 11 kap. 1 § SoL på privaträttsliga subjekt utanför socialnämnden.²⁵⁵

Det finns inte förutsättningar för en socialnämnd att överlåta uppgifter som innebär myndighetsutövning till ett bolag eller till ett annat privaträttsligt subjekt, däremot finns möjligheter till kommunal avtalssamverkan. Kommunen har också möjlighet att anlita uppdragstagare som är fysiska personer som utför dessa uppgifter om de knyts till nämnden på ett sådant sätt att de anses delta i socialnämndens verksamhet. En sådan uppdragstagare står under nämndens arbetsledning och utför arbetsuppgifter som normalt ankommer på en anställd. Grundläggande bestämmelser som de om sekretess, tjänstefelsansvar och tillsyn blir därmed tillämpliga beträffande det arbete som utförs. Det kan vara lämpligt att uppdraget regleras i ett

²⁵³ Prop. 2012/13:10 s. 90

²⁵⁴ Prop. 2004/05:136 s. 52

²⁵⁵ JO 2001/02 s. 250

skriftligt avtal för att klargöra vad som gäller i fråga om uppdragstagarens anknytning till verksamheten.²⁵⁶

Socialnämndens utredning efter remiss från domstolen

Det kan i enstaka fall förekomma att utredningar gällande överflyttning av vårdnaden görs efter remiss från domstolen. Som regel är det då fråga om en vårdnadsutredning på grund av att barnet står utan vårdnadshavare sedan förälder eller föräldrar avlidit och detta har blivit känt för domstolen på annat sätt än genom socialnämnden. Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör är rätten skyldig att ta upp frågan inte bara på anmälan av nämnden utan också på ansökan av den andra föräldern. Rätten ska då anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 § FB). När det gäller en vårdnadshavare som är olämplig eller varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden kan domstolen också på eget initiativ pröva detta i mål om äktenskapsskillnad eller efter förälders begäran om ändring i vårdnadsförhållandet (6 kap. 7, 8a §§ FB). Innan domstolen avgör målet ska den ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar, eller om utredning behöver göras, uppdra åt nämnden att utse någon att verkställa den (6 kap. 19 § andra och tredje styckena FB). Det är den som utför utredningen som, om det inte är olämpligt, ska lämna ett förslag till beslut till domstolen (6 kap. 19 § 4 stycket FB). Förslaget ska vara väl motiverat. Beslut av nämnd krävs inte (10 kap. 5 § SoL). Utredaren bör också lämna en konsekvensbeskrivning, dvs. föra ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt.²⁵⁷

Dokumentationen

Av 11 kap. 5 § SoL framgår att handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling ska dokumenteras. Med handläggning av ärenden avses alla åtgärder från det att ett ärende påbörjas till dess att det avslutas genom ett beslut, dvs. i detta sammanhang en anmälan eller ansökan om en ändring i vårdnaden. Dokumentationen ska utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse. Upprättade handlingar som gäller enskilda ska enbart innehålla uppgifter som bedöms vara tillräckliga, väsentliga och ändamålsenliga i förhållande till vad saken gäller.²⁵⁸

Dokumentationen ska utformas med respekt för den enskildes integritet och den enskilde bör också hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om denne (11 kap. 6 § SoL). Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig ska detta antecknas oberoende av om uppgiften verkligen är oriktig eller inte. För att undvika missförstånd bör det framgå att nämnden har kontrollerat med uppgiftslämnaren att muntliga uppgifter har uppfattats korrekt.²⁵⁹ Utgångspunkt för att avgöra hur omfattande dokumentationen behöver

²⁵⁶ JO 2001/02 s. 250, JO:s beslut 2006-02-13 dnr 5080–2004, Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021)

²⁵⁷ Prop. 2005/006:99 s. 92

²⁵⁸ 4 kap. 1 § SOSFS 2014:5

²⁵⁹ 5 kap. 1 § SOSFS 2014:5

vara är att ny personal ska kunna utföra sina arbetsuppgifter med ledning av de uppgifter som tidigare har dokumenterats.²⁶⁰

>> Läs mer:

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5)

Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021)

Allmänt om utredningens innehåll

Inför nämndens beslut i ett ärende ska faktiska omständigheter, händelser av betydelse och bedömningar som ligger till grund för nämndens beslut sammanställas till ett beslutsunderlag, en utredning (5 kap. 9 § SOSFS 2014:5). Frågan om vad ett beslutsunderlag ska innehålla i detalj eller hur omfattande det behöver vara kan inte besvaras generellt. Ofta är det nödvändigt att sovra bland de uppgifter som finns i personakten så att beslutsunderlaget koncentreras till de uppgifter som är av direkt betydelse för nämndens beslut.²⁶¹ Om utredningen görs efter remiss kan domstolen i viss mån styra vilka uppgifter som ska ingå i beslutsunderlaget genom anvisningar eller riktlinjer till nämnden.

Av socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) framgår att faktiska omständigheter, händelser av betydelse och bedömningar som ligger till grund för nämndens beslut ska sammanställas till ett beslutsunderlag. Av beslutsunderlaget ska det framgå

1. vad ärendet gäller,
2. vem eller vilka personer ärendet avser, och
3. vilka överväganden som ligger till grund för nämndens förslag till beslut.

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS XX) finns rekommendationer av vad som bör framgå av utredningen vid överflyttning av vårdnaden. Se också respektive kapitel i denna handbok avseende vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 § FB, 6 kap. 8 § FB, 6 kap. 8a § FB, 6 kap. 9 § FB, 6 kap. 10 § FB eller 6 kap. 10c § FB.

Initiativrätt i domstol

Frågor som gäller vårdnad om barn kan initieras i domstolen genom att talan väcks, genom en anmälan eller en ansökan. Ärenden avseende vårdnadsöverflytt där socialnämnden har talerätt handläggs i domstolen som tvistemål (6 kap. 17 § FB) och övriga ärenden som s.k. domstolsärenden (6 kap. 17 § 5 stycket FB). Vid tvistemålsärenden väcker socialnämnden talan genom att lämna in en skriftlig stämningsansökan till domstolen. När nämnden väcker talan i sådana mål agerar den som part i domstolen. Vid domstolsärenden ska en skriftlig anmälan eller

²⁶⁰ JO beslut den 4 mars 1993, dnr 2139–1992

²⁶¹ Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten s. 344 (2021)

ansökan lämnas in till domstolen beroende på ärendets art. För att domstolen ska påbörja handläggningen av ett mål eller ärende krävs även att ansökningsavgiften är betald av socialnämnden (2 § Förordning 1987:452 om avgifter vid de allmänna domstolarna). I mål eller ärenden om vårdnad är huvudprincipen att vardera parten står för sina egna rättegångskostnader (6 kap. 22 § FB).

Socialnämnden har talerätt i frågor om att

- flytta över vårdnaden från en förälder som brister i omsorgen (6 kap. 7 § FB),
- flytta över vårdnaden när ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet (6 kap. 8 § FB),
- flytta över vårdnaden om en eller båda föräldrarna är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a § FB),
- flytta över vårdnaden från en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare till någon av barnets föräldrar eller båda (6 kap. 10 § FB),
- flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 d § FB) och
- flytta över vårdnaden från en tillfällig vårdnadshavare till en särskilt förordnad vårdnadshavare (6 kap. 10 e § FB).

Domstolen ska ta upp vårdnadsfrågan efter anmälan från socialnämnden om båda föräldrarna är vårdnadshavare och dör eller i de fall en förälder som är ensam vårdnadshavare har dött. (6 kap. 9 § FB).

Av förarbetena framgår att anmälaren är part i ärendet om det finns en skyldighet att göra anmälan.²⁶²

Socialnämnden ska ansöka hos tingsrätten om att en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare ska entledigas om denne inte längre är lämplig som vårdnadshavare (6 kap. 10 c, 10 g §§ FB). Om barnet står utan vårdnadshavare på grund av att de särskilt förordnade vårdnadshavarna entledigats eller dött utser rätten efter ansökan från socialnämnden en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 c § FB). Nämnden torde ha ställning som part i dessa ärenden.²⁶³ Om en tillfällig vårdnadshavare entledigas eller dör, ska rätten efter ansökan av nämnden utse en annan person att vara tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § FB).

Initiativrätten finns sammanfattad i en bild i [Bilaga 1](#).

Tingsrättens beslut i vårdnadsfrågan överklagas till hovrätten, men ges in till tingsrätten, oavsett om det gäller ett tvistemålsärende eller ett domstolsärende.²⁶⁴ En tvistemålsdom får överklagas

²⁶² Prop. 1995/96:115 s. 145

²⁶³ Prop. 1995/96:115 s. 145

²⁶⁴ Se 50 kap 1 § RB och 36 § lagen om domstolsärenden

av part (50 kap. 1 § RB) och ett domstolsärende av den som beslutet rör, om det gått denne emot (36 § lagen om domstolsärenden).

Nämndens rätt att delegera

Av 10 kap. 5 § SoL framgår att den beslutanderätt som tillkommer socialnämnden när det gäller att väcka talan i de vårdnadsfrågor som hanteras i denna handbok inte får delegeras till förtroendevalda eller tjänstemän. Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får ges till en särskild avdelning, exempelvis utskott, i ärenden gällande överflyttning av vårdnaden på grund av brister i omsorgen som medför bestående fara, överflyttning av vårdnaden till andra än föräldrar som stadigvarande vårdat och fostrat barnet samt överflyttning av vårdnaden på grund av varaktigt förhinder att utöva vårdnaden (10 kap. 4 § SoL). Nämnden kan även delegera uppgiften att utse utredare i ett mål eller ärende enligt 6 kap. 19 § FB där utredningsuppdraget följer av remiss från domstol. I de fall det är angeläget att vårdnadsfrågan ordnas så snart som möjligt, exempelvis om vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna avlidit, kan detta medföra att nämnden behöver kallas in till ett extra sammanträde.

Behörig tingsrätt

Det är barnets hemvist som avgör vilken tingsrätt som ska ta upp frågor om vårdnad (6 kap. 17 § FB). Barnets hemvist avgörs i regel utifrån var barnet är folkbokfört. Ett barn placerat i familjehem torde vara folkbokfört i familjehemmet varför tingsrätten på orten i regel är behörig domstol i frågor om överflyttning av vårdnaden till familjehemsförälder. Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet har sin hemvist, får frågor om vårdnad tas upp av rätten i den ort där någon av parterna har sin hemvist. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra parternas hemvist, får frågorna även tas upp av Stockholms tingsrätt. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra barnets och en parts hemvist och den andra parten saknar hemvist i landet. Om det inte finns någon behörig domstol tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt (6 kap. 17 § FB).

Handlingar som sänds till domstol

Till stämningsansökan bifogas utredningen, personbevis för berörda personer samt socialnämndens beslut om att stämma in i domstolen. Om det är möjligt kan den som föreslås som särskilt förordnad vårdnadshavare upprätta en skriftlig handling som styrker att denne åtar sig uppdraget. Om en skriftlig handling finns avseende föräldrarnas inställning i vårdnadsfrågan och vem denne anser bör utses som vårdnadshavare, bör även den bifogas utredningen²⁶⁵.

Vad som ska framgå i s.k. domstolsärenden finns reglerat i 5 och 6 §§ lag (1996:242) om domstolsärenden. I övrigt bifogas utredningen, personbevis för berörda personer samt socialnämndens beslut om anmälan eller ansökan.

²⁶⁵ HSLF-FS 2023:3

Jäv

För att garantera att myndigheter handlägger ärenden objektivt och opartiskt finns det regler om jäv. Reglerna kan sägas utgöra ett komplement till regeringsformens bestämmelse om att domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen ska beakta allas likhet inför lagen och iaktta saklighet och opartiskhet (1 kap. 9 § RF).

>> Läs mer:

Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021).

Partsinsyn och kommunicering

Förvaltningslagen innehåller inte någon definition av vad som menas med begreppet part.

En förälder som är vårdnadshavare är part i utredningar gällande vårdnad. En förälder som inte har vårdnaden om sitt barn måste emellertid också anses som part i socialnämndens utredning då det åligger socialnämnden att utreda förhållandena hos den föräldern.²⁶⁶ JO:s resonemang torde innebära att en förälder som inte har vårdnaden om sitt barn inte anses som part i utredning om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar enligt 6 kap. 8 § FB.

En familjehemsförälder kan inte anses ha ställning som part i ett ärende hos socialnämnden om överflyttning av vårdnaden.²⁶⁷ Samma resonemang torde gälla en person som socialnämnden till domstolen föreslår som särskilt förordnad vårdnadshavare. En s.k. referensperson är inte heller part i utredningen hos socialnämnden. Dessa personer har därmed inte insynsrett i nämndens utredning och ska inte kommuniceras utredningen innan nämnden väcker talan eller lämnar sin framställning till rätten. För att beslutsunderlaget ska bli så korrekt som möjligt kan dock tilltänkt vårdnadshavare och referensperson ta del av materialet som denne tillfört samt ges möjlighet att komma med synpunkter innan det bifogas till utredningen.

Barnet ska enligt 6 kap 2b § FB få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad. Rätten till delaktighet är central för att principen om barnets bästa ska kunna säkerställas och gäller genom hela förfarandet, inte endast vid domstolsprövning. Domstolen är ytterst ansvarig för att kraven på delaktighet är uppfyllda, men det är den som genomför en utredning eller ska lämna upplysningar till domstolen som ska se till att barnets rätt till delaktighet tillgodoses.²⁶⁸ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

²⁶⁶ JO 1989/90 s. 251

²⁶⁷ JO 2011/12 s. 467

²⁶⁸ Prop. 2020/21:150 s. 130, Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister

>> Läs mer:

Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021)

Insyn på parts eget initiativ (partsinsyn)

Partsinsyn innebär att sökande, klagande eller annan part har rätt att ta del av det som har tillförts ärendet, om det gäller myndighetsutövning mot någon enskild (10 § FL, 11 kap. 8 § SoL). Huvudregeln innebär att sekretess inte hindrar en part från att ta del av en handling eller annat material i sitt eget ärende. Undantag från huvudregeln kan bara göras under de förutsättningar som finns i 10 kap. 3 § OSL, det vill säga när det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. Tillämpningen av undantagsbestämmelsen förutsätter att det finns en bestämmelse som sekretessbelägger uppgiften. Myndigheten kan alltså inte på allmänna grunder undanhålla uppgifter för den som är part i ett ärende för att myndigheten anser att det är av synnerlig vikt att parten inte får ta del av dessa. Om myndigheten utifrån undantagsbestämmelsen inte anser sig kunna lämna ut en sekretessbelagd uppgift till den som är part i ärendet, ska myndigheten på annat sätt lämna upplysning om vad materialet innehåller i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta tillvara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda (10 kap. 3 § OSL).²⁶⁹

Insyn genom kommunikation

Den s.k. kommunikationsprincipen reglerar myndigheternas skyldighet att på eget initiativ se till att en part får del av uppgifter. Innan ärendet avgörs ska part, om det inte är uppenbart obehövt²⁷⁰, underrättas om allt material av betydelse för beslutet samt ges tillfälle att inom en bestämd tid yttra sig över materialet. Av dokumentationen ska det framgå om och i så fall när och på vilket sätt beslutsunderlaget eller andra uppgifter har kommunicerats med den enskilde (11 kap. 8 § SoL och 25 § FL). Det ska också framgå vilka synpunkter som part har fört fram till nämnden samt när och på vilket sätt synpunkterna kommit nämnden tillhanda.²⁷¹ På vilket sätt kommunikationsplikten ska fullgöras får myndigheten själv avgöra utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Ett typiskt exempel är att myndigheten kommunicerar handlingar genom att skicka kopior av handlingarna till parten. Bestämmelsen hindrar dock inte att parten får del av materialet genom ett telefonsamtal eller i samband med ett besök hos myndigheten (25 § FL).

Material som helt saknar relevans för beslut i ett ärende omfattas inte av kravet på kommunikation. Bestämmelsen ska tolkas snävt och om myndigheten är tveksam till om kommunikation ska ske eller inte, ska den kommunicera med parten på vanligt sätt enligt huvudregeln (25 § FL).

²⁶⁹ RÅ 1994 ref 79

²⁷⁰ JO 1993/94 s. 307

²⁷¹ 5 kap. 12 § SOSFS 2014:5

>> Läs mer:

Handläggning och dokumentation - Handbok för socialtjänsten (2021)

Sekretess som huvudregel

Sekretess innebär ett förbud mot att röja en uppgift, oavsett om det görs muntligen, genom att allmän handling lämnas ut eller på annat sätt. Enligt 26 kap. 1 § OSL gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men, s.k. omvänt skaderekvisit. Grundregeln är alltså att sekretess gäller. Socialtjänstsekretessens utformning och den innebörd som lagts i begreppet men medför att möjligheterna att lämna ut uppgifter efter en menprövning är mycket begränsade. I princip kan uppgifter inte lämnas ut utan den enskildes samtycke om de inte är helt harmlösa.²⁷² Om sekretess gäller för uppgifter hos en myndighet får uppgifterna inte röjas för en enskild eller andra myndigheter i andra fall än som anges i OSL eller i någon av de lagar eller förordningar som nämnda lag hänvisar till (8 kap. 1 § OSL). Kammarrätten konstaterar att en dom om särskilt förordnad vårdnadshavare omfattas av socialtjänstsekretess trots att den är offentlig i domstolen.²⁷³

Kommunallagen ger kommunerna stor frihet att organisera nämndarbetet. Det är bl.a. möjligt att dela upp socialtjänstens uppgifter på flera nämnder. Varje nämnd i en sådan organisation, tillsammans med underlydande förvaltning, räknas som en egen myndighet i offentlighet- och sekretesslagens mening.²⁷⁴ Enligt huvudregeln gäller alltså sekretess såväl mellan de olika nämnderna inom samma kommun som gentemot andra myndigheter.

Bestämmelserna i OSL gäller även mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, under förutsättning att de fungerar självständigt i förhållande till varandra (8 kap. 2 § OSL).

Sekretessbrytande regler

Även om huvudregeln är att sekretess gäller för en enskilds personliga förhållanden finns vissa bestämmelser som bryter sekretessen.

Samtycke till att hämta in uppgifter

Sekretess till skydd för en enskild gäller inte i förhållande till den enskilde själv. Den enskilde kan helt eller delvis efterge sekretessen enligt 12 kap. 1 och 2 §§ OSL. Det gäller dock inte om något annat följer av en bestämmelse i OSL. Detta innebär att det i regel är möjligt att lämna ut uppgifter om den som skyddas av sekretessbestämmelsen samtycker.

OSL ställer inga krav på att samtycket ska vara skriftligt. JO menar dock att man inom socialtjänsten bör införskaffa ett uttryckligt och skriftligt samtycke, eftersom det ofta är fråga om uppgifter av känsligare natur. Samtycket kan formuleras av en tjänsteman på socialförvaltningen, men det bör undertecknas av den enskilde själv. Vid utformningen bör man iaktta noggrannhet,

²⁷² SOU 2000:114 s. 96

²⁷³ Kammarrätten i Göteborg 2016-03-21, mål nr 472-16

²⁷⁴ SOU 2003:99 s. 239

så att inte samtycket till exempel blir mer omfattande än vad den enskilda avsett.²⁷⁵ Om ett samtycke endast lämnas muntligt ska detta enligt JO dokumenteras.²⁷⁶

Ett samtycke får inte vara så generellt att den enskilde allmänt avstår från sekretessen hos en viss myndighet eller hos en viss tjänsteman. Ett samtycke kan vara partiellt – dels att det avser endast vissa uppgifter, dels att samtycket endast gäller utlämnande till en viss person. Den som har lämnat sitt samtycke till att en annan person får del av sekretessbelagda uppgifter om denne kan kräva att myndigheten vid utlämnandet ställer upp förbehåll som begränsar mottagarens rätt att lämna uppgiften vidare eller nyttja den (12 kap. 2 § 2 stycket OSL). Det är emellertid inte möjligt att ställa upp något sådant förbehåll när en uppgift lämnas till en myndighet. Förbehåll får till exempel ställas upp för uppgifter i en handling eller annat material som lämnas till part, ställföreträdare, ombud eller biträde som vill ta del av det som tillförts ärendet. Förbehållet får inte innebära förbud mot att utnyttja uppgiften i målet eller ärendet eller mot att lämna muntlig upplysning till part, ställföreträdare, ombud eller biträde (10 kap. 4 § 1 stycket OSL). Om den som förbehållet riktar sig mot inte följer villkoren i förbehållet kan ansvar för brott mot tystnadsplikt (20 kap. 3 § BrB) komma i fråga.

Uppgiftsskyldighet

Sekretessen hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet om det finns en uppgiftsskyldighet enligt lag eller förordning (10 kap. 28 § OSL). Ett exempel på en sådan uppgiftsskyldighet är bestämmelsen i 6 kap. 20 b § FB där det framgår att en socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge, trots sekretess enligt 26 kap. 1 § OSL, är skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av en socialnämnd som enligt 17 a § ska pröva om ett avtal mellan föräldrarna kan godkännas eller som ska lämna upplysningar eller utföra en utredning enligt 6 kap. 19 eller 20 §§ FB. Detsamma gäller när uppgifterna begärs av den som socialnämnden har utsett att utföra en utredning enligt 6 kap. 19 § FB.²⁷⁷

Ett annat exempel återfinns i 5 kap. 2 § SoF där det framgår att socialnämnden är skyldig att göra en framställning eller ansökan till domstolen om den får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmynderskap för ett barn.

Uppgiftsskyldighet finns också i bestämmelsen i 16 kap. 10 § FB, enligt vilken socialnämnder är skyldiga att på begäran lämna överförmyndaren de uppgifter som behövs för överförmyndarens tillsynsverksamhet.

Att uppmärksamma när barn kan fara illa

Bestämmelserna i 14 kap. 1 § SoL är ytterligare ett exempel på uppgiftsskyldigheten. Om det under en utredning gällande vårdnadsöverflytt framkommer uppgifter som medför oro för att ett barn kan fara illa, är utredaren skyldig att genast förmedla informationen vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov. Om utredning inleds är utredaren även skyldig att lämna uppgifter av betydelse för socialnämndens utredning av en sådan

²⁷⁵ JO 1990/91 s. 366

²⁷⁶ JO 2003/04 s. 289

²⁷⁷ Prop. 2020/21:150 s. 152

anmälan. Om utredning inleds kan det finnas anledning att avvakta med att avsluta utredningen gällande vårdnadsöverflytt till dess att barnavårdsutredningen är färdigställd.²⁷⁸

>> Läs mer:

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2022)

Nödvändigt utlämnande

För att socialtjänsten ska kunna fullgöra sina arbetsuppgifter är det i vissa fall nödvändigt att uppgifter lämnas utanför den egna myndigheten. Sekretess utgör inget hinder mot att sådana uppgifter lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet (10 kap. 2 § OSL). Bestämmelsen, som enligt förarbetena ska tillämpas restriktivt, kan bl.a. bli tillämplig när det gäller att ta kontakt för att begära utlåtande från referenspersoner och sakkunniga. Möjligheten för socialtjänsten att lämna ut information för att kunna hämta in vissa uppgifter säger dock ingenting om möjligheten att få information. Den styrs nämligen av den tillfrågade myndighetens uppgiftsskyldighet och sekretessbestämmelser. Uppgifter får inte lämnas ut med stöd av denna bestämmelse för att myndigheten som efterfrågat uppgifterna (i detta fall socialnämnden) ska kunna fullgöra sitt uppdrag. Den tillfrågade myndigheten avgör alltså utifrån det sekretessregelverk som gäller i den egna verksamheten om de efterfrågade uppgifterna kan lämnas ut. Det räcker inte med bedömningen att sekretessen gör myndighetens handlande mindre effektivt.²⁷⁹

I 12 kap. 10 § SoL finns även en bestämmelse för att påminna om nämndens möjlighet att lämna ut vissa sekretessskyddade uppgifter enligt 10 kap. 2 § OSL när det gäller att polisanmäla brott som hindrar nämndens verksamhet. Socialnämnden måste vid sin bedömning se till att barnets bästa särskilt beaktas (1 kap. 2 § SoL).

Generalklausulen

Den så kallade generalklausulen innebär att en uppgift får lämnas till en myndighet om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas ut har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda (10 kap. 27 § OSL). Generalklausulen gäller inte för socialtjänsten eller hälso- och sjukvården. Den kan emellertid få betydelse för socialtjänsten när uppgifter från exempelvis skola och förskola behöver inhämtas inom ramen för en vårdnadsutredning. Den tillfrågade myndigheten kan då i vissa fall tillämpa generalklausulen för att lämna ut de efterfrågade uppgifterna.

Vid misstanke om vissa allvarliga brott

Det finns ett antal sekretessbrytande bestämmelser som gör det möjligt för socialnämnden att lämna uppgifter till de brottsutredande myndigheterna, bl.a. 10 kap. 21–23 §§ OSL.

Bestämmelserna medför inte en anmälningsskyldighet utan ger endast en möjlighet att göra polisanmälan. Nämnden måste bedöma vad som är lämpligast i varje enskilt fall utifrån barnets bästa.

²⁷⁸ Prop. 2020/21:150 s. 113

²⁷⁹ Prop. 1979/80:2 Del A s. 465

Förekomst av våld måste uppmärksammas

Våld i nära relationer och barns våldsutsatthet är ett stort samhällsproblem. Barn som har upplevt och fortfarande upplever våld förekommer naturligtvis även i nämndens utredningar gällande vårdnad. Det ska inom socialnämnden finnas fastställda rutiner för när och hur personalen ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta som behöver stöd och hjälp, barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp, och våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.²⁸⁰ Om det i en vårdnadsutredning framkommer uppgifter som talar för att ett barn kan vara våldsutsatt eller ha bevittnat våld ska informationen föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.²⁸¹ Det ska även finnas fastställda rutiner för hur sådan information ska föras vidare.²⁸² Det är viktigt att ansvarig handläggare samverkar med den enhet som handlägger barnavårdsärendet om barnet är aktuellt på båda enheterna.

När det framkommer uppgifter om våld i ett mål om vårdnad måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Riskbedömningen ska bl.a. grundas på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter. Tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom är exempel på omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen. Att en eventuell polisanmälan om våld har lagts ned innebär inte att det är klarlagt att barnet inte löper någon risk att fara illa. Påståenden om våld ska med andra ord beaktas i vårdnadsålet oavsett utgången av en eventuell polisanmälan.²⁸³

Om det är utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer, finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll över sitt offer. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet skall fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern, kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa. När i tid våldet eller kränkningarna har skett är också av betydelse. Om övergreppen ligger långt tillbaka i tiden och förhållandet mellan barnet och föräldern har fungerat väl efter detta, behöver det inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Om övergreppen istället skett nyligen och förhållandet mellan barnet och föräldern är osäkert, kan risken vara större. Har den våldsutövande föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste också tas till barnets egen inställning.²⁸⁴ Det är viktigt att barnet får komma till tals och ges möjlighet att lämna sin uppfattning om sin situation.²⁸⁵ Nämndens utredning är ett viktigt underlag för domstolens beslut i vårdnadsfrågan och behöver därför innehålla alla

²⁸⁰ 2 kap 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39)

²⁸¹ Jfr prop. 2012/13:10 s. 45

²⁸² 2 kap 5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39)

²⁸³ Prop. 2005/06:99 s. 42

²⁸⁴ Prop. 2005/06:99 s. 42 f

²⁸⁵ HSLF-FS 2023:3

omständigheter som är betydelsefulla för domstolen att ha kännedom om i det enskilda fallet.²⁸⁶

>> Läs mer:

Våld i nära relationer - Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2016)

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2022)

Förvaring och gallring

Handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska enligt 11 kap. 5 § SoL förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem. Denna bestämmelse, som är ett komplement till relevanta sekretessbestämmelser, tar sikte på sådana handlingar för vilka det gäller sekretess. Obehörig får var och en anses vara som inte har legitim anledning att ta del av handlingen i sin tjänsteutövning.²⁸⁷ Bestämmelser gällande förvaring för verksamhet som bedrivs av kommuner finns i arkivlagen (1990:782).

Enligt huvudregeln gallras uppgifter i personakter fem år efter det att sista anteckningen gjorts (12 kap. 1 § SoL). För att barn ska ha en möjlighet att få kunskap om sitt ursprung eller sin bakgrund eller av hänsyn till forskning behöver vissa handlingar dock bevaras för framtida behov.

>> Läs mer:

Gallringsråd nr 5 Bevara eller gallra – Råd för socialtjänsten m.m.

²⁸⁶ Prop. 2005/06:99 s. 43

²⁸⁷ Prop. 1979/80:1 s. 563

12. Vem kan utses till särskilt förordnad vårdnadshavare?

Personen ska vara lämplig och myndig

Till särskilt förordnad vårdnadshavare ska utses någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran (6 kap. 10 a § FB). Formuleringen knyter an till det som framgår i 6 kap. 1 § FB om vad barnet har rätt till. Det går inte att med exakthet ange de närmare kriterierna för vem som bör utses till vårdnadshavare. I det enskilda fallet får hänsyn tas till bl.a. barnets ålder och utveckling samt den personliga anknytningen till den tilltänkta vårdnadshavaren. Något företräde för släktingar eller närstående till barnet finns inte men många gånger framstår det säkert som naturligt att den som förordnas är en person som utöver en personlig kontakt även har en släktrelation till barnet. Även något äldre personer som mor- eller farföräldrar kan komma ifråga som vårdnadshavare.²⁸⁸ Det krävs dock inte att den särskilt förordnade vårdnadshavaren behöver bo tillsammans med barnet eller i någon större utsträckning ta hand om den faktiska vården om barnet. I vissa fall kan det finnas anledning att skilja den rättsliga vården från den faktiska vården när en särskilt förordnad vårdnadshavare ska utses, men det torde krävas att den särskilt förordnade vårdnadshavaren har kontakt med och god kännedom om barnet för att kunna uppfylla sina skyldigheter så som särskilt förordnad vårdnadshavare. I en hovrättsdom²⁸⁹ har socialnämndens yrkande om överflyttning av vården till en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt 6 kap. 7 § FB bifallits trots att den av socialnämnden föreslagna vårdnadshavaren inte skulle bo tillsammans med barnen. Domstolen påpekade att det rättsliga ansvar som åläggs vårdnadshavaren i 6 kap. 2 § FB inte innebär en skyldighet för vårdnadshavaren att personligen ombesörja den faktiska vården om barnet. Överflyttning av vården kan därför ske till en särskilt förordnad vårdnadshavare som inte i någon större utsträckning ska ombesörja den faktiska vården om barnet, så länge den förordnade vårdnadshavaren har möjlighet att uppfylla sina skyldigheter enligt 6 kap. 2 § FB. I det aktuella målet hade inte annat framkommit än att personen i fråga – som var utbildad barnskötare och fritidspedagog och hade lång erfarenhet av arbete med barn – hade ett gott förhållande till barnen och till den person (mormodern) som skulle utöva den faktiska vården av barnen.

Personer som är omyndiga kan inte förordnas som särskild vårdnadshavare (6 kap. 10 a § FB).

Barnets åsikt om en tänkbar vårdnadshavare

I föräldrabalken stadgas att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 b § FB). Om barnet har nått tillräcklig mognad och motsätter sig att den föreslagna personen förordnas som vårdnadshavare, kan det inte anses lämpligt att förordna denne. Någon bestämd ålder för när ett barn bör ges information och möjlighet att framföra sina åsikter har inte ansetts möjlig att ange, det får bedömas från fall till fall. Utgångspunkten måste vara att barn kan bilda åsikter, även om barnet kanske inte kan

²⁸⁸ Prop. 1993/94:251 s. 185

²⁸⁹ RH 2001:50

uttrycka åsikterna verbalt.²⁹⁰ Barnrättskommittén menar att det krävs att ickeverbala kommunikation såsom lek, kroppsspråk och ansiktsuttryck erkänns och respekteras för ett fullständigt genomförande av barnets rätt att komma till tals.²⁹¹ Det är också viktigt att komma ihåg att rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet, inte en skyldighet.²⁹² Enligt praxis har barnets åsikt haft en stor eller avgörande betydelse i vårdnadsfrågor när det varit fråga om 13-åringar.²⁹³ Men detta har även gällt i mål där barnet ännu inte uppnått tonåren.²⁹⁴ Läs mer om barnets rättigheter i [kapitel 3](#).

Två personer kan utses gemensamt

Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden såsom särskilt förordnade vårdnadshavare endast om de antingen är gifta med varandra eller är sambor (6 kap. 10 a § FB). Med sambor avses två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll (1 § sambolag 2003:376). Har barnet två särskilt förordnade vårdnadshavare gäller vad som sägs om vårdnadshavares rätt och skyldigheter dem tillsammans (6 kap. 13 § FB).

En förälder kan endast ha gemensam vårdnad för sitt barn tillsammans med barnets andre förälder. En förälder kan dock inte dela vårdnadsansvaret för barnet med en särskilt förordnad vårdnadshavare, exempelvis om föräldern önskar dela ansvaret för vårdnaden med barnets sociala förälder eller annan person.

Samma person utses för syskon

Om inte särskilda skäl talar emot det ska samma person utses till vårdnadshavare för syskon (6 kap. 10 a § FB).

Föräldrarnas uttryckliga vilja

Om en vårdnadshavare ska förordnas efter föräldrarnas död och båda eller en av dem gett till känna vem de önskar till vårdnadshavare, ska denna person förordnas, om det inte är olämpligt (6 kap. 10 a § FB). Önskemålet kan finnas i en skriftlig handling eller ha framförts muntligen till en vän eller släkting. Om barnet har nått en tillräcklig mognad och motsätter sig att den tilltänkta personen förordnas som vårdnadshavare, kan det inte anses lämpligt att förordna denne. I en del fall kan också, efter det att den avlidne föräldern uttryckte sitt önskemål, förhållandena ha ändrats på ett sätt som gör det olämpligt att följa önskemålet.²⁹⁵ När behov av vårdnadsöverflyttning aktualiserats i andra situationer än förälders dödsfall bör föräldrarnas inställning framgå av

²⁹⁰ Prop. 2020/21:150 s. 130 f

²⁹¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 21

²⁹² Prop. 2020/21:150 s. 50

²⁹³ Se NJA 1988 s. 448 och NJA 1995 s. 398

²⁹⁴ RH 1983:54 och RH 1998:2

²⁹⁵ Prop.1993/94:251 s. 186

socialnämndens utredning.²⁹⁶ Läs mer om ändring av vårdnaden på grund av att en eller båda föräldrarna dör i [kapitel 7](#).

Om flera personer är möjliga

Om det under socialnämndens utredning visar sig finnas flera personer som bedöms vara lämpliga att förordna till särskilda vårdnadshavare för ett barn (utan att de kan ha vårdnaden gemensamt), får frågan om vem eller vilka som föreslås avgöras utifrån vad som är bäst för barnet. Gäller det en remiss från domstolen får den som verkställer utredningen lämna förslag på vem som är mest lämplig som vårdnadshavare (6 kap. 19 § FB). Gäller det en ensam vårdnadshavare som brustit i sitt ansvar som vårdnadshavare, är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden, eller som avlidit ska dock vårdnaden anförtros den andra föräldern om det inte är lämpligare att en särskilt förordnad vårdnadshavare utses (6 kap. 7, 8 a och 9 §§ FB). I dessa situationer har alltså en förälder som inte varit delaktig i vårdnaden ett visst försteg framför andra. Dock gäller att barnets bästa även här ska vara avgörande (6 kap. 2 a § FB).

²⁹⁶ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd (HSLF-FS 2023:3)

13. Vilket ansvar har en särskilt förordnad vårdnadshavare?

Ansvar för barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda (6 kap. 1 och 2 §§ FB). I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktig är den del som kan hänföras till barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bl.a. att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att barnet får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavaren. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar.²⁹⁷

Barn ska vidare behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § FB). Vårdnadshavaren ska alltså ta hänsyn och visa respekt för de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Barn har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd. Barnets rätt till ett privatliv och skydd mot insyn kan dock av naturliga skäl inte vara absolut. Inskränkningar måste tålas och accepteras för att vårdnadshavaren ska kunna fullgöra sin tillsynsskyldighet.²⁹⁸

Ansvar för barnets behov av tillsyn, försörjning och utbildning

Vårdnadshavaren har ansvar för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter (6 kap. 2 § FB). I vårdnadshavarens tillsynsansvar ligger naturligtvis att se till att barnet inte skadas. Ansvaret innebär emellertid också att utöva den tillsyn över barnet som behövs för att inte skada någon annan. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan svarar vårdnadshavaren för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (6 kap. 2 § FB). Vårdnadshavaren kan bli skadeståndsskyldig enligt 2 kap 1 § skadeståndslagen (1972:207) om denne uppsåtligt eller av oaktsamhet har brustit i sin skyldighet i detta avseende.²⁹⁹ Vidare gäller ett skärpt skadeståndsansvar för förälder avseende personskada, sakskada respektive skada genom kränkning som barnet vållar genom brott.³⁰⁰ Särskilt förordnade vårdnadshavare är inte barnets föräldrar och omfattas därför inte av detta skadeståndsansvar.³⁰¹

²⁹⁷ Prop. 1981/82:168 s. 59

²⁹⁸ Prop. 1981/82:168 s. 60

²⁹⁹ Prop. 1993/94:57

³⁰⁰ Se 3 kap 5, 6 och 11 §§ skadeståndslagen, prop. 2009/10:142

³⁰¹ Prop. 2009/10:142 s. 45

Tillsynsplikten har också i vissa hänseenden fått särskild straffsanktion. I t.ex. 23 kap. 6 § BrB stadgas det om straff för föräldrar eller andra uppfostrare eller förmyndare som underlåter att hindra den som står under deras vård eller lydnad från brott, när det kan ske utan fara för dem själva eller deras närmaste och utan anmälan till myndighet. Denna skyldighet att hindra brott gäller alltså också familjehemsföräldrar utan att vårdnaden överflyttats till dem.

I vårdnadsansvaret ligger också att bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. Den som förordnats särskilt till vårdnadshavare och alltså inte är barnets förälder har ingen underhållsskyldighet mot barnet, men har emellertid ansvar att bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning, vilket innebär att denne måste se till att barnet får de bidrag till sin försörjning som det har rätt till (6 kap. 2 § FB). Det kan t.ex. gälla underhållsbidrag, underhållsstöd, barnbidrag, barnpension och omvårdnadsbidrag. Båda föräldrarna är dock fortfarande underhållsskyldiga även om vårdnaden har överflyttats till andra personer (7 kap. 2 § FB). Det kan vara värt att notera att en särskilt förordnad vårdnadshavare inte är undantagen från återbetalningsansvar enligt 5 kap. 3 § studiestödslagen.³⁰²

Att vårdnaden överflyttas till särskilt förordnade vårdnadshavare innebär inte att barnets rättsliga anknytning till föräldrarna bryts. Barnet har arvsrätt efter föräldrarna och deras släkt (2 kap. 1 § ÄB). De har däremot ingen lagstadgad arvsrätt efter särskilt förordnade vårdnadshavare. Vill särskilt förordnade vårdnadshavare att barnet de har vårdnaden om ska ärva dem måste de därför upprätta ett testamente.

Rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter

Som framgått ovan är det 6 kap. 1 och 2 §§ FB som sätter ramarna för vårdnadsansvaret. För att vårdnadshavaren ska kunna fullgöra sina skyldigheter mot barnet har vårdnadshavaren en rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap. 11 § FB). Regeln är en markering av vårdnadshavarens ansvar men också ett stöd för vårdnadshavarens möjligheter att hävda barnets intressen.³⁰³ Vårdnadshavarens bestämmanderätt gäller till dess att barnet fyller 18 år men är inte obegränsad. Vårdnadshavaren ska i takt med barnets ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB). Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare ska de tillsammans bestämma i dessa frågor (6 kap. 11 och 13 §§ FB).

Vårdnadshavare är oftast också förmyndare

Den eller de som har förordnats särskilt till vårdnadshavare är också barnets förmyndare. Om särskilda skäl talar för det ska dock någon annan person förordnas till förmyndare för den underåriga (10 kap. 3 § FB). Det kan finnas tillfällen när det är mindre lämpligt att låta

³⁰² Hovrätten över Skåne och Blekinge 2016-04-07, FT 2616-15

³⁰³ Prop. 1981/82:168 s. 24

förmynderskapet följa vårdnaden, t.ex. när den underårigas förmögenhetsförhållanden är komplicerade.³⁰⁴ Vårdnad och förmynderskap följs alltså ofta, men inte alltid, åt.

Förmyndaren ska förvalta den omyndiges tillgångar och företräda denne i angelägenheter som rör tillgångarna. Detta gäller dock inte i fråga om tillgångar som omyndiga enligt lag själva råder över eller som de genom t.ex. gåva eller arv har förvärvat och som står under särskild förvaltning (12 kap. 1 § FB). Det ansvar och de uppgifter som förmyndaren har rör således den omyndiges tillgångar.

Ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses

Barnet har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt (6 kap. 15 § första stycket FB). Umgänge på annat sätt kan t.ex. vara kontakt genom brev eller telefon. Den särskilt förordnade vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med föräldrarna så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § andra stycket FB).

Den särskilt förordnade vårdnadshavaren och barnets föräldrar kan på egen hand eller med stöd av socialtjänsten komma överens om ett umgänge. Om den särskilt förordnade vårdnadshavaren och barnets föräldrar inte kan komma överens i umgängesfrågan får föräldern väcka talan vid domstol. Också socialnämnden har talerätt i dessa frågor (6 kap. 15 a § FB). Socialnämndens talerätt omfattar både att få frågan om ett behov av umgänge fastställt och frågan om att inskränka ett umgänge. En särskilt förordnad vårdnadshavare saknar emellertid talerätt angående umgänget. Finns det ett fastställt umgänge för en förälder, och det bedöms vara till barnets bästa att detta umgänge inskränks, ska socialnämnden väcka talan (5 kap. 2 § SoF).

En vårdnadshavare har också ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § tredje stycket FB). Det kan t.ex. gälla mor- eller farföräldrar eller andra närstående till barnet. Läs mer om barnets umgänge i [kapitel 14](#).

³⁰⁴ Prop. 1993/94:251 s. 103

14. Socialnämndens ansvar efter en vårdnadsöverflyttning

Beslutet om vård

Om vårdnaden för ett barn som är placerat med stöd av SoL, LVU eller LSS överflyttas till en särskilt förordnad vårdnadshavare upphör i regel grunden för placeringen. Beslut fattas då om att placeringen ska upphöra. Eventuella beslut om umgängesbegränsning upphör också i och med att LVU-placeringen upphör. JO har i ett beslut³⁰⁵ framhållit att en förändring av den rättsliga vårdnaden självfallet kan vara en omständighet som bör föranleda omprövning av beslutet om vård enligt LVU. Grund för vård enligt LVU föreligger inte om det står klart att den behövliga vården kan ges med samtycke. När en vårdnadsöverflytt genomförts är det den eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna som ansvarar för att barnet får omvårdnad och tillsyn.

Om det gäller ett barn som ska bo kvar i sitt familjehem och vårdnaden har flyttats till en annan person än familjehemsförälder måste nämnden på ansökan av den särskilt förordnade vårdnadshavaren fatta ett nytt beslut om placering.

Stöd och hjälp

I SoL stadgas att socialnämnden i sin omsorg om barn och ungdomar ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts (5 kap. 1 § 9 p. SoL). Den generella utformningen av bestämmelsen innebär att socialnämnden har ett ansvar att vid behov ge stöd och hjälp till barn, föräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare. Stödet kan ges i form av t.ex. rådgivning, handledning, besök, uppföljning, utbildning, stöd i kontakten med föräldrar eller stödsamtal med barnet.³⁰⁶ Barnet behöver även få information om vad domstolen kommit fram till.³⁰⁷ Av 2 a kap. 1 § SoL framgår att det är den kommun där den enskilde vistas som ansvarar för stöd och hjälp. Om den enskilde är bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen ligger ansvaret hos bosättningskommunen (2 a kap. 3 § SoL).

Under en familjehemsplacering ansvarar socialnämnden för att familjehemsföräldrarna får råd, stöd och annan hjälp som de behöver (6 kap. 7 a § SoL). Denna hjälp kan vara av stor betydelse eftersom många av de barn som vårdas i familjehem har levt i instabila miljöer och har svåra upplevelser bakom sig när de placeras. När en vårdnadsöverflyttning sker upphör familjehemsvården men behoven av råd och stöd behöver inte minska i omfattning. Dessutom kan det finnas utmaningar kring barnets umgänge med föräldrarna. Det finns en risk för att familjehem som har omfattande behov av stöd och hjälp är negativa till eller kan känna en rädsla

³⁰⁵ 2004-10-14, JO:s ärende dnr. 45-2003

³⁰⁶ SOU 2000:77 s. 259

³⁰⁷ Prop. 2020/21:150 s. 131

för att överta vårdnadsansvaret från föräldrarna trots att förutsättningarna i lagen för en överflyttning är uppfyllda. Mellan familjehem och placeringskommunen finns redan en upparbetad kontakt och det är placeringskommunen som har bäst kännedom om såväl barnets tidigare förhållanden som de nuvarande. Placeringskommunen känner också föräldrarna och familjehemmet väl.³⁰⁸

För att underlätta för de familjehem som överväger att överta vårdnaden om ett placerat barn och tydliggöra att socialnämndens ansvar inte avslutas i och med att familjehemsplaceringen ersätts av en vårdnadsöverflyttning infördes 2013 en skyldighet för socialnämnden i den kommun som beslutat om familjehemsplaceringen att efter en vårdnadsöverflyttning ge råd och stöd till de särskilt förordnade vårdnadshavarna om familjehemsföräldrar begär det (6 kap. 11 § SoL). Bestämmelsen i 6 kap. 11 § SoL omfattar endast råd och stöd och är en särregel i förhållande till reglerna om ansvarig kommun i 2 a kap SoL. I de fall vårdnadshavare är i behov av insatser som inte kan ges utan beslut om bistånd enligt SoL är det som regel bosättningskommunen som ska ansvara för detta. Insatser som är riktade till barnet ska vanligtvis, enligt reglerna om ansvarig kommun, ges i den kommun där barnet är bosatt.³⁰⁹

Det har dock även efter införandet av bestämmelsen i 6 kap. 11 § SoL framförts viss tveksamhet kring om tillräcklig stöd och hjälp kommer att ges och om detta riskerar att avhålla familjehemsföräldrar från att åta sig ansvaret som särskilt förordnad vårdnadshavare.³¹⁰ I samband med vårdnadsöverflyttningen är det viktigt att nämnden noga diskuterar behoven av hjälp och stöd och familjehemsföräldrarnas önskemål om hur detta ska tillgodoses. Placeringskommunen kan, om det behövs, vara behjälplig med att förmedla kontakt med socialnämnden i den kommun där familjehemmet finns om familjehemsföräldrar önskar att stödet ska ges därifrån.³¹¹

Arvode och ersättning

En särskilt förordnad vårdnadshavare har inte någon försörjningsskyldighet för barnet. Barnets föräldrar är försörjningsskyldiga även efter att vårdnaden har flyttats. De nya vårdnadshavarna har rätt att få socialförsäkringsförmåner, exempelvis underhållsbidrag, underhållsstöd, pension, omvårdnadsbidrag och barnbidrag. Särskilt förordnad vårdnadshavare är i regel också förmyndare för barnet. Överförmyndaren ansvarar för att utbetala skäligt arvode för uppdraget som förmyndare och ersättning för de utgifter som har varit skäligen påkallat för uppdragets fullgörande (12 kap. 16 § FB).

Om vårdnaden om ett barn flyttas över till familjehemsföräldrar får den socialnämnd som har ansökt om vårdnadsöverflyttningen fortsätta betala skälig ersättning till dem (6 kap. 11 § SoL). Bestämmelsen gäller oavsett om familjehemsplaceringen skett enligt SoL eller LVU och oavsett enligt vilken grund i föräldrabalken vårdnaden har överflyttats. Kommunen kan alltså fortsätta att ge hemmet ekonomisk ersättning i den mån barnets egna medel som vårdnadshavarna kan ta emot för barnets räkning inte räcker till. Ersättningen tillsammans med barnets egna medel bör

³⁰⁸ Prop. 2012/13:10 s. 90 och 132

³⁰⁹ Prop. 2012/13:10 s. 90

³¹⁰ Se bl.a. SOU 2015:71 Del A s. 623

³¹¹ Prop. 2012/13:10 s. 90

vara skälig i förhållande till omfattningen av uppdraget.³¹² Om placeringskommunen fortsätter betala ersättning till familjehemsföräldrarna efter vårdnadsöverflyttningen får den anses ha rätt och skyldighet att följa upp hur pengarna använts.³¹³ Om vårdnaden överflyttas till någon som inte tidigare varit familjehemsförälder för barnet kan ersättning i enlighet med denna bestämmelse inte betalas ut.

När socialnämnden beslutat att ersättning enligt 6 kap. 11 § SoL ska fortsätta att utgå till de familjehemsföräldrar som har fått vårdnaden överflyttat till sig, underrättas dessa om beslutet. Det finns inget hinder i 10 kap. 5 § SoL mot att delegera denna beslutanderätt till tjänstemän.

>> Läs mer:

Cirkulär 22:41 Ersättningar och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnadsöverflyttningar med mera för år 2023

Cirkulär 22:31 Arvoden och ersättningar till förmyndare, gode män och förvaltare med flera 22:31

Adoption

Det förekommer att adoption sker efter att en vårdnadsöverflyttning först ägt rum. För information om vad som gäller vid adoption hänvisas till Socialstyrelsens handbok på området nationell adoption.

Barnets umgänge

Ett barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § första stycket FB). Umgänget är i första hand till för barnet och det är barnets bästa som ska vara avgörande (6 kap. 2 a § FB). Barnets rätt till umgänge med en förälder gäller även om vårdnaden om barnet har anförtrotts åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. I dessa fall får bestämmelsen i 6 kap. 2 a § FB om att risken för att barnet far illa skall beaktas särskild aktualitet (jfr 14 § LVU).³¹⁴ Ibland är det bäst för barnet att det inte äger rum något umgänge. Så kan vara fallet om föräldern har gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andra föräldern. I sådana fall kan umgänget vara direkt skadligt för barnet. Därmed är det dock inte sagt att umgänge bör uteslutas i alla fall där det förekommit övergrepp. Det måste göras en individuell prövning av vad som är bäst för det enskilda barnet.³¹⁵

En särskilt förordnad vårdnadshavare har motsvarande ansvar som föräldrar och tillfällig vårdnadshavare gällande att tillgodose barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § andra stycket FB). Socialnämnden har ett ansvar att vid behov bistå vårdnadshavare och föräldrar med att försöka komma överens om hur umgänget ska ordnas (5 kap. 1 § 9 p. SoL).

³¹² Prop. 1996/97:124 s. 119

³¹³ Jfr SOU 1994:139 s. 451

³¹⁴ Prop. 1997/98:7 s. 115

³¹⁵ Prop. 1997/98:7 s. 114 f

Om det gäller ett placerat barn har placeringen i regel pågått i några år innan vårdnaden överflyttas och det kan ha utvecklats en form för umgänget med föräldrarna. Ofta fortsätter umgänget på detta sätt även efter vårdnadsöverflyttningen. Den möjlighet till skriftligt avtal om umgänge med godkännande av socialnämnden som finns för föräldrar, står inte öppen för de situationer när vårdnaden har flyttats från föräldrarna (6 kap. 15 a § tredje stycket FB). För det fall en överenskommelse om umgänget inte kan komma till stånd kan talan väckas i domstol av den förälder som vill få tillfälle till umgänge (6 kap. 15 a § FB). Svarande i domstolen är de särskilt förordnade vårdnadshavarna.

15. Överflyttning av vårdnaden från särskilt förordnad eller tillfällig vårdnadshavare

Vilka som har talerätt när vårdnaden flyttas från särskilt förordnade vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare samt vilka regler som gäller för domstolens handläggning i dessa mål och ärenden finns sammanfattat [här](#).

Överflyttning till barnets föräldrar

Har en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare, eller en tillfällig vårdnadshavare, vårdnaden om ett barn och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, får rätten besluta om detta (6 kap. 10 § första stycket FB). Avgörande för domstolens beslut är barnets bästa (6 kap. 2 a § FB). Domstolen kan flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt även om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad förutsatt att detta är till barnets bästa. Utrymmet för domstolen att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i dessa situationer torde i praktiken vara mycket begränsat. Gemensam vårdnad är inte möjligt om båda föräldrarna motsätter sig det (6 kap. 10 § första stycket FB).³¹⁶

Frågan om vårdnaden ska flyttas över till en av föräldrarna eller båda måste prövas mot bakgrund av de skäl som en gång förelåg för att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare för barnet. En prövning får göras av hur barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran bäst kan tillgodoses. Barnets behov av att få växa upp under stabila förhållanden och skyddas mot att bli utsatt för omotiverade uppbrott bör särskilt beaktas.³¹⁷ När en tillfällig vårdnadshavare utsetts för ett barn kan en sådan talan aktualiseras om en förälder skadat den andra föräldern så allvarligt att denne inte kan utöva vårdnaden om barnet men sedan återhämtar sig från sina skador. En annan situation skulle kunna vara om en förälder misstänks för att ha dödat den andra föräldern men det senare visar sig att den förstnämnda föräldern inte hade något med dödsfallet att göra.³¹⁸

Om en särskilt förordnad vårdnadshavare har utsetts för ett barn på grund av föräldrarnas varaktiga förhinder att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a § FB) består det nya vårdnadsförhållandet även om det varaktiga förhindret upphör. Om t.ex. en förälder och barnet återförenas i Sverige eller en förälder vaknar upp ur en långvarig medvetlöshet kommer föräldern att finna att denne

³¹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 111

³¹⁷ Prop. 1981/82:168 s. 71

³¹⁸ Prop. 2020/21:150 s. 135

enligt svensk lag inte längre är vårdnadshavare för sitt barn. För att återfå vårdnaden måste föräldern då väcka talan enligt 6 kap. 10 § FB.³¹⁹

Talan om att överflytta vårdnaden från särskilt förordnade vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare kan väckas av båda föräldrarna eller en av dem. Också socialnämnden har talerätt i dessa frågor (6 kap. 10 § andra stycket FB).

Vid en utredning om att flytta tillbaka vårdnaden till barnets förälder eller föräldrar kan lämpligtvis skälen till att vårdnaden tidigare flyttades till en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare beskrivas.

Entledigande på egen begäran

En särskilt förordnad vårdnadshavare har alltid rätt att på egen begäran bli entledigad från uppdraget (6 kap. 10 b § första stycket FB). Detsamma gäller för en tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § första stycket FB).

Entledigande på grund av olämplighet

Om en särskilt förordnad vårdnadshavare vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare ska denne entledigas (6 kap. 10 c § första stycket FB). Detsamma gäller en tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § andra stycket FB).

Att missbruk och försummelse vid utövandet av vårdnaden kan utgöra grund för entledigande överensstämmer med vad som gäller för föräldrar som är vårdnadshavare (6 kap. 7 § FB). Att entledigande dessutom ska ske, om vårdnadshavaren av någon annan orsak inte längre är lämpad för sin uppgift, innebär att det krävs mindre allvarliga omständigheter för att en särskilt förordnad vårdnadshavare ska entledigas än när det är fråga om en förälder som är vårdnadshavare.³²⁰ Detsamma torde gälla en tillfällig vårdnadshavare. Kriterierna motsvarar i stort vad som gäller beträffande entledigande av förmyndare enligt 10 kap. 10 § FB.

Domstolen ska vid bedömningen av om försummelsen är av sådan art att den bör leda till entledigande se till samtliga omständigheter. Även om det i fall av försummelse av särskilt förordnad vårdnadshavare kan finnas större anledning att entlediga vårdnadshavaren än när en förälder är vårdnadshavare, kan det i speciella fall vara en tänkbar lösning att låta den särskilt förordnade vårdnadshavaren vara kvar, men entlediga denne från förmynderskapet med stöd av 10 kap. 10 § FB.³²¹

Vid en utredning om entledigande kan lämpligtvis de faktiska omständigheterna som gör att en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare anses som olämplig för uppdraget beskrivas.

³¹⁹ Prop. 2004/05:136 s. 42

³²⁰ Prop. 1993/94:251 s. 103

³²¹ Prop. 1993/94:251 s.187 f.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas, ska den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas, ska rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 c § andra stycket FB).

Frågor om ändring i vårdnaden på grund av särskilt förordnade vårdnadshavares olämplighet prövas av domstolen efter ansökan av socialnämnden (6 kap. 10 c § tredje stycket FB). Detsamma gäller för tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 10 g § andra stycket FB).

Upphörande av gemensam vårdnad

Om ett barn har två särskilt förordnade vårdnadshavare och någon av dem vill att vårdnaden inte längre ska vara gemensam, ska rätten anförtro vårdnaden åt en av dem. Talan kan väckas av en av dem eller båda gemensamt (6 kap. 10 b § andra stycket FB). Den möjlighet som i dag finns för en domstol att låta den gemensamma vårdnaden bestå trots att en förälder helst vill ha ensam vårdnad gäller endast barnets föräldrar. När denna fråga diskuterades i förarbetena framhölls det att syftet med den gemensamma vårdnaden framför allt är att främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Den gemensamma vårdnaden markerar också den betydelse som från allmän synpunkt bör tillmätas ett gemensamt föräldraansvar. Det ansågs därför mindre motiverat att utvidga möjligheterna till gemensam vårdnad i de fall vårdnaden anförtrotts åt två särskilt förordnade vårdnadshavare.³²²

Vid separation

Om äktenskapet upplöses eller samboförhållandet upphör mellan två särskilt förordnade vårdnadshavare medför detta inte att den gemensamma vårdnaden måste upphöra. Den gemensamma vårdnaden fortsätter istället automatiskt precis som för föräldrar efter en skilsmässa eller separation. I mål om äktenskapsskillnad mellan två särskilt förordnade vårdnadshavare kan dock rätten utan yrkande besluta att vårdnaden ska tillkomma en av dem, om det är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa (6 kap. 10 b § andra stycket FB). Denna bestämmelse kan bli tillämplig t.ex. om de särskilt förordnade vårdnadshavarna skiljs och inte kommer överens om hur de bäst ska ordna det för barnet. Blir vårdnadshavarna överens och gemensam vårdnad inte längre framstår som uppenbart oförenligt med barnets bästa behöver den inte upplösas av rätten.

Vid dödsfall

Om ett barn har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena dör, ska den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna dör, ska rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 c § andra stycket FB). Frågor om ändring i vårdnaden för ett barn på grund av att de särskilt förordnade vårdnadshavarna dör prövas efter ansökan av socialnämnden (6 kap. 10 c § tredje stycket FB).

³²² Prop. 1997/98:7 s. 52

Om en tillfällig vårdnadshavare dör ska rätten efter ansökan av socialnämnden utse en annan person att vara tillfällig vårdnadshavare (6 kap 10 g § FB tredje stycket FB).

Bilaga 1

Initiativrätt i domstol

Från förälder/föräldrar	Lagrum FB	Social-nämnden	Förälder/föräldrar	Familjehemmet	Domstolen	Regler för domstolens handläggning
Olämplig	6:7 §	Talerätt	-	-	Utan yrkande i mål om äktenskapskillnad eller i mål enligt 6:5 §	Rättegångsbalken
Rotat sig i Familjehemmet	6:8 §	Talerätt	-	-	-	Rättegångsbalken
Varaktigt förhindrad	6:8 a §	Talerätt	-	-	Utan yrkande i mål om äktenskapskillnad eller i mål enligt 6:5 §	Rättegångsbalken
Dödsfall	6:9 §	Anmälan	Ansökan om den avlidne föräldern var ensam vårdnadshavare	-	Vid kännedom om båda föräldrarnas död från annat håll än socialnämnden	Lag (1996:242) om domstolsärenden
Tillfällig vårdnadshavare	6:10 d §	Talerätt	-	-	-	Rättegångsbalken

Från särskilt förordnad vårdnads-havare	Lagrum FB	Social-nämnden	Förälder/föräldrar	Särskilt förordnad vårdnads-havare	Domstolen	Regler för domstolens handläggning
Överflyttning till förälder/föräldrar	6:10 §	Talerätt	Talerätt	-	-	Rättegångsbalken
Entledigande på egen begäran	6:10 b §	-	-	Talerätt	Utan yrkande i mål om äktenskaps-skillnad om gemensam vårdnad är uppenbart oförenligt med barnets bästa	Rättegångsbalken
Entledigande pga. olämplighet	6:10 c §	Ansökan	-	-	-	Lag (1996:242) om domstols-ärenden
Utse ny vårdnads-havare pga. entledigande eller dödsfall	6:10 c §	Ansökan	-	-	-	Lag (1996:242) om domstols-ärenden

Från tillfällig vårdnads-havare	Lagrum FB	Social-nämnden	Förälder/föräldrar	Tillfällig vårdnads-havare	Domstolen	Regler för domstolens handläggning
Överflyttning till förälder/föräldrar	6:10 §	Talerätt	Talerätt	-	-	Rättegångsbalken
Överflyttning till särskilt förordnad vårdnads-havare	6:10 e §	Talerätt	-	-	-	Rättegångsbalken
Entledigande på egen begäran	6:10 g §	-	-	-	-	Rättegångsbalken
Entledigande pga. olämplighet	6:10 g §	Ansökan	-	-	-	Lag (1996:242) om domstols-ärenden
Utse ny vårdnads-havare pga. entledigande eller dödsfall	6:10 g §	Ansökan	-	-	-	Lag (1996:242) om domstols-ärenden